

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ
ԱԿԱԴԵՄԻԱ

Հ. ԱՃԱՌՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԼԵԶՎԻ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՄՈՍԿՎԱՅԻ Մ. Վ. ԼՈՄՈՆՈՍՈՎԻ ԱՆՎԱՆ ՊԵՏԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ

ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀԱՅ ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
XI ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ՝
ՆՎԻՐՎԱԾ ԶՈՆ ԳՐԵՊԻՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ
(1937-2016)

2-5 հոկտեմբերի, 2017
Հիմնադրույթների ժողովածու

Երևան 2017

ԳԻՏԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Գառնիկ Ասատրյան, Գևորգ Բարդաքչյան, Շարլ դե Լամբերտրի,
Նիկոլայ Կազանսկի, Վիկտոր Կատվայան, Լիանա Հովսեփյան,
Հրաչ Մարտիրոսյան, Արմեն Պետրոսյան, Վլադիմիր Պլունցյան, Ջեյմս
Ռասսել, Անահիտ Տոնապետյան-Դեմոպուլոս, Ջեյմս Բլեքսոն,
Բիրգիտ Օլսեն

ԳՐԱԽՈՍՆԵՐ

Արեգ Բայանդուր, Նարինե Դիլբարյան, Վիկտորյա Խորշոռյան,
Արթուր Համբարձումյան, Վարդան Ղազարյան,
Գայանե Մխիթարյան, Արտյոմ Տրոֆիմով, Պյոտր Քոչարով

ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՉԱԿԱՆ ԿՈՄԻՏԵ

Արեգ Բայանդուր, Նարինե Դիլբարյան, Բուրաստան Զուլումյան,
Վարդան Ղազարյան, Գայանե Մխիթարյան,
Անահիտ Տոնապետյան-Դեմոպուլոս

THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF THE REPUBLIC OF ARMENIA
H. ACHARIAN INSTITUTE OF LANGUAGE

M. V. LOMONOSOV MOSCOW STATE UNIVERSITY

RUSSIAN ACADEMY OF SCIENCES
INSTITUTE OF LINGUISTICS

**XI INTERNATIONAL CONFERENCE
ON ARMENIAN LINGUISTICS
DEDICATED JOHN A. C. GREPPIN
(1937-2016)**

2-5 October 2017

Abstracts

Yerevan 2017

SCIENTIFIC COMMITTEE

Garnik Asatryan, Kevork Bardakjian, James Clackson,
Charles de Lamberterie, Anaïd Donabédian-Demopoulos,
Liana Hovsepian, Viktor Katvalian, Nikolay Kazansky,
Hrach Martirosyan, Birgit A. Olsen, Armen Petrosian,
Vladimir Plungian, James Russell

REVIEWERS

Areg Bayandur, Narine Dilbarian, Artur Hambartsumian,
Vartan Kazaryan, Viktoria Khurshudyan, Petr Kocharov,
Gayane Mkhitarian, Artem Trofimov,

ORGANIZING COMMITTEE

Areg Bayandur, Narine Dilbarian, Anaïd Donabédian-Demopoulos,
Vartan Kazaryan, Gayane Mkhitarian, Burastan Zulumyan

ՀՏԴ 81:06

ԳՄԴ 81

Հ 240

Հովանավորներ՝
«Մաքուր երկաթի գործարան» ԲԲԸ
Քրոնիմեր Բարեգործական Հիմնադրամ

Հայ լեզվաբանության 11-րդ միջազգային գիտաժողով՝ նվիրված
Ջոն Գրեյինի Հիշատակին (1937-2016):

Հիմնադրույթների ժողովածու:

Պատասխանատու խմբագիրներ.

Արեգ Բայանդուր, Վարդան Ղազարյան

Խմբագիրներ.

Նիկիտա Բեզրուկով, Նարինե Դիլբարյան, Գայանե Մխիթարյան
Խորշուդյան Վիկտորիա, Պյոտր Քոչարով

ՀՏԴ 81:06

ԳՄԴ 81

Հ 240 Հայ լեզվաբանության 11-րդ միջազգային գիտաժողով՝
նվիրված Ջոն Գրեյինի հիշատակին (1937-2016), 27
հոկտեմբերի, 2017: Հիմնադրույթների ժողովածու.- Եր.:
Ասողիկ, 2017.- 136 էջ:

|

ISBN 978-9939-50-377-6

© Արեգ Բայանդուր, 2017

XI International Conference on Armenian Linguistics Dedicated to
John A. C. Greppin (1937-2016).

Executive editor: Areg Bayandur, Vartan Kazaryan.

Editors: Nikita Bezrukov, Narine Dilbaryan, Victoria Khurshudyan,
Peter Kocharov, Gayane Mkhitarian.

ԲՈՎԱՆՊԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Contents

Gregory Areshian

*The Meaning of ‘Armenia’ and ‘Armenians’ in the Bīsotūn (Behistun)
Inscription of Darius the Great in Light of New Publications and
Observations* 13

Karnig Arslanian, Sylvia Kasparian

Le redoublement en Arménien occidental: études de cas 15

Natalia Akutina, Denis Arsentyev, Kristina Bagdasaryan

The problem of the path and manner verbs in the Armenian language 16

Victoria Arakelova

"On the attribute of the translations Yezidi sacral texts" 19

Garnik Asatrian

*An Overview of Middle Iranian Archaisms in Middle Armenian
Texts and New Armenian Dialects* 20

Luc V. Baronian, Nicolas Royer-Artuso

Epenthesis: Ooska gukas 21

Nikita Bezrukov

*A Distributed Morphology approach to possessive plural marking in
Eastern Armenian* 23

James Clackson

Classical Armenian Standardization and Dialects 26

Տոթր Դավալյան

*Սրուգաբանական դիտողություններ երաժշտական մի շարք
բաների մասին* 27

Նարինե Դիլբարեան

*Տեղանուններն իբրև լեզվական և արտալեզվական
բովանդակությամբ նշաններ*

28

Ռուզաննա Դոխյան

*Խոսքային գործունեության իմաստային ենթադաշտը արդի
հայերենում. տեսական հիմնավորում*

33

Anaïd Donabédian-Demopoulos, Tabita Toparlak

Grapheme-to-phoneme conversion of Western Armenian

36

Dmitri Dundua

Clause combining and narrative modes in Classical Armenian

38

Maksim Fedotov, Mikaelian Diana

*Negative markers չ' and ո՛ւ in Classical Armenian and their later
development*

40

Diana Forker

Some features of the Western Armenian dialect spoken in Lichk

43

Matthias Fritz

Armenian արցանլեզ in the field of etymology

46

Helen Giunashvili, Ramaz Gorgadze

*Iranian Elements in Georgian and Armenian Versions of
“The Martyrdom of Saint Shushanik” (V c AD)*

47

Սուսաննա Գրիգորյան

*Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք քարոզութեան» Չմերան հայտնի
անվանական դարձվածքների իմաստաբանական քննություն*

49

Peter Ara Guekguezian

Bare Locatives in Western Armenian

51

Դավիթ Գյուրջինյան

*«Պարսկաստանում ապրող հայ» նշանակող բառերը
(իմաստակառուցվածքային և բառարանագրական քննություն)*

53

Anna Elizabeth Hämmig	
<i>What if Phrygian were the closest attested cognate of Armenian?</i>	54
Артур Амбарцумян	
<i>О характере армянских топонимов северо-западного Ирана в XVIII-XIX веках (ист. Персармения-Парскахайк)</i>	56
Քնար Հարությունյան	
<i>Հինգերորդ դարի հայ ինքնուրույն գրականության դարձվածքները</i>	58
Խաչիկ Հարությունյան	
<i>Անձնանունները հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններում. նորահայր անձնանուններ V-XIII դդ. հիշատակարաններում</i>	60
Piruz Hayrapetyan	
<i>The Armenian Word ‘Ganj’: A Lost and Found Piece of Middle Persian Treasury?</i>	63
Arayik Hayriyan	
<i>(Modern Eastern) Armenian as Control Language in the Study of Nominalizations</i>	65
Katherine Hodgson	
<i>Typology of Relative Clauses in Armenian</i>	67
Елена Джагацпанян	
<i>Персуазивность и армянский футурум</i>	69
Վիկտոր Կատվաթյան	
<i>Վաղի բարբառի դրսևորումներ ՀՀ Կուրաթի մարզում</i>	70
Василиса Кагирова	
<i>Конструкции с результативным причастием и глаголом «иметь» в армянском языке (в сопоставительном аспекте)</i>	72

Pinar Karakilçik

L'arménien de Bourj Hammoud : le cas de code-alternation et les elements turcs dans l'arménien parlé 75

Вартан Казарян

Особенности аугмента в армянском по сравнению с другими языками греко-армяно-индоиранского ареала 77

Victoria Khurshudyan

Relative Marking in Armenian 79

Հասմիկ Կիրակոսյան

Հայաշիրառ պարսկերեն ժամանգությունն ըստ Մարենիադանի ձեռագրերի 81

Petr Kocharov

Arm. busanim and Gr. πέρνωκα ‘grow’ 83

Юрий Коряков

Амшенский армянский: сто лет выживания 85

Մհեր Քումունց

*Հնդեվրոպական *ǵʰisla /ջիլ/ արմատի ընդհանրացումները հայերենում և թյուրքական լեզուներում* 87

Սվետլանա Մանուչարյան

Կասյան-Գորիս տարածաշրջանի խոսվածքների բայական համակարգերի համեմատական քննություն 89

Լուսինե Մարգարյան

Համահունկության պատմալեզվաբանական հիմքերը Արցախի բնականուններում 91

Hrach Martirosyan

Armenian personal names: native and Iranian layers 94

Ժաննա Միքայելյան

*Արովյանի շրջանի մի քանի գյուղերի հնչյունական
համակարգերի նկարագիրը* 96

Գարիկ Մկրտչյան

*Միջին հայերենի բարբառային տարբերակվածության լեզվական և
պատմահասարակական նախադրյալները* 97

Արմեն Պետրոսյան

Անգեղ աստվածը 100

Լիլիթ Պետրոսյան

*Նորարանությունների ներքին կերպավորումը և արտաքին
վերաբերությունը* 101

Владимир Плунгян

*К исследованию метрики армянского стиха: некоторые
нерешенные проблемы* 103

Նորայր Պողոսյան

*Նոր Զուղայի աշխարհաբարի բնութագիրը և Կուսրանդ Զուղայեցու
լեզվական արվեստը* 105

James R. Russell

What does non-Christian Armenian sound like? 106

Արմեն Սարգսյան

*Հարաբարի բարբառի ուսումնասիրությունը «Լրաբեր
հասարակական գիտությունների» հանդեսի էջերում* 107

Andrea Scala

*On the imperfect tense in the Armenian dialects: an innovative inflection
pattern* 111

Giancarlo Schirru

Semantic and origin of the Armenian word բազմական 113

Ксения Семёнова

Синтетическое vs аналитическое будущее время в древнеармянском языке

114

Տիգրան Սիրունյան

Քերականական տեղեկություններ Բարդուղիմեոս Մարտիրոսի «Հաւանքի իմաստով և յոյժ օգտակար ի դիպելթիկէն» երկում

118

Артём Трофимов

Об одной фонетической изоглоссе греко-армяно-индоиранской общности

120

Rémy M. Viredaz.

La dissimilation d'aperture vocalique en arménien (loi d'Olsen)

121

Оксана Волошина

Принцип устройства армянского дактильного алфавита, разработанного Вачаганом Геворковичем Халатяном (1973 г.)

122

Մարատ Յավրույան, Հրանտ Խաչատրյան,

Աննա Դանիելյան, Գոռ Առաքելյան

Արևելահայերենի շարահյուսական վերլուծիչ ու շարահյուսական ծանրի շղեմարան» նախագիծ. հեղափոխության ընթացիկ վիճակը

126

Suren Zolyan

On some areal semantic parallels to the Armenian epic

“The darevils of Sassoon”: The deep semantics of some proper names

127

Бурастан Зулумян

Язык поэзии Мусака Мецаренца

129

“The Meaning of ‘Armenia’ and ‘Armenians’ in the Bīsotūn (Behistun) Inscription of Darius the Great in Light of New Publications and Observations”

The historical interpretation of the difference between the exonym *Urartu/Urashthu* used in the Babylonian version of the Bīsotūn inscription of Darius the Great and the exonym *Armina* from the Old Persian version of the same inscription was biased toward the preexisting theory concerning the migration of the “Armenian people” from the Balkans and their spread over the Armenian Highland after the downfall of the “Kingdom of Urartu” at the beginning of the sixth century BCE.

The impact of that bias resulted in a pseudo-axiomatic assumption that the name *Urartu/Urashthu* was an anachronistic survival from the Neo-Assyrian period, which was replaced by a chronologically later *Armina*, reflecting the new realities of the Achaemenid Period during the second half of the sixth century BCE. This intellectual bias has been so strong that an alternative hypothesis, i.e., that the two names could have been used independently from one another, and that these two were different signifiers used, at least partially synchronically in two unrelated languages, for the same signified has never been explored in detail.

Despite that, later publications and studies have made available the Elamite version of the Bīsotūn inscription, and it has been demonstrated that the Elamite version was the oldest, preceding both the Babylonian and the Old Persian. The Babylonian *Urashthu* and the Old Persian *Armina* of the text correspond to the earlier Elamite *har-mi-nu-ia*, which on the grounds of a paleographic analysis should not be considered a borrowing from Old Persian, but rather as an exonym specific to the Elamite.

Thus, it should make sense to give preference to the second hypothesis concluding that *Urartu/Urashthu* was the signifier for Biainili used by the peoples leaving in Mesopotamia to the south from the Armenian Highland, while *Armina/Harminuia* was used by the speakers of different language families who inhabited the Iranian Plateau. Such simultaneous usage of *Urartu/Urashthu* and *Armina/Harminuia* as signifiers for Biainili should date back at least to the seventh century BCE, if not earlier. An analysis of other

data contained in the Bīsotūn inscription and other evidence from Biainian/Urartian texts also supports this second hypothesis.

Le redoublement en Arménien occidental: études de cas

Parmi les différents procédés utilisés dans les langues du monde pour l'enrichissement du vocabulaire, le redoublement ou reduplication « répétition d'un ou de plusieurs éléments d'un mot », est un procédé intéressant à relever. Dans l'aire géographique entourant l'arménien on retrouve ce phénomène de construction de nouveaux mots, entre autres, en turc, en grec, en russe,...

En effet, le redoublement est omniprésent dans le parler des locuteurs d'arménien occidental. Il constitue un système assez complexe et très productif au niveau discursif. On note le redoublement syllabique, le redoublement intégral ainsi que le redoublement des onomatopées dans la construction de verbes « descriptifs ». Bien que le procédé de redoublement en arménien soit connu (cf. entre autres, Robert Godel 1945, Der Houssikian 1999, Djahoukian 1980, Asatryan 1977, relativement peu d'études y ont été consacrées. Nous avons voulu donc étudier ce phénomène en arménien occidental à partir d'un corpus que nous avons constitué en consultant des dictionnaires, Aghayan (1976) et Jerjerian (1992) ainsi que des grammaires Aprahamyan (1975) et Aprahamyan (1974) mais aussi en puisant dans nos connaissances linguistiques de locuteurs natifs.

Dans notre communication, après avoir présenté la revue de la littérature et l'état des recherches dans le domaine, nous traiterons de deux cas de redoublement : le redoublement syllabique de type, « միս-մինակ » [mis-minag], « կափ-կանաչ » [gap-ganach], Քամ-Քաք [kam-kak] et du redoublement en écho ou intégral du type « պնակ-մնակ » [bənag-məṇag], « ուտելիք-մուտելիք » [oudelik-moudelik], « մանր-մունր » [manər-mounər]. Suite à la description formelle de ces unités en contextes, nous discuterons des problèmes généraux que ces redoublements suscitent étant donné qu'ils représentent un phénomène discursif à grande valeur subjective qui nécessitent une lecture référentielle. Nous discuterons aussi du réinvestissement de ces systèmes très productifs dans les autres langues parlées par les locuteurs d'arménien occidental.

The problem of path and manner verbs in Armenian

Languages are considered to be verb-framed or satellite-framed depending on how the motion path is encoded (Talmy, 1985).

Armenian is reckoned to be neither satellite-framed nor verb-framed language; it seems to be somewhere in between. This mixed typological pattern can be demonstrated by the following examples:

- (1) *Tğa-n vaz-el-ov mt-av senyak.*
boy-DEF run-INF-INS enter-AOR.3SG room

‘The boy entered the room running’

(Path encoded by the verb - V-Framed strategy)

- (2) *Tğa-n durs vaze-c ‘ senyak-ic ‘.*
boy-DEF out run-AOR.3SG room-ABL

‘The boy ran out of the room’

(Path encoded by the satellite - S-Framed strategy)

Such combination of satellite-framed and verb-framed encoding strategies means that Armenian has verbs that have either path or manner incorporated in the verb roots.

The main features of the path verbs are the obligatory marking (by the ablative case) of the source in the motion event and the absence of marking (the nominative case) of the goal.

- (3) *Es mekne-c ‘i em Rusastan-ic ‘ Francia.*
I depart-AOR.1SG AUX.1SG Russia-ABL France

‘I left Russia for France’

- (4) *Petyan barjrac ‘av hingerord hark*
Petya-DEF rise-AOR.3SG fifth floor

‘Petya went up to the fifth floor on floor’

Some manner verbs can behave the same way -they require ablative case marking of the source in the motion event and nominative case marking of the goal.

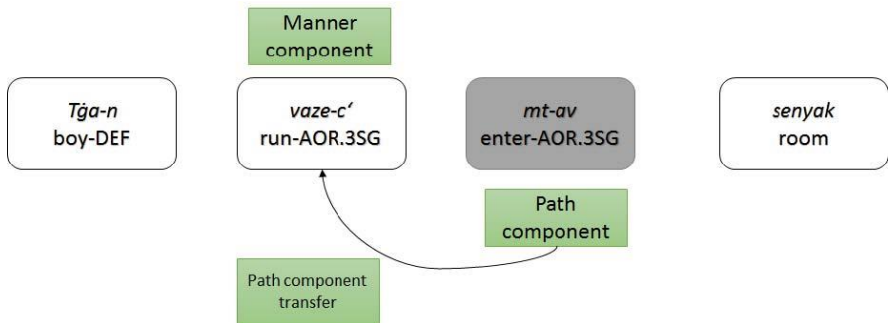
(5) *Tġa-n vaze-c' senyak.*
 boy-DEF run-AOR.3SG room
 'The boy ran into the room'

(6) *Tġa-n durs vaze-c' senyak-ic'.*
 boy-DEF out run-AOR.3SG room-ABL
 'The boy ran out of the room'

(7) **Navak-a loġa-c' ayr.*
 boat-DEF swim-AOR.3SG cave
 'The boat sailed into the grotto'

We have come up with two hypotheses that can probably explain this phenomenon in manner verbs.

1. The semantic shift of the path component from the path verbs to the manner verbs allows sentences like (5) to be grammatical.

Scheme 1. *Path component shift*

2. The ellipsis of the path verb in the construction.

Armenian has constructions with both path and manner verbs in finite forms.

(8) *Tġan vaz-ec' mt-av anta'.*
 boy-DEF run-AOR.3SG enter-AOR.3SG forest
 'The boy entered the forest running'

So, a possible scenario is that we omit the path verb during the speech, because we focus more on the manner verb (not always, but rather in certain conditions), and we get the construction with only a manner verb but the same meaning.

- (8) *Tġan* *vazec* ' *antař*.
boy-DEF run-AOR.3SG forest
'The boy entered the forest running'

To prove these hypotheses, we will check what manner verbs might behave as path verbs, and what manner verbs might be used in sentences like (8), and whether there is correlation between the turned-out results.

References:

Dum-Tragut, Jasmine. Armenian: Modern Eastern Armenian. Vol. 14. John Benjamins Publishing, 2009.

Nikitina, Tatiana. "Subcategorization pattern and lexical meaning of motion verbs: a study of the source/goal ambiguity." *Linguistics* 47.5 (2009): 1113-1141.

Talmy L. Lexicalization patterns: Semantic structure in lexical forms //Language typology and syntactic description. – 1985. – T. 3. – C. 57-149.

Verkerk, Annemarie. "Scramble, scurry and dash: The correlation between motion event encoding and manner verb lexicon size in Indo-European." *Language Dynamics and Change* 3.2 (2013): 169-217.

Abbreviations

1,2,3 – person

ABL – ablative

AOR – aorist

AUX – auxiliary verb

DEF – definite

INF – infinitive

INS – instrumental

SG – singular

"On the attribute of the translations Yezidi sacral texts"

The Yezidi study has a long history in Armenia: Armenian intellectuals and Orientalists were among the pioneers of the field. The main source for the study of the tradition had for a long remained the Yezidi multi-genre folklore. However, numerous Yezidi texts fixed and published in Armenia, had for a long remained without proper translation and commentaries. The complexity of the issue is determined by several factors, some of them being typical of the translation of almost any lore orally transmitted for centuries: corrupted forms, misunderstood meanings, misinterpretation caused by transformations in and reshaping of the tradition itself, etc. However, in case with the Yezidi lore, the most problematic issue seems to be the interpretation of the Yezidi sacred terminology.

Being an eclectic phenomenon, primarily a derivative of the non-dogmatic Muslim milieu, Yezidism absorbed numerous Muslim terms. Yet, in course of proper Yezidi tradition's crystallization, i.e. while the proper Yezidi religious Weltanschauung was shaping, numerous terms totally changed their initial meanings. Moreover, the same term could be interpreted in different ways depending both on the context and, what is more important, on the time the text was created.

The letter is explained by the fact that, the Yezidi community, once grown from a Sufi order, had been shaping its own identity gradually separating itself from Islam. Thus, new realities, both within the community and outside it, created new religious contexts thus requiring new interpretation of sacred terminology.

The paper aims at analysis of several particular cases, in which proper interpretation of religious terms reveal some general trends in the formation of the community outlook in the early stages of its formation.

An Overview of Middle Iranian Archaisms in Middle Armenian Texts and Modern Armenian Dialects

The Classical Armenian lexicon has always been a fundamental resource for comparative Iranian linguistics and dialectology. Classical Armenian has preserved numerous Iranian loanwords belonging to almost all aspects of human life and activities. This tradition has a long history dating back to the early period of the formation of Iranian comparative historical linguistics, including the time when Armenian itself was viewed as an Iranian language.

However, Iranian elements in the later Armenian texts, conventionally called Middle Armenian, and especially those in Modern Armenian dialects, have never been an object of systematic studies.

The Arabo-Persian lexicon in Middle Armenian, consisting mostly of technical terms related to various spheres of knowledge, is generally known and discussed in many publications. However, the Middle Iranian archaisms transmitted orally through immediate contacts and thus never attested in Classical Armenian, have in most cases remained unidentified.

As to Middle Iranian lexical archaisms in Modern Armenian dialects, they have been absolutely ignored by the scholars of the field, probably due to the traditional view that the Armenian dialectal lexicon is deprived of archaic elements — at least with respect to Iranian loanwords.

This paper is an attempt to give a general overview of Middle Iranian borrowings found in Middle Armenian texts and Modern Armenian dialects.

Epenthesis: *Ooska gukas*

Some Armenian schwas can be analyzed as part of the underlying representation. For example, the definiteness or specificity suffix of Western Armenian (Sigler 1996) makes consonant-final nouns alternate with schwa-less forms, whereas vowel-final nouns use the allomorph /-n/:

- (1) mad mad-ə lezu lezu-n
 ‘finger’ ‘the finger’ ‘tongue’ ‘the tongue’

However, the schwas that have attracted most attention in phonology are those that interrupt a consonant sequence otherwise unattested in Armenian and assumed to be impossible to pronounce by native speakers. Examples from Western Armenian are given in (2):

- (2) /ngar/ [nəgar] ‘portrait’ *[ng...] unattested
 /bddil/ [bədədil] ‘to stroll’ *[bdd...] unattested

While, etymologically, it can be shown that the schwas in (2) were epenthesized at some point, one may wonder how to prove their synchronic status. We found a song where schwa epenthesis is used productively in the textsetting process. The song titled *Ooska gukas* was recorded by the Gomidas Band out of Philadelphia in 1963 on Roulette Records. The singer, Roger Mgrdichian, was born in 1930, the son of Ottoman Armenian immigrants.

The rhythm used in the song, called djurdjuna, is generally analyzed as a 10/16. In (3), the strong beats are marked with a capital X, the weak beats are marked with a lower case x, and the non obligatory strong beats are marked within parentheses (X):

- (3) Xx(X) Xx Xx Xx(X) | Xx(X) Xx Xx Xx(X)
 der[ə]d əd jem jeːy | ɛr [ə] di va na
 worry 2SG am become INF crazy
 ‘I am your problem’ ‘I go crazy’

The schwas indicated in [square brackets] are not expected in the pronunciation of Armenian because: 1) they are not part of the historical forms

of those words; 2) they do not represent the definiteness / specificity suffix; 3) they don't break up unattested clusters of Armenian. In fact, some very similar clusters sometimes appear elsewhere in the same song: /dərdd/ in (3) becomes [dərədət], but /arnim/ (elsewhere) remains schwaless. Our explanation for the insertion of those non standard schwas is that the singer or composer syllabifies a consonantal mora in order to occupy a strong metrical position.

The performance by Mgrdichian allows us to deepen our understanding of the synchronic status of schwas in Armenian. While we cannot prove on the basis of this song that the schwas illustrated in (2) are not lexicalized, the productivity of the generalized schwa epenthesis employed to fill what would otherwise remain as empty strong metrical positions suggests that schwa epenthesis is at least available to the speaker at the phonological level and reinforces the opinion defended by Vaux (1998) that schwa epenthesis is a synchronically active process of Armenian.

Sigler, Michelle. 1996. Specificity and Agreement in Standard Western Armenian. PhD dissertation, Massachusetts Institute of Technology.

Vaux, Bert. 1998. *The Phonology of Armenian*, Oxford: Clarendon Press.

A Distributed Morphology approach to possessive plural marking in Eastern Armenian

Background Modern Armenian possessive forms (e.g., *tun-s* ‘my house’ and *glux-d* ‘your head’) are of considerable interest to theoretical morphology due to a number of nontrivial interactions between the morphemes. The current project expands the work by Arregi et al. (2013) on spurious plural marking in Standard Western Armenian (SWA), and seeks to provide an (at least partial) typology of phenomena found in Eastern Armenian varieties.

Framework The basic pattern of possessive plural marking in SWA is as follows:

(1) <i>Standard Western Armenian</i>				
Mono-a N			Poly-a N	
	[- PL]	[+ PL]	[- PL]	[+ PL]
[- PL possessor]	<i>dun-[a]s</i>	<i>dun-er-[ə]s</i>	<i>madid-[ə]s</i>	<i>madid-ner-[ə]s</i>
‘my house’		‘my houses’	‘my pencil’	‘my pencils’
[+ PL possessor]	<i>dun-er-ni-s</i>	<i>dun-er-ni-s</i>	<i>madid-ni-s</i>	<i>madid-ner-ni-s</i>
‘our house’		‘our houses’	‘our pencil’	‘our pencils’

Arregi et al. (2013) account for this pattern using the framework of Distributed Morphology (DM, Halle & Marantz 1993): they state a reduplication rule, which copies the possessive plural node when adjacent to a monosyllabic stem:

(2) Possessive Plural Reduplication Rule

$$[\text{poss}, \text{pl}] \wedge [\text{poss}, \text{pl}] [\text{poss}, \text{pl}] / \sigma ___$$

This rule applies before Vocabulary Insertion. The insertion of *-er* (as well as *-ni*) is done automatically via competition between vocabulary entries for the plural marker stored in the grammar.

Data & Analysis Data from dialect descriptions suggest that although some varieties are similar to SWA in respect to possessive plural marking, all examined Eastern Armenian dialects follow two distinct basic patterns, exemplified here by the dialects of Aznaberd and Karcevan.

(3) *Aznaberd Armenian (Vardanyan 2004: 38-39)*

Mono-a N			Poly-a N	
	[- PL]	[+ PL]	[-PL]	[+ PL]
[- PL possessor]	<i>ej-[ə]s</i>	<i>ej-er-[ə]s</i>	<i>karas-[ə]s</i>	<i>karas-ni-s</i>
‘my goat’		‘my goats’	‘my pitcher’	‘my pitchers’
[+ PL possessor]	<i>ej-<u>er</u>-ni-s</i>	<i>ej-er-ni-s</i>	<i>karas-<u>ner</u>-ni-s</i>	<i>karas-ner-ni-s</i>
‘our goat’		‘our goats’	‘our pitcher’	‘our pitchers’

The pattern in (3) is typical for Karabag Armenian and some of the Ararat dialects. Descriptively, this looks like the pattern observed in SWA has expanded to cover polysyllabic stems. In our analysis, this can be encoded quite straightforwardly by modifying the rule in (2): now the possessive plural node undergoes reduplication when adjacent to any nominal stem:

(4) Possessive Plural Reduplication Rule for Eastern Armenian

$$[\text{poss, pl}] \rightarrow [\text{poss, pl}] [\text{poss, pl}] / \sqrt{\text{root}} + n ___$$

The other pattern (typical for the dialects of the Arax and Lake Urmia areas, and — most notably — Standard Eastern Armenian), is exemplified in (5).

(5) *Karcevan Armenian (Muradyan 1960: 105-106)*

Mono-a N			Poly-a N	
	[- PL]	[+ PL]	[-PL]	[+ PL]
[- PL possessor]	<i>büt‘-[ü]s</i>	<i>büt‘-är-[i]s</i>	<i>karas-[d]s</i>	<i>karas-na-s</i>
	‘my finger’	‘my fingers’	‘my pitcher’	‘my pitchers’
[+ PL possessor]	<i>but‘[<u>ü</u>]-na-s</i>	<i>büt‘[<u>ü</u>]-na-s</i>	<i>karas-na-s</i>	<i>karas-na-s</i>
‘our finger’		‘our fingers’	‘our pitcher’	‘our pitchers’

Descriptively, this type of Eastern Armenian disallows multiple plural marking on the noun. My analysis — supported by the presence of the epenthetic vowel, and also by the distribution of morphological defaults — suggests that this type of dialect is underlyingly similar to the ones discussed above. The derivation of the forms in (5) is identical to that in Aznaberd Armenian, including the application of the rule in (4) up to the point when Vocabulary Insertion is complete. The constraint on the number of plural

markers is enforced at a later step in the derivation via a readjustment rule that targets the plural node closest to the stem. Thus, forms like *büt* '[ü]-na-s 'our finger(s)' and *karas-na-s* 'our pitcher(s)' have intermediate representations like **büt* '-är-na-s and **karas-nor-na-s* (before the leftmost plural marker is deleted). A repair rule which inserts an epenthetic vowel next to monosyllabic stems is applied later in the phonology. This approach nicely captures the presence of the plural marker -na attached to monosyllabic stems, which is generally disallowed in the grammar.

References:

- Arregi, Karlos, Neil Myler & Bert Vaux. 2013. *Number marking in Western Armenian: a nonargument for outwardly-sensitive phonologically conditioned allomorphy*. *LSA Annual Meeting, Boston, January 4, 2013*.
- Halle, Morris, & Alec Marantz. 1993. Distributed morphology and the pieces of inflection. In *The view from building 20*, ed. Kenneth Hale and Samuel Jay Keyser, 111-176. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- Muradyan, Ogannes. 1960. *Karcevani barbard*. Yerevan: Haykakan SSR GA Hratarakc'ut'yun.
- Vardanyan, Artak. 2004. *Vayoc' Jori barbard*. Yerevan: Tigran Mec Publishing House.

Classical Armenian Standardization and Dialects

In 1966 Werner Winter tried to extract examples of dialectal diversity from the Classical Armenian corpus through the reconstruction of a number of cases where the same sound or combination of sounds had apparently changed differently. For example, initial PIE **p* develops to *p* in Dialect A (e.g. *p'lanim* 'fall'), *h* in Dialect B (e.g. *heru* 'last year') and *y* in Dialect C (*yisun* 'fifty'). Winter's theory has rightly been rejected, but the idea that there are elements of dialectal diversity in Classical Armenian should not be dismissed out of hand (see Martirosyan 2010: 59-60, 689-90 for further discussion and references). In this paper I compare the Classical Armenian evidence with that of other ancient languages which, like Armenian, appear to have undergone standardization (Latin, Greek, Old Persian), but in which dialectal elements also survive. I shall show which, if any, of Winter's variants might be plausible for Classical Armenian, and present some other morphological and lexical phenomena of Classical Armenian which might plausibly be attributable to early dialectal variation.

Martirosyan, Hrach K. 2010. *Etymological Dictionary of the Armenian Inherited Lexicon*. Leiden & Boston: Brill. Winter, Werner. 1966. Traces of early dialectal diversity in Old Armenian. *Ancient Indo-European Dialects: Proceedings of the Conference on Indo-European Linguistics, held at the University of California, Los Angeles, April 25-27, 1963*, ed. by Henrik Birnbaum and Jaan Puhvel. 201-211. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.

Ստուգաբանական դիտողութիւններ երաժշտական մի շարք բառեզրերի մասին

Զեկուցման մէջ փորձ է արուում լեզվաբանական վերլուծութեան ենթարկելու հայերէնում գործածուող մի շարք երաժշտական գործիքների անուանումները: Նախ, քննութեան է առնում *փանդիռ*-ը, որն, ինչպէս յայտնի է, օգտագործուել է հայ վաղմիջնադարեան գուսանների կողմից որպէս դիւցազներգական ասքերի ճայնակից, և ըստ ժամանակակից երաժշտագիտական ուսումնասիրութիւնների՝ սկզբնապէս եղել է եռալար կամ քառալար կոթաւոր կամիթահար նուագարան՝ յետագայում վերածուելով աղեղնայինի: Փանդիռն, ըստ էութեան, նախատիպն էր նոր ժամանակների հայ աշուղական արուեստում լայնօրէն կիրառուող լարային գործիքների՝ կամիթային սագերի ու թառերի և աղեղնային քամանչաների: Այս պատճառով՝ զեկուցման մէջ այնուհետև քննում են լարային անկոթ ու կոթաւոր նուագարանների անուանումները՝ *քնար*, *ջնար*, *վին*, *փալիղ*, *սագ*, *թառ*. վերջինիս համար առաջարկւում է նոր ստուգաբանութիւն:

Նորովի ստուգաբանութեամբ վերլուծում են նաև այն նուագարանների անունները, որոնք հնուց ի վեր հանդէս են եկել որպէս թատերականացուած ծիսական ներկայացումների ուղեկից, ինչպէս՝ *ծնծղայ*, *փող*, *շուի*, *պկու*, *թմբուկ*, *դափ*: Թէ՛ լարային, թէ՛ փողային և թէ՛ հարուածային գործիքների պարագայում իրանական զուգահեռների առկայութիւնը խօսում է այն մասին, որ նշեալ նուագարանների անուանումներից շատերը տարածաշրջանում բաւականաչափ սփռուած մշակութային բառեզրեր էին, ինչը, սակայն, ոչ մի դէպքում չի նշանակում, թէ այդ փաստն աներկբայօրէն կարելի է մեկնաբանել իբրև միակողմանի փոխառութիւնների ապացոյց: Բառաքննական մանրակրկիտ դատողութիւններով զեկուցման մէջ փորձ է արուում հիմնաւորելու այս տեսակէտը:

Տեղանուններն իբրև լեզվական և արտալեզվական բովանդակությամբ նշաններ

Տեղանունները լեզվի բառային և նշանային համակարգում յուրահատուկ դիրք են գրավում: Առանց տեղանունների՝ լեզվական հաղորդակցումն անկատար է, իսկ քաղաքակրթական շփումը ժողովուրդների և երկրների միջև՝ անհնար: Աշխարհագրական անունները և բնակավայրերի անվանումները հարակա են, և քաղաքակրթության զարգացումը հանգեցնում է տարբեր լեզուներում տեղանունների շերտի անընդմեջ ընդլայնման, հարստացման, ընդ որում տեղանվանական բառաշերտն ընդլայնվում է ոչ միայն բնիկ տեղանունների ստեղծման, այլ դրանց՝ փոխառությունների միջոցով: Համաշխարհայնացման գործընթացը հանգեցնում է տարբեր լեզուներում ազգային և փոխառյալ, միջազգային տեղանունների փոխազդեցությանը: Մենք նոր բնակավայրեր ենք կառուցում, ջրամբարներ ստեղծում, անտառներ հիմնում և այսպես շարունակ, իսկ ստեղծված յուրաքանչյուր միավոր ստանում է իր հատուկ անունը, զուգահեռաբար նաև մենք դրանք վերանվանում ենք: Այս ամենը, սակայն, արդյունք են տեղանունների գործառնություններից ընդամենը մեկի՝ անվանողականության կամ հասցեականության: Իրականում տեղանունները բազմագործառնոյթ են, և անվանողականությունը նրանց բովանդակային կողմերից միայն մեկն է, թեև կարևորագույնը:

Տեղանունն օժտված է հարուստ բովանդակությամբ և տեղեկատվական մեծ ներուժով: Իբրև բառային նշան՝ այն առաջին մակարդակում սերտ հարաբերվում է անձնանվանը, սակայն իրականում այս երկու հատուկ անունների միջև մեծ տարբերություն կա՝ հատկապես հասկացական բովանդակության առումով: Տեղանվան սահմանումները բազմաբնույթ են, բայց սահմանելու ընթացքում նրանց՝ լեզվական նշան լինելու գաղափարի հետ մեկտեղ ծագում են այլ դիտարկումներ. «Անձնանունը, փաստորեն, անհատականացնում է իր միջոցով անվանված մարդուն, բայց նա ունի նաև բուն անձնանվան նշանակություն և ոչ թե բառային իմաստ, և դա չի կարող սահմանվել: Իսկ տեղանունների բովանդակության բացահայտման յուրաքանչյուր փորձը, հեղինակին կանգնեցնում է ոչ թե անվան, այլ որոշակի տեղի քննության առաջ: Neustadt (Նոր քաղաքը)՝ Weinstraße-ում, օրինակ, բնավ նոր քաղաք չէ, հիմնադրվել է 1232 թվականին և կոչվել բնակիչների ու հարևանների կողմից

որպես նոր քաղաք: Հետագայում neu նոր բաղադրիչը կորցրել է իր «նոր» նշանակությունը: Այսուհանդերձ, Neustadt-ը պատկանում է քաղաքանունների շարքին և ունի նույնականացման իր մասնաբաժինը»¹:

Տեղանունների ստուգաբանության, բառակազմական և հասկացական ծավալների վերլուծության ընթացքում հնարավոր է բացահայտել տվյալ ազգային լեզվի զարգացման գրեթե բոլոր շրջանների օրինաչափությունները՝ ընդհուպ մինչև նախագրային ժամանակները, այդ լեզվի կրող անվանադիր հանրության կազմավորման պահը: Ըստ այդմ՝ տեղանունների իմաստային դաշտի քննությունը թույլ է տալիս լույս սփռել տվյալ ազգի ձևավորման պատմության վրա՝ ինչպիսի՞ ցեղախմբեր, տոհմային միություններ են մասնակցել այդ ազգի ձևավորմանը. ի սկզբանե էթնիկական ո՞ր խմբերն են տվյալ տարածքում բնակվել և անվանակոչել իրենց շրջակա աշխարհը, բնակչության ի՞նչ տեղաշարժեր են կատարվել: Այս հարցերի պատասխանները կարելի է գտնել՝ ուսումնասիրելով յուրաքանչյուր լեզվի տեղանունները, որովհետև նշված երևույթներն անխուսափելիորեն իրենց հետքն են թողնում աշխարհագրական անունների մեջ: Ահա, թե ինչպես է բնորոշում տեղանունների առաջացումը գերմանացի տեղանվանագետ Դ.Բերգերը. «Մարդը սեփականում է իր շրջապատը և նրան անուն տալիս: Որսորդի, գյուղացու, ձկնորսի, հանքաքար որոնողի պես նա բացահայտում է իր շրջապատը՝ իր կենդանիների համար փնտրելով արոտավայրեր, հերկելու համար գտնում է հողեր և ջուր՝ իր տան և ծառերի համար: Եվ ինչ գտնում է, փորձում է անվանել, որպեսզի այն կարողանա վերագտնել, նրա մասին պատմել իր ընկերներին և նրանց նույնպես դրդի որոնողական աշխատանքի»²: Տեղանուններն առաջանում են լեզվի ընդհանուր ապելյատիվ բառապաշարից և իրենց առաջացման առաջնային շրջանում դրանք դյուրավ բացատրելի են, բայց ժամանակի ընթացքում նրանց հնչյունական և իմաստային բաղադրիչները այլակերպվում են, մթագնում. «Շատ տեղանուններ կարող են առանց դժվարության բացատրվել, դրանց որոշ մասը կարող է ունենալ մեկից ավելի հնարա-

¹ **Dieter Berger**, DUDEN, Taschenbücher, Geographische Namen in Deutschland, Herkunft und Bedeutung der Namen von Ländern, Städten, Bergen und Gewässern, DUDENVERLAG, Mannheim. Leipzig. Zürich, 1993, էջ 9:

² **Dieter Berger**, նշվ. աշխ., էջ 11:

վոր մեկնաբանություններ, իսկ մյուս մասը դեռ մինչ օրս զբաղեցնում է հետազոտողներին»³:

Պատմաաշխարհագրական գործոնները հատկապես ցայտուն են դրսևորվում ֆիզիկաաշխարհագրական մարմինների և տեղանքի միավորների անվանումներում՝ լեռնանուններ, ջրանուններ և այլն, ավելի նվազ դրանք արտահայտվում են բնակավայրերի անուններում: Ի վերջո, բնակավայրերն ամենից առավել ենթակա են փոփոխությունների՝ ընդհուպ մինչև անհետանալը կամ վերանվանվելը, իսկ լեռնաշղթաների, նրանց գագաթների, ջրատարածքների կենսագրությունն ավելի երկար է, և, ամենակարևորը՝ կայուն, դրանք կախյալ չեն քաղաքակրթական փոփոխություններից. «Աշխարհագրական անուններն ունակ են գոյատևելու հույժ երկար՝ Աթենք, Դամասկոս, - Նեղոս... և շատ այլ տեղանուններ գոյատևել են ոչ թե դարեր, այլ հազարամյակներ, հնագիտական հուշարձանները հարություն են տալիս հեռավոր անցյալի նյութական մշակույթին, բայց նրանք համր են, նրանց միջոցով հնարավոր է ստույգ վերականգնել, թե որ ժամանակներում և որ տարածքի վրա է տիրել խորային կամ անդրոնովյան մշակույթը, սակայն չեն կարող բացահայտել այդ մշակույթը կրող ժողովուրդներին:

Տեղանունների ուսումնասիրության ընթացքն անխուսափելի հանգեցնում է դրանց իմաստակառուցվածքային կաղապարների առանձնացմանը, որն արդեն միավորում է բոլոր ժողովուրդներին՝ երևան բերելով անվանադրման ընդհանուր կաղապարները, որոնց մենք կհանդիպենք զարգացած և հազարամյակների պատմություն ունեցող սեմական և հնդեվրոպական ժողովուրդների լեզուներում, ինչպես նաև իրենց քաղաքակրթության սկզբում առաջին քայլերը կատարող կղզիային տարբեր ժողովուրդների տեղանվանացանկերում: Կարող ենք ասել, որ անվանադրումը Կ.Յունգի ձևակերպմամբ, արքեոլոգիա է:

Եթե Յունգն առանձնացնում է արքեոլոգներն ըստ կենսական բոլոր հիմնական իրավիճակների՝ Մեծ մայր, Հավերժական մանուկ, Ծեր իմաստուն, Գազան, Ոգի, Փոխակերպում, Սրբազան ամուսնություն և այլք⁴, ապա, մեր համոզմամբ, պետք է առանձնացնել *Հավերժական անվանադրի* արքեոլոգիա, որը թույլ է տալիս մարդկանց երկրի տարբեր ծագելու բոլոր ժամանակներ-

³ **Reaney P.H.**, The origin of English Place-Names, London, 1960, էջ 3:

⁴ Հմմտ. **Карл Юнг**, Избранное, М., 1998, էջ 8:

րում անվանակոչող բնութագրիչ նշաններ ստեղծել սահմանափակ թվով հիմնաբառերով և ածանցներով ոչ միայն մարդկանց բազմության, այլև շրջակա աշխարհի անսահմանափակ միավորների համար. «Դա առաջնային նախանական փորձ է, որ բարձրանում է անժամանակության խորքերից ... քանդելու նախաստեղծ քառսի թնջուկը»⁵:

Անվանումները բառային նշաններ են, դրանք վառ վկայում են այն լեզուների մասին, որոնց կրողն են: Եվ քանզի նրանք ամրակայվել են տեղանքին, նրանց միջոցով կարելի է վերականգնել հնագույն լեզուն որոշակի տարածքի վրա և սահմանագծել նրա սփռման տիրույթը: Լեզուների մեծամասնության տեսանկյունից տեղանունները գրավոր աղբյուրներից ամենավաղեմին են»⁶: Կան անգամ լեզուներ, որոնցից մեզ հասել են միայն մի քանի տասնյակ հատուկ անուններ, ինչպես պեոններնը, միգդոներները, դարդաներենը և այլն:

Տեղանունները ստեղծվում են տվյալ տարածքում խոսվող լեզվի բառային և քերականական միջոցների կիրառմամբ, բայց ձևափոխվում են այն լեզուների հնչյունական և քերականական օրենքներով, որոնք աստիճանաբար դուրս են մղել բուն լեզուն: Այսինքն՝ հայերենի տեղանունների քննությունը թույլ է տալիս վերականգնել այն բոլոր ցեղային խմբերը, որոնք մասնակցել են հայ ժողովրդի ձևավորմանը: Տեղանվան ծնունդն արդյունք է չորս գործոնների՝ պատմական, աշխարհագրական, լեզվական և քաղաքական: Պատմական գործոնը անվանաստեղծ ժողովրդի սոցիալ-պատմական և մշակութային զարգացման աստիճանն է, վիճակը:

Աշխարհագրական գործոնն այն փաստացի իրականությունն է, որ ճակատագրի կամոք շնորհվել է տվյալ ժողովրդին՝ նրա բնակության տեղանքի տեսքով՝ լեռնային, հարթավայրային, անապատային և այլն: Իսկ լեզվական գործոնը անվանադիր ժողովրդի լեզուն է՝ իր բառապաշարով, քերականական գործիքներով: Տեղանունը՝ իբրև տվյալ տեղանքի միավորի եզակի անուն, ամրակայվում է օբյեկտին՝ դառնալով հարաբերականորեն կայուն ոչ միայն անվանադիր ազգի, այլև օտարազգիների համար, որոնք անցնում կամ հաստատվում են այդ տեղանքում՝ երբեմն ժամանակավոր, իսկ երբեմն նաև հավերժ՝ դուրս մղելով բնիկ լեզվի կրողներին: Իր ծննդյան սկզբնական շրջանում տեղանուն դարձած բառը կամ բառակապակցությունը պահպա-

⁵ Նույն տեղը, էջ 9-10:

⁶ **В.А.Никонов**, Введение в топонимику, М., 1965, էջ 11:

նում է լեզվական իմաստը և հասկացական ծավալը: Սակայն տեղանվանացման գործընթացում բառը սահմանափակում է իր իմաստային դաշտը՝ պարփակելով գուտ այն տեղանքի միավորը կամ բնակավայրը, որն անվանում է: Զորօրինակ՝ Նոյեմբերյան բնակավայրի անունը կամ Արջանոց լեռնագագաթը և լեռնաշղթան ոչ մի կապ չունեն աշնանային նոյեմբեր ամսվա կամ արջ գիշատչի հետ, թեկուզ և նոյեմբեր ամսին տեղի է ունեցել Հայաստանի կարմիր հեղափոխությունը, իսկ Արջանոց լեռնաշղթայում, որը գտնվում է Գեղարքունիքում, այս գիշատիչները բավականին տարածված են: Ինչպես և Բաղանիս տեղանունն այլևս ոչ մի կապ չունի բաղնիքների հետ, թեև պատմական անցյալում այնտեղ հանքային աղբյուրներ են եղել: Բայց դրանք գործառույթը տեղանունների բառային իմաստներին հղում չի կատարում, այլ տեղանվանական իմաստի վրա է հիմնվում՝ լեռնանուն, բնականուն և այդպես շարունակ:

Տեղանունների առաջացման չորրորդ՝ քաղաքական գործոնի ազդեցությունը հատկապես շեշտվել է վերջին շրջանում, աշխարհի քաղաքական բևեռների սահմանազատումը հանգեցնում է խոշոր տեղանունների՝ երկրանունների փոփոխության գուտ քաղաքական պատճառներով: Բնորոշ օրինակ են մինչ այսօր տարբեր գանգվածային լրատվամիջոցներում հրապարակվող նյութերն այն մասին, որ 2012 թվականից Ղազախստանի և Ղրղզստանի նախագահներն ու կուսակցությունները առաջարկում են փոխել իրենց պետությունների պաշտոնական անվանումների –ստան ածանցը, որը հին պարսկական ծագում ունի: Առաջին հայացքից որքան էլ տարօրինակ է, բայց իրանական հայտնի տեղանվանակերտ ածանցը Ղազախստանի և Ղրղզստանի դեկավարությանը սկսել է նյարդայնացնել: Իբրև պատճառաբանություն նշվում է այն, որ –**ստան** տեղանվանակերտով կազմված երկրներն ընկալվում են իբրև հետամնաց, քաղաքակրթական զարգացումից դուրս: Նախագահ Նազարբաևն առաջարկել էր վերանվանել երկիրը *Ղազախ Ելի*, որ բառացի նշանակում է Ղազախների երկիր: Իսկ Ղրղզստանում քննարկում են *Ղրղըզ Էլ Հանրապետություն* անվանումը կամ *Ղրղըզ ժելի* տարբերակը, երկուսն էլ նշանակում են նույնը՝ Ղրղըզների երկիր: Փաստացի բովանդակային փոփոխություն չի առաջանալու, փոխվելու է միայն իրանական տեղանվանակերտը՝ ակնհայտ քաղաքական դրդապատճառներով:

Այս զեկուցման մեջ վեր ենք հանել հայկական տեղանունների յուրահատուկ բառակազմական կաղապարները, իմաստաբանական անցումները:

Խոսքային գործունեության իմաստային ենթադաշտը արդի հայերենում. Տեսական հիմնավորում

Մեզ շրջապատող աշխարհը մենք արտացոլում ենք լեզվի միջոցով՝ տարբերակելով այն **որպես համակարգ** և **որպես գործընթաց** (իմա՝ խոսքային գործունեություն): Լեզուն՝ որպես համակարգ, նշանների միասնություն է և դրանց գործածության կանոնների ամբողջությունը, իսկ **խոսքային գործունեությունը** տվյալ լեզվի կիրառումն է հաղորդակցական տարրեր նպատակներով:

Խոսքային գործունեությունը (այսուհետև՝ **ԽԳ**) բարդ երևույթ է. այն ունի լեզվաբանական, հոգեբանական, բնախոսական, փիլիսոփայական, հասարակագիտական և այլ տեսանկյուններ և դիտարկվում է համապատասխան գիտակարգերի կողմից⁷:

Եվ քանի որ **ԽԳ**-ը հատուկ է որոշակի բառապաշար, և ժամանակակից բառագիտության մեջ էլ լայն տարածում ունի **բառապաշարի հետազոտումը իմաստային միկրոհամակարգերի (դաշտեր, խմբեր)** առանձնացման ու նկարագրման միջոցով, նպատակահարմար ենք համարում խոսքային գործունեության կառուցվածքն ուսումնասիրել **իմաստաբանության** տեսանկյունից:

Հայագիտության մեջ **ԽԳ**-ը՝ որպես **իմաստային ենթադաշտ**, ուսումնասիրված չէ, և ցանկացած աշխատանք այդ ուղղությամբ, կարծում ենք, որոշակի հետաքրքրություն կառաջացնի՝ ուշադրություն հրավիրելով խնդրո առարկայի վրա:

ԽԳ հենքը **խոսքն** է, որը կարելի է դիտարկել և՛ որպես **խոսողության գործընթաց**, և՛ որպես նրա **արդյունքը (խոսքային ստեղծագործությունը՝ տեքստը՝** բանավոր կամ գրավոր դրսևորումներով): **Խոսքը** շփման միջոց է. այն կոնկրետ է և անկրկնելի, ծավալվում և իրացվում է ժամանակի ու տարածության մեջ, անսահման է, նյութական, ընկալվում է զգայարաններով, արտացոլում է անձի կենսավորձը, նրա ստեղծագործության ազատ ձևն է, միտված է որոշակի նպատակի, պայմանավորված է խոսքաշարով և իրադրությ-

⁷ Տե՛ս Հ. Զ. Պետրոսյան, Հայերենագիտական բառարան, Ե., 1987, էջ 280:

յամբ, տարբերակային է ևն⁸: Խոսքի բոլոր այս հատկանիշները դրսևորվում են **մտածական, ասացական, զգացական, վարքարտահայտման** բայերի միջոցով: **ԽԳ- ներքին կառուցվածքը** պայմանականորեն կարելի է ներկայացնել հետևյալ ձևով. **մտածական բայերի** միջոցով ձևակերպվում են մտքերը (**ներքին խոսք**)՝ ստեղծելով **մինչխոսքային հաղորդակցման նախապայմաններ**, այսինքն՝ խոսքը նախ տրամաբանորեն հյուսվում է մտքում, ապա՝ նյութականանում **ասացական բայերով (արտաքին խոսք)**, թրծվում զգացմունքների քուրայում՝ արտահայտվելով **զգացական բայերով (զգացական խոսք)**, հետո՝ վերածվում որոշակի **վարքի**՝ դրսևորվելով **վարքարտահայտման** բայերով՝ պայմանավորված **խոսքային** համապատասխան **իրադրությամբ**:

«**Խոսքային գործունեություն**» իմաստային ենթադաշտը (այսուհետ՝ **ԽԳԻԵ**) ներառված է «**գործողություն**» դաշտում⁹:

«**Դաշտ**» տերմինը գործածվում է բառերի իմաստային մեծածավալ միավորումների համար, որոնց կազմը բազմաձև է: Այն կարող է ներառել **ենթադաշտեր, ԲԻՄ** -եր, որոնք հասկացականորեն մերձ են: Արդի հայերենի **ԽԳԻԵ**-ի սահմանները որոշելու և բառային կազմը ճշգրտելու նպատակով մենք հիմք ենք ընդունում **իմաստային չափանիշը**¹⁰, հենվելով բայերի **բառարանային բացատրությունների** վրա: **ԽԳԻԵ**-ի հիմքում դնում ենք **կարգային** հետևյալ իմակը¹¹. «**Մարդու գործունեության տեսակ, որն իրականացվում է խոսքի միջոցով՝ նկարագրվելով և դրսևորվելով մտածական, ասացական, զգացական և վարքարտահայտման բայերի միջոցով**»:

⁸ Лингвистический энциклопедический словарь, М., 1990, էջ 414-415:

⁹ Лексико-семантические группы русских глаголов, Учеб. слов.-справ. / Под общ. ред. Т. В. Матвеевой, Свердловск, 1988:

¹⁰ Ռ. Դոխտյան, Ասացական բայերի իմաստային դասակարգումը արդի հայերենում, Ջահուկյանական ընթերցումներ, Ե., 2010:

¹¹ Իմաստային պլանում **կարգային իմակները** ձևավորում են դաշտեր/ենթադաշտեր, **կարգային-բառային իմակները՝ ԲԻՄ**-եր, **սեռային իմակները** մեկ **ԲԻՄ**-ի կազմում տարբերակում են **ենթահարացույցներ, տեսակային իմակները՝ խմբեր, ենթախմբեր, շարքեր** ևն:

ԽԳԻԵ-ի միջուկը ասացական բայերի բառախմաստային խումբն է¹² (այսուհետ՝ **ԲԻԽ**), որի շուրջը դասավորված են **մտածական¹³, զգացական¹⁴, վարքարտահայտման բայերի ԲԻԽ-երը¹⁵**:

ԽԳԻԵ-ի իմաստաբանությունն ուսումնասիրելու համար նպատակահարմար ենք գտել գործածել հետևյալ քայլաշարը՝ ա. որոշել հետազոտվող լեզվամիավորների **առանձնացման** և **ընտրության չափանիշները**, բ. **բացահայտել միջուկային** և **եզրային ԲԻԽ-երը**, գ. **վերլուծել ԲԻԽ-երի** միջև եղած բազմաբնույթ **իմաստային փոխհարաբերությունները** (այդ թվում նաև **իմաստային հատումները** տարբեր ԲԻԽ-երի միջև) **հարացուցային, շարակարգային** և **գործաբանական տեսանկյուններից**:

Կարծում ենք՝ առաջարկված **մեթոդաբանությունը** հնարավորություն կընձեռի ուսումնասիրելու նաև **իմաստային այլ դաշտեր ու ենթադաշտեր**:

¹² Ռ. Դոխտյան, Ասացական բայերի բառախմաստային խումբը արդի հայերենում, Ե., 2014:

¹³ Ռ. Դոխտյան, Մտածական բայերի իմաստային դասակարգումը արդի հայերենում, Հայերենագիտական միջազգային տասներորդ գիտաժողովի նյութեր (Երևան 7-9 հոկտեմբերի, 2015թ.)-Եր., «Գիտություն» հրատ., էջ 90-103:

¹⁴ Ռ. Դոխտյան, Զգացական բայերի իմաստային դասակարգումը արդի հայերենում, Արեղյանական ընթերցումներ, ակ. Մ. Արեղյանի ծննդյան 150-ամյակին նվ. հանրապետական գիտական նստաշրջանի զեկուցումների ժողովածու (Երևան, 2015թ., հոկտեմբերի 14-15), Ե., ԵՊՀ հրատ., 2016, էջ 258-273:

¹⁵ Ռ. Դոխտյան, Վարք արտահայտող բայերի իմաստային դասակարգումը արդի հայերենում, Ջահուկյանական ընթերցումներ, գիտական հոդվածներ ժողովածու, Ե., «Ասողիկ» հրատ., 2016, էջ 46-55:

Grapheme-to-phoneme conversion of Western Armenian

The goal of this paper is to present the challenges for grapheme-to-phoneme conversion of Western Armenian. The project is conveyed in order to develop an online voice synthesis module for the online dictionary *parastan.fr*. Also, as an applied study it also serves as an opportunity to test and improve existing theoretical and descriptive work on the topic.

Although the goal of the study is descriptive rather than prescriptive, the fact that it will be implemented in a dictionary — with a potential reference to Western Armenian — implies taking into account some standardization issues. Therefore, the phonetic pronunciation adopted as the standard in our study is Western Armenian spoken by Lebanese Armenian-educated speakers.

Apart from collecting the phonetic characteristics of each phoneme free of contextual constraints (for example, intervocalic realizations of consonants), the main challenges for the study — and for the resulting application — are to describe diphthongs (իւ, էւ, օ), to identify the regular contextual constraints (word-final devoicing, devoicing in consonant clusters combining a voiced and an devoiced stop such as in *uḷḥqp*), and to model the syllabification rules, including consonant-cluster segmentation with an epenthetic schwa. Beside regular contextual rules, some rules rely heavily on the morphological analysis of the word (despite its intervocalic position, in *աբ տայ այ տու թիւն*, *j* is realized [h] being root-initial).

Also, the distribution of the epenthetic schwa is highly challenging, and we consider it to be hardly predictable (some clusters are root-dependent: *ս^hտեւ* vs *ստտանաւ*, others are usage-based: *յ անդ^h գնութիւն* and *ս^hտ^hտիւ/ս^hտտիւ* disputed sometimes).

The study relies on the theoretical work on Western Armenian phonetics and phonology (see references), and on experimental studies. Our experimental work is based on recordings of sample words and logotoms from two native speakers. Building on that, our IRISA-based partners will process to machine-

learning and develop a phonetization module which will be improved in several iterations of checking and rectification.

At this stage, the work is word-based and does not include any intonational parameters.

The study is done at the SeDyL/Inalco research laboratory (member of Labex EFL), in collaboration with the IRISA laboratory (Université Rennes 1) and ILPGA (Institut de Linguistique et de Phonétique Générale et Appliquée, Sorbonne-Nouvelle/Labex EFL).

References:

Baronian, L., to appear, Two Problems in Armenian Phonology, in *Language and Linguistic Compass*.

Vaux, B., 1998. *The Phonology of Armenian*, Oxford: Oxford University Press.

Vaux, B., 2003, Syllabification in Armenian, Universal Grammar, and the Lexicon. *Linguistic Inquiry* 34.1:91-125.

Vaux, B., Myler, N, and Arregi, K., 2013, Number marking in Western Armenian: A non-argument for outwardly-sensitive phonologically conditioned allomorphy, Linguistic Society of America Annual Meeting, Boston (unpublished).

Clause combining and narrative modes in Classical Armenian

The aim of this paper is to address the use of certain past tenses in Classical Armenian. We will be concerned with some uses of the Armenian imperfect and of the past participle.

1. The two meanings which are usually ascribed to the Armenian imperfect, namely the durative and the habitual, are quite characteristic of imperfective forms across the world's languages. Indeed, durative and habitual uses of the Armenian imperfect are well represented in the earliest texts and are probably the most common uses of the imperfect in translated literature. The picture is different in some original texts. Consider two examples:

- (1) ***Grēr**, **kargēr** ew awrinawk' **yardarēr** ew **aīnoyr** ənd iwr zomans lawagoyns yašakertac' iwroc' yaruc'eal **gnayr** ijanel i kolmans Vrac':* He (Mashtots) wrote, arranged it and put it in order, took a few of his pupils and went to the regions of Georgia. (Koriwn, *Life of Mashtots*, 15)
- (2) *Ew **hasanēr** sparapetn zōravarn Hayoc' Mušel, **ankanēr** i veray banakin k'arāsun hazaraw, ew andēn jēr'n i gorc arareal **kotorēr**: Apa miaji mazapur t'agaworn Parsic' Šapuh čolopreal **p'axč'ēr**. ew zamenayn karewan banakin ar hasarak ənd sur **hanēr** Mušel handerc zōrōk'n Hayoc': Zi zbazums **kotorēin**, ew zbazums yawaganoy'n Parsic' jerbakals **aīnēin**, ew **aīnuin** zganjs t'agaworin Parsic' yawari. ew **əmbīnēin** ztiknanc' tikinn handerj aylovk' kanambk'n: Ew zamenayn maškawarzan i bu'n **arkanēr** Mušel sparapetn, ew zamenayn awaganin ars ibrew vec' hariwr **hramayēr** mort'el zōrawarn Hayoc' Mušel, ew lnul xotov. Ew **tayr** berel ar Pap ark'ayn Hayoc': **Aīnēr** zays i vrēžs hōrn iwroy Vasakay:*

The sparapet general of Armenia, Mushegh, **fell** upon the banak with 40,000 (troops) and **put** his sword to work. The king of Iran, Shapuh, barely **escaped** by a hairsbreadth and fled on a horse, though Mushegh and the Armenian troops **put** the entire caravan of the banak to the sword. They **killed** many, **arrested** many Iranian nobles, **took** as loot the treasures of the Iranian king, and **seized** the queen-of-queens along with other women. Sparapet Mushegh **captured** the

entire *mashkawarzan* (royal pavilion) and he **ordered** that all the nobility, some six hundred men, be flayed and stuffed with hay. He **had** this brought to Pap, the king of Armenia. He **did** this to avenge his father, Vasak (*Buzandaran*, V, 2).

Some details are worth noting. First, here we observe a certain unity of time and place, and each event quickly follows up on the preceding one. Intuitively, one could say that in (2) the narrator was zooming in on the battle. Also, the first clause is verb-initial. We think that, as in e.g. Greek (Recht 2015) or Hittite (Sideltsev 2014), verb-initial clauses can mark events and small narratives which are out of sequence with respect to the main story line. Note that in the passage immediately preceding (2) we find almost exclusively the aorist, which is the default narrative tense in Armenian:

- (3) *Apa Mušel ordi Vasakay, stratelatn Hayoc' mecac', andreac' iwr ars əntirs miamit azats azgayins k'aṛasun hazar, miabans miakams, ew kazmeac' znosa jiov ew t'oṣakaw ew zinow. ew aṛeal znosa ənd iwr, ert'al nstel i sahmans Atrpatčac'n, ew pahel zašxarhn Hayoc': Apa yaynm žamanaki kazmeac' patrastec'aw Šapuh ark'ay Parsic' amenayn kazmut'eamb zōrovk' iwrovk', ekn ehas yerkirn Atrpayakani, ew Meružann aṛajñord gndin banaki nora, ew bun banakn uremn t'agaworin i T'awrēšn bnakeal ēin:*

Mushegh, the son of Vasak, the stratelate of Greater Armenia, **selected** choice men from the *azats* and his relatives (some 40,000) men who were united and of one will. He **organized** them with horses, stipends and weapons, he took them with him and went to the borders of Atrpatchank' to protect the land of Armenia. At that time Shapuh, the king of Iran, **organized** and **prepared**, and with the entire organization of his troops, **came** to the Atrpayakan country. Meruzhan was the guide of his *banak*'s brigade. The king's main *banak* was encamped at T'awresh (*Buzandaran*, V, 2)

Negative markers չ‘- and ոչ‘ in Classical Armenian and their later development

1. Since [MINASSIAN 1977]’s study of negation in Classical Armenian, for forty years there has been little or no improvement in the field.

We offer an updated study of negative markers in Classical Armenian based on the electronic corpus of Biblical texts [ARMENIAN E-BIBLE] .

Special focus is on the markers չ‘- and ոչ‘ and their distribution.

After presenting the synchronic study, we will survey later development of the Armenian negation system in general and markers չ‘- and ոչ‘ in particular.

2. In Classical Armenian, both չ‘- and ոչ‘ were in principle compatible with both finite and non-finite (infinitive and participles) verb forms:

(1a) *Ew na as-ē. չ‘-git-em.*
and s/he say-PRS.3SG NEG-know-PRS.1SG
‘He said, “**I do not know**; ..(GEN. 4:9)

(1b) *Oč‘ git-em dprowt‘iwn:*
NEG know-PRS.1SG writing.ACC
‘We cannot read.’ (lit. ‘**I do not know** writing/letters’) (Is. 29:12)

(2a) *...չ‘-afn-el inč‘ mez č‘ar*
NEG-make-iNF what we.ACC evil
‘... so that you will do us no harm’ (lit. ‘**not to do** anything evil [to] us’)
(GEN. 26:29)

(2b) *...z-qys aržan ēr arn-e ew z-ayn-ow ոչ‘ anc‘an-el*
ACC-this worthy be.iPF.3SG make-iNF and ACC-that-iNS NEG pass-iNF

‘it is these you ought to have practiced, without neglecting the others.’
(lit. ‘it was worthy to do this and **not to neglect** that) (LK. 11:42)

At the same time, corpus data show a clear preference of non-finite forms for չ‘- and of finite forms for ոչ‘:

	Non-finite	Finite	Total
<i>oc'</i>	103 (1.9%)	5153 (98.1%)	5256
<i>č'-</i>	167 (27%)	451 (73%)	618

(the difference is statistically significant, χ^2 , $P < 0,01$)

3. Another regularity is found for the verb **լինել** *linel* 'be': it prefers *č'-*, unlike other (finite) verbs, which prefer *oc'*:

	<i>linel</i> 'be'	Other verbs	Total
<i>oc'</i>	496 (9.4%)	4760 (90.6%)	5256
<i>č'-</i>	384 (62.1%)	234 (37.9%)	618

(the difference is statistically significant, χ^2 , $P < 0,01$)

4. In later periods of Armenian, the marker *c'-* completely ousted *oc'* of predicative negation. It happened already in Middle Armenian [KARST and we see the same in Modern Eastern Armenian:

- (3) ...**tun** *č'-gn-ac'*...
 home NEG-go-AOR. 3 SG
 'Whatever they did], he **didn't go** home.'
 (EANC; Musheg Galshoyan, Patmrvack'ner)

The word *oc'* (*voc'*) is retained only as a negative reply 'no' and for lexical negation:

- (4) *Gyulapet-ə* *gyug-i* *erazstakan* *dproc'-um* *met'odist* *ē*
 village.mayor-DEF village-GEN musical school-LOC methodician be.PRS.3SG
 nšanak-el **oc'** **masnaget** *ir* *knoǰ-ə*.
 appoint-PTCP.PERF not specialist his wife.DAT-DEF
 'The mayor has appointed in the village's music school a **non-specialist**,
 his wife, as methodician'. [DUM-TRAGUT 2009: 527]

References:

- Armenian E-Bible — [T. J. Samuelian (ed.)]. *Armenian E-Bible: Classical Armenian-English Concordance*. URL: http://www.arak29.am/bible_28E/.
- Dum-Tragut 2009 — J. Dum-Tragut. *Armenian: Modern Eastern Armenian*. Amsterdam— Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2009.
- KARST 1901 — J. Karst. *Historische Grammatik des Kilikisch-Armenischen*. Strasbourg, 1901.
- MINASSIAN 1977 — M. Minassian. *La negation en armenien classique* // *Revue des etudes armeniennes*. Vol. 12. 1977. Pp. 21-84.

Some features of the Western Armenian dialect spoken in Lichk

This paper investigates differences between Modern Eastern Armenian and a West Armenian dialect spoken in the village of Lichk (Լիճք) (old name: Gol / Gyol). The inhabitants of Lichk originate from the area of Alashkert (Anatolia) and came to present-day Lichk around 1830. The paper is based on field work in Lichk done by the author in 2011. It focuses on two salient differences between Modern Eastern Armenian and the Lichk variety of West Armenian, definiteness and the distribution of the tenses.

Modern Eastern Armenian differentiates between definite NPs and indefinite NPs (Dum-Tragut 2009: 102-111). Indefinite NPs are either unmarked -this means, lacking the definite suffix -or marked by means of the indefinite article *mi* (մի) ‘a’. Definite NPs take an indefinite article that has the form of a suffix. It has two allomorphs whose use is phonologically determined, the suffix *-ē* (-ը) and the suffix *-n* (-ն) (see Dum-Tragut 2009: 108 for details of the distribution). Definite NPs are personal names, NPs in genitive phrases, NPs with specific, definite reference, and NPs marked with possessive pronouns, demonstrative pronouns, ordinal numerals or adjectives in the form of the superlative. Nominals in the instrumental, ablative, locative and vocative as well as appositions, adnominal datives and nouns combined with adpositions can never be marked for definiteness. Similar rules are found in Western Armenian according to Sakayan (2000: 1214), with some minor differences (e.g. the indefinite article follows the noun).

The Western Armenian variety of Lichk differs from Eastern Armenian (and Western Armenian) in two important ways: (i) the only definite article is *-n* (-ն); the suffix *-ē* (-ը) is absent. (ii) The definiteness marking is optional in the contexts in which it is obligatory in Eastern Armenian, e.g. both (1a, 2a) and (1b, 2b) are possible. The paper will shed light on the distribution by exploring possible linguistic and sociolinguistic explanations.

The second topic concerns differences in the distribution of tense forms which differ between Eastern Armenian and Lichk Armenian (the tense system of Western Armenian seems to be somewhere in the middle between those two,

see Sakayan 2000: 10-12, 70-72). For instance, the forms that is formally similar to the Conditional Future in Eastern Armenian fulfills the function of a present tense (ongoing actions in the present, timeless truths) and of a future in Lichk Armenian (3), (4). Similarly, a form that resembles the Conditional Past in Eastern Armenian fulfills the function of an imperfective past and conditional past in Lichk Armenian (5), (6). Table 1 summarizes the findings.

References:

Dum-Tragut, Jasmine. 2009. *Modern Eastern Armenian*. Amsterdam: Benjamins.
 Sakayan, Dora. 2000. *Modern Western Armenian for the English-speaking world*. Montreal: Arod Books.

Examples of Lichk Armenian definite NPs

(1) a. Գարուն բաժվալ:
garun bacvav
spring began
‘The spring began.’	b. Գարուն բաժվալ:
garun bacvav
spring began
‘The spring began.’
(2) b. Ճիժ-ն եկալ:
ciz-n egav
child-DEF came
‘The child came.’	c. Ճիժ եկալ:
čiz ēgav
child came
‘The spring began.’

Modern Eastern Armenian

(3) ես գն-ում եմ Երևան
es gn-um em Yerevan
I go-PTCP AUX.1SG.PRS Yerevan |
|---|
- ‘I am going to Yerevan.’

Lichk Armenian

- (4) յերս կ-երտա-մ Հերևան
 jas k-erta-m Herevan
 I COND-go-PRS.1SG Yerevan

‘I am going to Yerevan.’ (OR: ‘I will go / I would go to Yerevan.’)

Imperfect (imperfective past tense)

Modern Eastern Armenian

- (1) ես գն-ում էի Երևան
 es gn-um ei Jerevan
 I go-PTCP AUX.1SG.PST Yerevan

‘I was going to Yerevan.’

Lichk Armenian

- (2) յերս կ-երտ-ենք Հերևան
 jas k-ert-enk‘ Herevan
 I COND-go-PST.1SG Yerevan

‘I was going to Yerevan.’

Table 1: The distribution of some verb forms

Forms of the 1SG	Eastern Armenian	Lichk Armenian
-um + <i>em</i> (participle + auxiliary in present tense)	(imperfective) Present	#
-um + <i>ēl</i> (participle + auxiliary in past tense)	Imperfect (imperfective past tense)	#
<i>k-</i> + Subjunctive Future	Conditional Future	Conditional Future
		(imperfective) Present
<i>k-</i> + Subjunctive Past	Conditional Past	Conditional Past
		Imperfect (imperfective past tense)

“Armenian աքցանգեղ in the field of etymology”

Axel Bakunts mentions in one of his stories (Սև ցեղերի սերմնացանը, Yerevan 1933) a flower, which he calls աքցանգեղ. This flower has never been identified with any existing plant. Explanations and commentaries given in dictionaries just repeat what is written in Axel Bakunts' text itself. So even in the four volume of the dictionary of the Armenian Academy of Sciences there is an entry for աքցանգեղ which includes something that is rather a description than a designation, i. e. “a frost resistant autumnal meadow flower”, and accompanied by a thorough quotation of exactly the same literary testimony of the word (Ժամանակակից Հայոց Լեզվի Բացատրական Բառարան, Yerevan 1991, p. 249, v1). In my lecture, I will try to identify the flower աքցանգեղ by means of etymology and by using the comparative and explanatory methods of classical philology and historical linguistics.

Iranian Elements in Georgian and Armenian Versions of “The Martyrdom of Saint Shushanik” (V c AD)

The rise of the Sasanian Empire in the third century AD was of great importance for the historical development of the Caucasian countries, and particularly, for the Iberian and Armenian kingdoms.

Archaeological evidence, epigraphic materials, historical records and mostly linguistic data, testify to the Iranian-South Caucasian intensive multilateral interrelations of that period.

The Sassanian expansion in the South Caucasus was followed by an extensive spread of Middle Persian, the official, religious and literary language of the Empire.

Already Old Georgian hagiographic monuments (*vitae*) of V-VI cc. A.D. “*The Martyrdom of St. Shushanik*” and “*The Passion of St. Eustace the Cobbler*” attest the presence of the Iranians and the use of Middle Persian in Ancient Georgia.

The lives of the Georgian Saints are rich and many-sided. They contain vivid descriptions of life in the Caucasus, they give us insight into the history and aspirations of an important branch of the Eastern Church, and into its relationships with Zoroastrian Persia.

The life of Shushanik is the oldest surviving work of Georgian literature. It was composed between the years A. D. 476 and 483 by Jacob of Tsurtav, the priest, and is remarkable for its directness of language.

This monument is conveyed in several manuscripts, the autographs and early copies with their Armenian translations. Critical editions of Georgian and Armenian versions of the text were done by P. Peeters and I. Abuladze.

According to this writing, at the end of the fifth century Kartli (East Georgia) was governed by Varsken Pitiaxsh, who was married to Shushanik, a daughter of the chief commander of Armenians Vardan Mamikonian. Due to the political consideration, Varsken adopted Zoroastrianism, but his wife opposed him and Queen Shushanik thus became victim to this opposition.

The monument must be regarded as unique not only with respect to the historical-religious situation it describes but also linguistically, as it reveals a whole set of Iranian political-administrative, religious and common-using terms that do not occur in other sources (such as, *artošan/atrošan*, *(h)ešmak*, *zatic*, *zep'ur*, *mogui*, *mogueba*, *t'arig*, *uazno*, *t'adzar* etc.).

Iranian lexis of the Georgian text has been considered in works of I. Abuladze, A. Shanidze, M. Andronikashvili, J. Gippert and others.

The paper presents a systematic survey of the whole Iranian borrowings of the both Georgian and Armenian versions, with their etymologies and authentic transmissions.

Գրիգոր Տաթևացու «Գիրք քարոզութեան» ձմերան հատորի անվանական դարձվածքների իմաստաբանական քննություն

Լեզվաբանական ուսումնասիրությունները ապացուցում են, որ դարձվածքի առաջացման պատճառ են դառնում հիմնականում փոխաբերությունը, համեմատությունը, չափազանցությունը, շրջասությունը և այլ ոճական հնարանքներ:

Ծագումնաբանական առումով դրանք կարող են ունենալ հեղինակային ծագում, սակայն լեզվի խոսակցական գործուն շերտում հայտնվում և տարածում են ստանում այն դարձվածքները, որոնք մոտ են ժողովրդական մտածողությանը:

Սրանց մեջ մի զգալի մաս են կազմում աստվածաշնչյան ծագում ունեցող դարձվածքները, որոնք ընդհանրական գործածություն են ձեռք բերել թերևս վաղ միջնադարից, ինչպես՝ **արգելված պտուղ, Նոյի ագռավ, քավության նոխազ, Սողոմ-Գոմոր, բարի սամարացի, փարիսեցի մարդ, խաղաղության աղավնի, դրախտի դուռ, դժոխքի բաժին** և այլն: Այս դարձվածքներից յուրաքանչյուրի հիմքում աստվածաշնչյան ծանոթ մի պատում կա, որոնց շարունական պատմելն ու կրկնելը պատճառ է դարձել, որ առաջանան այդ պատմությունների խորհուրդները ընդհանրացնող դարձվածքները:

Դարձվածքների թիվը Գրիգոր Տաթևացու միայն «Գիրք քարոզութեան» Ձմերան հատորում գերազանցում է մի քանի տասնյակը, որոնց մեջ գերակշիռ թիվ են կազմում անվանական և բայական դարձվածքները: Ոճական այս հնարանքի այսչափ առատությունը պայմանավորված է գրքի շարադրանքի ընտրությամբ. «Գիրք քարոզութեան» հատորները կենդանի ունկնդրին ուղղված ոգեշունչ քարոզների ժողովածու են, և հեղինակը խոսքը լսելի, կենդանի, հետաքրքրաշարժ դարձնելու համար հաճախ է դիմել գեղարվեստական ընդհանրացումներին:

Իմաստաբանական առումով սրանց զգալի մասն իհարկե, աստվածաշնչյան թեմաներին է աղերսվում, ինչպես, օրինակ՝ **անմահութեան կերպուր, արեգակն արդարութեան, դիւրանցուկ մարմին, դիւրասահութիւն ի մեղս, գերազանց յղութիւն, ի Վերին գաւառն (արքայություն), ճանապարհ մարդեղության (Քրիստոսի երկրային կյանքը), եկամուտ կիրք, անհարազատ, ոչ բնորոշ կրքեր, քաղցր մարդասիրութիւն (աստվածային սերը մարդու նկատմամբ), զգեստ սրբութեան, ոսկեղէն բնութիւն**

(անթերի, կատարյալ, ի սկզբանե տրված բնություն), **գաղօթս նուիրել, զմահ ճաշակել, ի բոլոր սրտէ դիմել, յորովայնէ սրբեցաւ** և այլն:

Որոշակի թիվ են կազմում այն դարձվածքները, որոնք կազմված են փոխաբերական իմաստով, որտեղ համեմատության եզրը բնության այս կամ այն երևույթն է. **անձրև** (գիտության (գիտելիքների առատություն), **արմատ մեղացն** (մեղքի պատճառ), **բոյսք** բարեաց (բարի գործեր), **գարուն** հոգւոյ (հոգևոր վերազարթոնք), **լոյսն** գերազանցիկ (շատ ուժեղ լոյս), **կաթիլ ջրոյ** մխիթարութեան (մխիթարության չնչին չափ), **հեթանոսք ցամաքեալ** (սին դարձած հեթանոսներ), **յիմանալի ծով** (գիտելիքների ամբողջություն), ոսկեղեն **բնութիւն** (անթերի, կատարյալ բնություն), **պտուղ** առաքինութեան (առաքինի գործեր), **ցօղն** կենաց (կենսարար, կենսատու ցող):

Որոշ դարձվածքներ կազմված են չափազանցության ճանապարհով, որտեղ փորձ է արվում անչափելին մարդու համար հասկանալի մեծություններով ներկայացնել. **մեծ խոհեմութիւն, մեծագոյն սէր, զընդարձակագոյն գոյթն** և այլն:

Ունենք «գերազանց» բառի հաճախակի կիրառություն, ինչպես օրինակ՝ **լոյսն գերազանցիկ** («Այլ յորժամ յաջորդէ գարունն և հնչէ հողմն, հարաւոյ իջանէ լոյսն գերազանցիկ» - Գրիգոր Տաթևացի, Գիրք քարոզութեան Ձմերան հատոր, Կ.Պոլիս, 1740թ., էջ 12). **գերազանց յղութիւն** (կատարյալ հղիություն). **գերազանց խոնարհութիւն** (անթերի, կատարյալ խոնարհություն):

Bare Locatives in Western Armenian

Standard Western Armenian has a typologically rare pattern of bare locatives, or nouns that function to denote a location but are not marked by a postposition or case ending. Bare locatives can be proper nouns (1) or common nouns (2-3), and can occur with the copula /əllal/ (1-2) or with a lexical verb (3).

(1)	Armen-ə	<u>California</u>	e	
	Armen-DEF	California	be.3 rd SING	
	‘Armen is	<u>in California</u> ’		
(2)	Knar-ə	<u>təbrots</u>	bid(i)	əlla
	Knar-DEF	school	FUTURE	be.3 rd SING
	‘Knar will be	<u>at school</u> ’		
(3)	Bedros-ə	<u>dun-ə</u>	gə-kənana	
	Bedros-DEF	house-DEF	INDIC-sleep.3 rd SING	
	‘Bedros sleeps	<u>at home</u> ’		

I make two arguments about the syntactic structure of bare locatives. First, concerning their external structure, bare locative are **adjuncts to the verb phrase (VP)**. In sentences with a verb and a non-specific object (marked by the absence of the definite article /-ə, -n/), bare locatives can appear before the object (4) or after the verb (5), but never in between the two.

(4)	Anahid-ə	<u>təbrots-ə</u>	<i>tašnag</i>	<i>gə-nəvake</i>
	Anahid-DEF	school-DEF	piano	INDIC-play.3 rd SING
	‘Anahid plays the piano at school’			
(5)	Anahid-ə	<i>tašnag</i>	<i>gə-nəvake</i>	<u>təbrots-ə</u>
(6)	*Anahid-ə	<i>tašnag</i>	<u>təbrots-ə</u>	<i>gə-nəvake</i>

Non-specific objects are inside the VP (Sigler 1997), so bare locatives cannot be VP-internal. However, a (non-focused) bare locative cannot precede the subject (7), which is inside the Tense Phrase (TP), so bare locatives must be VP-level, not TP-level adjuncts.

- (7) ***Təbrots-ə** *Anahid-ə* tašnag gə-nəvake

Second, concerning their internal structure, bare locatives have **no structure below the Determiner Phrase (DP)**. Bare locatives cannot appear with adjectives (8), indefinite articles (9) or the plural marker /-(n)er/ (10), all of which are below DP.

- (8) #Armen-ə *keyetsig* **kayak**-n e
 Armen-DEF beautiful city-DEF be.3rdSING
 ‘Armen is the beautiful city’ (NOT ‘Armen is in the beautiful city’)
- (9) #Armen-ə **dun** *mən* e
 Armen-DEF house INDEF be.3rdSING
 ‘Armen is a house’ (NOT ‘Armen is in a house’)
- (10) *Yeypayr-ner-əs (darper) **kayak**-ner-ə g-abri-n
 Brother-PL-1stSING different city-PL-DEF INDIC-live-3rdPL
 ‘My brothers live in different cities’

However, bare locatives can occur with demonstratives (11), which are in DP.

- (11) Armen-ə *ayt* **vegeyetsi**-n e
 Armen-DEF that church-DEF be.3rdSING
 ‘Armen is at that church’

If bare locatives have no structure below DP, then it accounts for why they cannot appear with elements below DP (8-10), but can with elements in DP (11).

**«Պարսկաստանում ապրող հայ» նշանակող
բառերը (իմաստակառուցվածքային և
բառարանագրական քննություն)**

Հայոց պատմությունը նկատելիորեն ազդել է հայերենի բառապաշարի վրա՝ հստակ դրոշմ դնելով նրա վրա: Հայոց պատմական դաժան ճակատագրի հետևանքն էին պարբերաբար իրականացվող բռնագաղթերն ու երկիրը ջլատող արտագաղթը, Հայաստանի բաժանումը թշնամի երկրների միջև, Արևելյան և Արևելյան Հայաստանների տարանջատումը և համապատասխան հասկացությունների ձևավորումը՝ իբրև որոշակիորեն սահմանազատված քաղաքական, աշխարհագրական, տնտեսական, ապա և լեզվական իրակություններ:

Զեկուցման մեջ անդրադարձ է կատարվում պատմական իրադարձությունների հետևանքով ծնունդ առած «Պարսկաստանում ապրող հայ» հասկացության նշանակիչ բառային միավորներին (պարսկահայ, իրանահայ, թեհրանահայ և այլն), համանման բառերի հետևրանց առնչություններին:

Պարզաբանվում են բառիմաստի ձևավորման պատմական հիմքերը, նշանակիչ բառերի ստեղծման ժամանակը, կառուցվածքային առանձնահատկությունները, ձևաբանական արժեքներն ու իմաստները, բառերի գործածության ոլորտները, հաճախականությունը, բառային միավորների բառարանային առաջին գրանցումները, դրանց բառարանագրական պատմությանն առիասարակ:

What if Phrygian were the closest attested cognate of Armenian?

Scholars have long taken Greek for the closest cognate of Phrygian, and this is still the mainstream view, although ancient Greek sources point to a close relationship between the Phrygians and the Armenians and their languages. At least two exclusive lexical isoglosses with Greek (*viz.* the pronominal stem *auto-* and the stem *pant-*) can indeed be found within the very scarce Phrygian data, whereas it is naturally difficult to see common lexical features with Armenian, given the complex phonological developments in its prehistory and the relatively small amount of inherited words.

It seems obvious that Phrygian cannot be the direct ancestor of Armenian (*cf.* Phrygian *matar* “mother”, from which Arm. *mayr* cannot derive).

However, my PhD project has recently brought to light some interesting morphological and phonological features of Phrygian which are very reminiscent of Armenian. Most striking is a newly discovered Phrygian suffixed subjunctive in *-seti/-set* (3rdsg. with primary/secondary ending), which suspiciously resembles the Armenian subjunctive. Also, the *-v-* in the Old Phrygian stem *nevot-* “offspring” is reminiscent of the development of PIE **-p-* towards Armenian. In the recent past, A. Lubotsky (2004) stepped in for the view that Phrygian has undergone a “sound shift”; a view that more recent results of my work seem to confirm rather than rebut.

Yet, the prehistory of Armenian, as we view it, cannot easily be brought together with these new results. For instance, if we want to take the Phrygian and Armenian subjunctive formations for a common development, we will face a number of difficult questions concerning the Armenian “satemisation” and the analogue developments that may have taken place in Phrygian. Given the scarcity of the Phrygian data, such questions are practically impossible to answer. In the case of the sound shift and other possible common features of the two languages, we encounter similar problems.

In sum, although it seems probable that the relationship between Phrygian and Armenian is closer than that between Phrygian and Greek, the lack of data prevents us from proving this view. However, it may seem interesting to those

occupied with the prehistory of Armenian to look at its possible closest cognate and to consider what the relationship might have been like – and in what respect our concept of the prehistory of Armenian might change if it were so.

References:

Hämmig, A.E. 2013: ‘Nevotan niptiyan: Die Fluchformel der Stele von Vezirhan’. *IF* 118, 125–154.

Lubotsky, A., 2004: ‘The Phrygian Zeus and the problem of the “Lautverschiebung”’. *HS* 117, 229–237.

О характере армянских топонимов северо-западного Ирана в XVIII-XIX веках (ист. Персармения-Парскахайк)

В докладе пойдет речь о характере и происхождении названий армянских деревень и поселений на территории исторической Персармении (Парскахайк), входящей ныне в состав остана Западный Азербайджан, на северо-западе современного Ирана.

Рассматриваемые названия армянских деревень приведены в известной книге Е. Франгяна «Атрпатакан», изданной в Тифлисе в 1905 году [Frangian, 1905]. В этой книге Франгян приводит описание деревень, населенных армянами на период конца XVIII и начала XIX веков. В частности, он перечисляет населенные пункты уездов Маку, Хоя, Салмаста, Урми-Назлу-чая и Урми-Барандуза. Если исторические названия армянских областей Персармении были исследованы в известной работе Й. Маркварта (девять кантонов: Зараванд, Гер, Арна, Зарехаван, Тамбер, Траби, Айли, Мари, Арасх) [Markwart, 1961] и в работах, связанных с «Армянской географией», то, что касается малоизвестных названий армянских деревень, сохранившихся к концу XVIII века (всего 74 названия), они, по-видимому, специально нигде не рассматривались. Исходя из лингвистического и этимологического метода, можно классифицировать данные топонимы, как топонимы армянского (куда входят также топонимы урартского периода), ираноязычного и тюркского происхождения, некоторые из которых могут считаться переосмысленными и смешанными топонимами. К топонимам армянского происхождения можно отнести названия таких деревень как Хин-Кахак (Հին-Բաղաք), Урми (Ուրմի) и т.д. К топонимам ираноязычного происхождения (в основном на северо-западных иранских диалектах и языках) – Рахан (Րահան), Диза (Դիզա), Шорав (Շորաւ), Хафтван (Հաֆթվան), Шейтанава (Շեյթանավան), Хосрова (Խոսրովան), Геардабат (Գեարդաբադ), Хан-Бабахан (Խան-Բաբախան), Диза-Така (Դիզա-Թաք) и т.д. К топонимам тюркского происхождения – Агбулаг (Աղբուլաղ), Гаратурки (Գարաթուրք), Сона-булаг (Սոնա-բուլաղ), Горуг (Գորուղ), Ики-агач (Իկի-агач), Чичаклу (Չիչակլу), Таза-кеанд

(Թազա-քեանդ) и т.д. К смешанным топонимам можно отнести Гзылджа (Գզըլջա), Нахиджев-тапа (Նախիջև-թափա) и т.д. Некоторые топонимы связаны с примечательными лицами или основателями деревень-армянами, носившими тюркские имена – Гзыл-ашуг (Գզըլ-ашըղ), Агисмайел (Աղիսմալ), а некоторые – с феодалами-землевладельцами и названиями доминирующих тюркских племен, поселившихся в регионе с сельджукского и сефевидского времени – Текелу (Թաքալи), Саатлу (Սահաթли), Иралу (Իրալи), Гасымлу (Դասըմли). Большинство топонимов ираноязычного и тюркского происхождения являются микротопонимами, характеризующими особенности природы и ландшафта, указывают на наличие старых крепостей, водных ресурсов и родников.

В докладе будут рассмотрены основные подходы и методы анализа топонимов, представлены этимологические объяснения наиболее интересных названий армянских населенных пунктов того периода.

Литература

Frangian, 1905 – Frangian E., Atrpatakan. Patkērazard Žołovacu, T'iflis, 1905 (in Armenian).

Markwart, 1961 – Markwart I., Parskahayk' nahangě // Patma-banasirakan handes, 2 , pp. 212–244 (in Armenian).

Հինգերորդ դարի հայ ինքնուրույն գրականության դարձվածքները

Դարձվածաբանությունը լեզվի բառապաշարի յուրօրինակ, տվյալ ազգի լեզվամտածողությունը մեծապես արտահայտող բաժինն է, որի քննությունը վաղուց ի վեր կարևորվել է ինչպես համընդհանուր, այնպես էլ հայ լեզվաբանության մեջ: Հայ լեզվաբանության մեջ դարձվածքների քննությունը, սկզբնապես ձևավորվելով օտար և հատկապես ռուս լեզվաբանների հետևողությամբ, շատ արագ զարգանում է և մշակում ուրույն սկզբունքներ ու մոտեցումներ: Կարճ ժամանակում բավականին մեծ թվով հետազոտություններ են կատարվում, բառարաններ կազմվում: Արդի հայերենի դարձվածքների վերաբերյալ ուսումնասիրությունները շարունակվում են մինչ օրս: Իսկ մեր լեզվի պատմության նախորդ փուլերի՝ գրաբարի և միջին հայերենի դարձվածաբանությունը նման բազմակողմանի քննության առարկա չի դարձել. եթե անգամ ուսումնասիրողները անդրադարձել են գրաբարի ու միջին հայերենի դարձվածքներին, ապա միայն խիստ համառոտ, կոնկրետ որևէ հարցի կամ մասնավոր երկի դարձվածքներին վերաբերող: Այսօր դեռևս չկան այնպիսի ուսումնասիրություններ, որոնք վեր կհանեն գրաբարյան բոլոր դարձվածքների կառուցվածքային օրինաչափություններն ու կադապարները, իմաստաբանական առանձնահատկությունները, ոճական արժեքը, մի խնդիր, առանց որի թերի է թե՛ գրաբարի բառազանձի մի շատ յուրօրինակ ու տվյալ դարաշրջանի լեզվամտածողությունը ներկայացնող կարևոր հատվածի ուսումնասիրությունն ու ներկայացումը, թե՛ արդի դարձվածաբանությունը քննող այն մասը, որն անմիջականորեն պայմանավորված է նրանով:

Մեր գեղուցման նպատակն է ներկայացնելու գրաբարի դարձվածքների այն մասի կառուցվածքային եւ ոճական քննությունը, որը կիրառված է 5-րդ դարի հայ ինքնուրույն գրականության մեջ: Փալստոս Բուզանդի «Պատմութիւն հայոց», Կորյունի «Վարք Մաշտոցի», Եզնիկ Կողբացու «Եղծ աղանդոց», Ագաթանգեղոսի «Պատմութիւն հայոց», Մովսես Խորենացու «Պատմութիւն հայոց», Ղազար Փարպեցու «Պատմութիւն հայոց», Եղիշեի «Վասն Վարդանաց եւ հայոց պատերազմին» երկերում կիրառված դարձ-

վածքները առանձնացնելով՝ աշխատանքը կատարում ենք հետևյալ կերպ՝ պատասխանելով ստորև թվարկվող հարցերին.

ա. Նախ ստուգում ենք՝ մեր քարտագրած դարձվածքներն արդյոք ամբողջովին ընդգրկված են Ռ. Ղազարյանի «Գրաբարի դարձվածաբանական բառարան»-ում: Եթե ոչ, ապա որ մասն է առկա:

բ. Ապա աշխատություններից յուրաքանչյուրում կիրառված դարձվածքների համեմատությամբ որոշում ենք, թե որ դարձվածքներն են առաջին անգամ վկայված երկերից յուրաքանչյուրում, որոնք են վկայված միայն այս կամ այն երկում եւ որոնք են ընդհանուր գրաբարի համար:

գ. Ըստ Ռ. Ղազարյանի «Գրաբարի դարձվածաբանական բառարան»-ի եւ «Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի» բառարանի տվյալների՝ պարզում ենք, թե 5-րդ դարի հայ ինքնուրույն գրականության երկերում կիրառված դարձվածքները գրաբարյան դարձվածային ողջ հարստության որ մասն են կազմում:

դ. Կատարում ենք մեր քարտագրած դարձվածքների բառակազմական ու ոճական քննություն՝ պարզելով դարձվածքների կադապարներն ու մասնակադապարները, օրինաչափություններն ու առանձնահատկությունները:

Այդպիսով, վերականգնում ենք 5-րդ դարի ինքնուրույն գրականության մեջ կիրառված դարձվածքների կառուցվածքային, իմաստային, ոճական հնարավորինս համակողմանի պատկերը՝ ըստ անհրաժեշտության լրացնելով և ճշգրտելով բառարաններում մինչ այժմ ներկայացված գրաբարյան դարձվածքների քանակը և կազմը:

Անձնանունները հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններում. Նորահայտ անձնանուններ v-xiii դդ. հիշատակարաններում

Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններն առաջնային աղբյուրներ են միջնադարյան հայ կյանքի բազմակողմ քննության համար: Դրանք կարևոր են ինչպես պատմական, քաղաքական, հասարակական ամենատարբեր հարցերի ճշգրտման կամ բացահայտման համատեքստում, այնպես էլ լեզվական նյութի քննության համար: Այդ իսկ պատճառով այս աղբյուրները մշտապես եղել են նաև լեզվաբանների հետաքրքրության առանցքում. գրվել և գրվում են հոդվածներ, ուսումնասիրություններ, ատենախոսություններ և այլն¹⁶: Նշյալ աշխատանքները, սակայն, առավելապես ուղղված են հիշատակարանների, ավելի ստույգ՝ գրիչների լեզվական առանձնահատկությունների բացահայտմանը, մինչդեռ առայժմ բավարար չափով ուսումնասիրված չեն գրավոր այս աղբյուրներում վկայված անձնանունները¹⁷:

¹⁶ Տե՛ս օրինակ **Լ.Ս. Հովսեփյան**, *ԺԳ դարի հայերեն ձեռագրերի հիշարակարանների լեզուն*, Երևան, 1997, **Գ. Զահուկյան**, *Բարբառային երկույթներ հայկական հիշարակարաններում*, Երևան, 1997, **Ալ. Մարգարյան**, *Նորահայտ բառեր հայերեն ձեռագրերի XIV-XV դդ. հիշարակարաններում*, ՊԲՀ, 1993 (1-2), էջ 35-42, **Վ. Խաչատրյան**, *5-11-րդ դարերի ձեռագրերի հիշարակարանների բառապաշարը*, Երիտասարդ լեզվաբանների հանրապետական III գիտաժողովի զեկուցումներ (Երևան, 2013 թ., հոկտեմբերի 2-3), Եր. 2013, էջեր 39-48, **Խ. Հարությունյան**, *14-15-րդ դարերի հայերեն ձեռագրերի հիշարակարանների բառապաշարի քննություն*, Զահուկյանական ընթերցումներ (Երևան, 2013 թ., մայիսի 22-24), Երևան, 2013, էջ 78-85, **Նույնի**, *Հոլովման համակարգը XV դարի հայերեն ձեռագրերի հիշարակարաններում*, *Բանքեր Երևանի համալսարանի*, 2 (143), Երևան, 2014, էջ 123-131 և այլն:

¹⁷ Հայկական հիշատակարաններում վկայված անձնանունների վերաբերյալ տե՛ս **Jos Weitenberg**, *Cultural Interaction in the Middle East as Reflected in the Anthroponomy of Armenian 12th-14th Century Colophons*, in *Orientalia Lovaniensia Analecta* 134. *Redefining Christian Identity. Cultural Interaction in the Middle East since the Rise of Islam*, edited by J.J. Van Ginkel, H.L.Murre-Van Den Berg, T.M. Van Lint, Leuven-Paris-Dudley, MA 2005, pp. 265-273. **Kh. Harutyunyan**, *Gli*

Սույն զեկուցումը նվիրված է հիշատակարաններում արձանագրված անձնանունների քննությանը. ներկայացվում են վիճակագրական տվյալներ և նշվում նորահայտ մի շարք անձնանուններ: Նշյալ դարերի ընտրությունը պայմանավորված է առաջին հերթին քննվող նյութի ժամանակագրական հաջորդականությամբ. հիշատակարանների հրատարակված հատորները ժամանակագրորեն սկսում են V դարից¹⁸:

Նախևառաջ քննել ենք վկայված անձնանունների քանակը հիշյալ աղբյուրներում, ինչպես նաև մեկ հիշատակարանում արձանագրվող անունների միջին քանակն ու հիշատակվող անձանց հասարակական դիրքը: Ըստ այսմ՝ V-XII դարերն ընդգրկող հիշատակարանների հատորը պարունակում է 357 միավոր հիշատակարան, որոնցում, ըստ անվանացանկի, հիշված է 932 անձ (231 անձնանուն). այսինքն՝ մեկ հիշատակարանում անվանապես հիշված անձանց միջին թիվը՝ $\approx 2,7$ է: Ճնշող մեծամասնությունը արական անուններ են, հիշվում է ընդամենը 58 իգական անձ: Ըստ որում՝ հասարակական դիրքի տեսանկյունից մեծ թիվ են կազմում եկեղեցական գործիչները (սարկավագ, վարդապետ, ուխտի առաջնորդ, կաթողիկոս: Միայն երկու իգական անուններ են հիշվում (Տիկնաց և Տիրատիկին)՝ որպես Մադարդա վանքի Սուրբ Ստեփաննոս Նախավկայի ուխտի միաբաններ¹⁹), ապա աշխարհիկ կամ ռազմական առաջնորդները (թագավոր, իշխան, զորապետ և այլն): Եզակի են «հասարակ» մարդկանց հիշատակումները²⁰:

XIII դ. պատկերը հետևյալն է. 832 հիշատակարանում վկայված է 2698 անձ (562 անձնանուն), այսինքն՝ մեկ հիշատակարանում՝ միջինը $\approx 3,3$ անուն:

antroponimi nei colofoni armeni: gruppi semantici e nuovi nomi, Orientalia Christiana Analecta 299, Colofoni armeni a confronto, Le sottoscrizioni dei manoscritti in ambito armeno e nelle altre tradizioni scrittorie del mondo mediterraneo, Atti del colloquio internazionale, Bologna, 12-13 ottobre 2012, a cura di A. Sirinian, P. Buzi, G. Shurgaia, Roma, 2016, pp. 47-72.

¹⁸ Հայերեն ձեռագրերի հիշատակարաններ Ե-ԺԲ դարեր, աշխատասիրությամբ Ա. Ս. Մաթևոսյանի, Երևան, 1988 (այսուհետ՝ Ե-ԺԲ):

¹⁹ Ե-ԺԲ, 214:

²⁰ 988 թ. Ավետարանի ստացողն է Կիրակոս վաճառականը (Ե-ԺԲ, 69), 1171 թ. Ավետարանի կազմությանը տախտակ տրամադրելու համար հիշվում է Պատրիկ հյուսնը (Ե-ԺԲ, 200):

Իգական անձանց թիվը 339 է: Ավելի շատ են աշխարհիկ կամ «հասարակ» մարդկանց հիշատակումները, որն ինքնին ենթադրում է ձեռագրի միջավայրի փոփոխություն: Այդ է վկայում նաև այն, որ այս շրջանում, ի թիվս այլ անձանց, հիշվում են նաև ձեռագրի վաճառքին մասնակցող միջնորդներ²¹:

Համանման հաշվարկները ցույց են տալիս այս աղբյուրներում հիշատակվող անձանց թվային աճ, ըստ որում՝ այդ աճն իր հերթին ավելի լայն հնարավորություն է տալիս պատկերացում կազմելու անվանադրման գործընթացների վերաբերյալ տվյալ շրջանում:

Քննվող հիշատակարաններում քիչ չեն նաև այն անձնանունները, որոնք հասկանալի պատճառներով տեղ չեն գտել Հր. Աճառյանի «Հայոց անձնանունների բառարան»²²-ում: Մեր այս աշխատանքում ներկայացնում ենք այդպիսի մի շարք անձնանուններ (ինչպես՝ *Ապաշխարող, Թանկնագ, Հազարդեղ* և այլն) և առաջարկում դրանց ստուգաբանությունները:

²¹ **Կ. Մաթևոսյան**, *Գրչի և սրագողի միջնորդը (վաճառքի համար նախատեսված գիրքը միջնադարյան Հայաստանում)*, ՊԲՀ, 1994 (4), էջ 121-131:

²² **Հր. Աճառյան**, *Հայոց անձնանունների բառարան*, հտ. 1-5, Եր., 1942-1962:

The Armenian Word ‘Ganj’: A Lost and Found Piece of Middle Persian Treasury?

The Armenian word *ganj* (Arm. *գանձ*), besides its main meaning, i.e. treasure (henceforth *ganj* I) designates a certain type of liturgical hymns attributed to Grigor Narekac‘i (henceforth *ganj* II). Hrac‘ya Acaryan describes *ganj* I as a Middle Persian (MP *ganj*, meaning treasure, treasury) and *ganj* II as a New Persian (NP meaning “agroup of Persian musical modes or notes” attributed to Barbu/ad)

loanwords.²³ However, in the discussions on the origin and literary connections of the *ganj* as a poetical- liturgical genre, the *ganj* II was considered as a derivation from the incipits of Narekac‘i’s hymns.²⁴ Thus, according to this view, the secondary meaning of the *ganj*, i.e. song or sermon, has emerged within the Armenian ecclesiastical and literary environment. This explanation has served as a supporting argument for the “Armenian” origins of the genre. However, in my paper, based on the phonological analysis of the three dialect forms of the word *ganj*, I will argue that the word *ganj* meaning song (or recited speech) has existed in Armenian language since the 5th-6th centuries as a Middle Persian loanword. The three dialectal forms - *kanj*/կյաձձ (Larabat, ‘ritual or magic song’), *kanc*/*կաճ* (Satax, ‘announcement or edict’; attested as a verb) and *kanc*/*կաճ* (Van, ‘lament to the dead’) underwent the same phonetic changes - palatalization of the classical Armenian vowel ‘a’ (Acaryan’s Law) and devoicing of the initial stops and affricates (Devoicing

²³ Հայերեն արմավարկաբանական բառարան [Armenian Root Dictionary], 3 vols (Erevan: State University Press, 1971), s.v. “գանձ”.

²⁴ See especially, Armine K‘yoskeryan, “Introduction,” to *Տաղեր և գանձեր [Tals and ganjs]* by Grigor Narekats‘i, comp. Armine K‘yoskeryan (Erevan: Academy Press, 1981), 21-23; Vardan Devrikyan, “Introduction” to *Գանձարան [Ganjaran]*, comp. Vardan Devrikyan, 2 vols, Մատենագիտական Հայոց ԺԱ, ԺԴ [Classical Armenian Authors 11, 14] (Antelias, 2008), 12-13. Also, Նոր բանգիրք հայկազգեսն լեզուի [A New Dictionary of the Armenian Language], 2 vols, vol. 1 (Venice: St. Lazar Press, 1836-1837), s.v. “գանձ.”

Rule). Based on the relative chronology of the Law (ca. 5th century) and the Rule (ca. 7th century), I will try to demonstrate that for undergoing these phonetic developments the *ganj* II, i.e. Middle Iranian *ganj* must have been borrowed in the course of the 5th- 6th centuries. This, in turn, allows to suggest that the secondary meaning of the MP *ganj*, attested in Early New Persian (NP gŋ, ‘a group of Persian musical modes or notes’ attributed to Barbud),²⁵ was already in use in the Middle Persian period. Hence, these dialect forms may serve as a clue to reconstruct the complete semantic picture of the MP *ganj* and supplement the dictionary of Middle Persian.²⁶ Moreover, they open new perspectives for the study of the literary connections of the *ganj* as a genre (e.g. its possible connection to the Syriac homonymous hymns).

²⁵ See especially *A Comprehensive Persian-English Dictionary*, comp. Francis J. Steingass, rev. ed. (London: Routledge & Kegan Paul, 1977), s.v. “گنج”; [Dehkhoda Dictionary] لغتنامه دهخدا, vol. 6, comp. Mohammad Moin (1958), s.v. “گنج”.

²⁶ The few existing MP dictionaries refer to the word *ganj* meaning only ‘treasure’ or ‘treasury’. See especially *A Concise Pahlavi Dictionary*, comp. David N. MacKenzie, rev. ed. (London: Oxford University Press, 1986), s.v. “ganf”; *Corpus Fontium Manichaeorum: Dictionary of Manichaean Texts*, 4 vols, vol. 3, 1 (Dictionary of Manichaean Middle Persian and Parthian), comp. D. Durkin-Meisterernst (Turnhout: Brepols, 2004), s.v. “gnz”.

Rethinking the verbal phrase in deverbal nominalisations: corpus evidence vs. intuitive examples. Eastern Armenian as a control language in syntactic derivations

Deverbal or (alternatively, but somewhat inaccurately, referred to as) process nominalisations have been argued to contain a verbal phrase (VP) that acts as the basis for their syntactic derivation. Presented as evidence for such VP were postnominal adverbial modification and the anaphor *do so*, collectively discussed in Fu, Roeper, & Borer (2001). Fu et al. argue, among other things, that the VP in deverbal nominalisations is attested by the ‘fact’ that process nominalisations, e.g. *explanation*, can be (postnominally) modified by an adverbial, whereas underived nominals, such as *trip*, cannot. However, I will show that this as well as the other conclusions in Fu et al., which have been (tacitly) generalised and maintained in the literature since then, are inconsistent, on account of being based, I believe, on intuitive examples. I will argue that as such the arguments in Fu et al. do not provide a reliable account of the so far assumed linguistic nature of deverbal nominalisations and underived nominals. I will do so by providing corpus data from English, and, importantly, from Eastern Armenian, which will figure as a somewhat *control language* in my explanations. I will also subsequently offer, within the current syntactic frameworks, a new account of the derivation of deverbal nominalisations that will capture the new data I will present. My discussion, however, will not be the first to unveil the problems in Fu et al.; some substantial criticism has already been made by Ward and Kehler (2005). However, while Ward & Kehler predominantly favour a no-VP presence in deverbal nominalisations, my discussion - in the face of new empirical data - will not do so directly. Yet, one instance of convergence will be noted between my and Ward and Kehler’s explanations.

The findings to be presented will have important theoretical implications for general linguistic theory.

References:

Fu, Jingqi, Roeper, Thomas & Hagit Borer. (2001). The VP within Process Nominals: Evidence from Adverbs and the VP Anaphor Do-So. *Natural Language & Linguistic Theory*, 19(3), 549-582. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/4048023>

Ward, Gregory & Andrew Kehler. 2005. Syntactic Form and Discourse Accessibility. In Branco, A., Tony McEnery & Ruslan Mitkov (eds.). *Anaphora Processing: Linguistic, Cognitive and Computational Modelling*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Typology of Relative Clauses in Armenian

In the Armenian grammatical tradition, relative clauses are not treated as a separate category from other types of finite subordinate clauses or participial forms, and are classified according to the role they, or the element they modify, play in the matrix clause. Works that present Armenian relative clauses within the framework of the linguistic typological tradition, that is, taking an essentially functional definition of a relative clause and discussing all constructions used to fulfil this function, which may then be classified according to the role of the relativized element in the relative clause, have generally presented a partial or, at times, inaccurate picture of these constructions and their distribution, stating that the dominant strategy involves postnominal finite relative clauses with relative pronouns, and that participial forms may also be used, but only for (RC) subject and direct object.

This paper attempts to present a fuller picture of the range and distribution of the constructions available, integrating them into a typological framework as used for studies of relative clauses in languages across the world, thus facilitating comparative study, and revealing parallels with similar constructions in neighbouring language that may be due to contact.

As well as data from grammars of Armenian, this study makes use of sound recordings of colloquial and dialect speech from various areas of Armenia, and some printed dialect texts. The sound recordings include spontaneous speech, as well as the responses to questionnaires designed to elicit relative clauses in particular environments, including some that are rare in spontaneous speech. The use of these questionnaires made it possible to judge which types of relative clauses are preferred in which environments.

The results show that participial forms are preferred over finite forms for subject RCs, and for certain types of direct objects, notably inanimate ones, a fact which is paralleled in other languages. However, participial RCs are not restricted to these grammatical relations. It is particularly interesting that the ‘subject’ participle, in spoken language, is not in fact restricted to relativizing subjects, but may under certain circumstances be used to relativize other roles,

if the referent is judged to be more topical than the syntactic subject, a situation which is paralleled in other languages of the area. Finite relative clauses also show intriguing parallels with neighbouring languages, notably in the use of an indeclinable relativizer, which has been overlooked by many studies of Armenian.

Персуазивность и армянский футурум

Проблема соотношения темпоральности и модальности форм будущего времени по-разному оценивается в лингвистике в основном на материале немецкого футурума.

Модальности футурума способствует неопределенность будущего (т.е. неуверенность в его наступлении, что само по себе интересно с точки зрения теоцентризма/антропоцентризма).

В системе времен древнеармянского глагола, как, впрочем, и в праиндоевропейском языке, в индикативе будущее время не представлено. Во многих индоевропейских языках футурум индикатива восходит к модальным формам настоящего времени (например, конструкции *shall*, *will*, *to be going* в английском, *werden* – в немецком).

В современном восточноармянском языке в роли футурума индикатива выступают формы дестинатива и кондиционалиса, а в западноармянском – дебитива. Кроме того в речевых конструкциях как информирующего, так и побудительного и модально-оценочного характера футуральность выражается глагольными формами косвенных наклонений – кондиционалиса и конъюнктива (оптатива).

Персуазивность, определяемая как субъективная (модусная) категория, отражающая степень уверенности говорящего в достоверности информации привлекает внимание многих современных лингвистов. Интересным представляется рассмотреть в диахроническом аспекте способы выражения футуральности в армянском языке с точки зрения персуазивности (модальности).

Литература:

- Ламбарджян С.П. Персуазивность в зеркале антропоцентризма. Ереван, 2017;
- Шмелева Т.В. Смысл и формальная организация двухкомпонентных инфинитивных предложений в русском языке. – АКД МГУ, М., 1979;
- Белошапкина В.А. Современный русский язык. Синтаксис. М., 1981.

Վանի բարբառի դրսևորումներ ՀՀ Կոտայքի մարզում²⁷

Հ.Աճառյանի կողմից հայոց լեզվի հարավային սահման անվանված Վանի բարբառը²⁸ եղեռնից առաջ ընդգրկում էր Վանա լճի ողջ արևելյան եզերքը՝ կենտրոն ունենալով Վան քաղաքը՝ շրջակա բազմաթիվ հայ գյուղերով, և տարածվելով հյուսիսում մինչև Դիադին, հարավում՝ մինչև Մոկս, Ոզմի, Շատախ, արևելքում՝ մինչև Պարսկաստանի սահմանը, իսկ արևմուտքում՝ մինչև Մշո բարբառի տարածման սահմանները²⁹։ Եղեռնը հայաթափեց հիշյալ բոլոր տարածքները, փրկված հայ բնակչության զգալի մասը ապաստան գտավ Արևելյան Հայաստանում, աշխարհի զանազան անկյուններում։

20-րդ դարի երկրորդ կեսից սկսած՝ հայ բարբառագետները արձանագրել են հայրենագրված արևմտյան Կարնո, Մշո, Սասունի, Դիադինի և այլ բարբառային միավորների առկայությունը Հայաստանում և նրա սահմաններից դուրս³⁰, սակայն Վանի բարբառի գործառության մասին որևէ վկայություն չի բերվել³¹, ավելին՝ ըստ Ա.Գրիգորյանի՝ «Վանի բարբառը մեր *անցյալի* խոշոր բարբառներից մեկն *է եղև*»³² (ընդգծումը մերն է – Վ.Կ.)։

Հայաստանի Հանրապետության Կոտայքի մարզում 2017թ. ընթացքում բարբառագիտական հետազոտություններ կատարելիս ՀՀ ԳԱԱ Հ.Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի բարբառագետների խումբը արձանագրեց Վանի

²⁷ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՆ ԳԴԿ-ի կողմից տրամադրվող ֆինանսական աջակցության շնորհիվ՝ № SCS 15T-6B101 «Կոտայքի մարզի բարբառային համապատկեր» գիտական թեմայի շրջանակներում։

²⁸ Տե՛ս Հ.Աճառյան, Հայոց լեզվի պատմություն, մաս 2, Ե., 2013, էջ 339։

²⁹ Տե՛ս Հ.Աճառյան, Հայ բարբառագիտություն, Մոսկվա – Նոր-Նախիջևան, 1911, էջ 140։

³⁰ Տե՛ս Հ.Աճառյան, Հայոց լեզվի պատմություն, մաս 2, Ե., 2013, էջ 337, 338, Ա.Ղարիբյան, Հայ բարբառագիտություն, Ե., 1953, էջ 407, Ա.Գրիգորյան, Հայ բարբառագիտության դասընթաց, Ե., 1957, էջ 333, 363, 388-389։

³¹ Տե՛ս Հ.Աճառյան, նշվ. աշխ., էջ 339, Հ.Աճառյան, Քննություն Վանի բարբառի, Ե., 1952, էջ 12, Ա.Ղարիբյան, նշվ. աշխ., էջ 384։

³² Տե՛ս Ա.Գրիգորյան, նշվ. աշխ., էջ 314։

բարբառը հիշեցնող խոսվածքների գործառություն Լեոնանիստ գյուղում և Հրազդան քաղաքի Վանատուր թաղամասում: Երկու բնակավայրերի բնակիչներն էլ վկայում են, որ իրենց նախնիները գաղթել են Վանի տարածաշրջանից, նաև հարևան բնակավայրերից, այլ վայրերից:

Հիշյալ համայնքների խոսվածքների քննությունը երևան է հանում Վանի բարբառի հետ ընդհանուր էական մի շարք հատկանիշներ, ինչպես՝ բառասկզբի ձայնեղ պայթականների և հպաշփականների խլություն (բ,գ,դ,ծ,ջ – պ,կ,տ,ծ,ճ), քմայնացած հետնալեզվայինների առկայություն ոչ փոխառյալ բառերում (գ,կ,ք – գ', կ', ք'), *նգն, նկն* հնչյունակապակցությունների դիմաց *յն*, հինհայերենյան *հ*-ի դիմաց ոչ առնմանական *խ*, բառասկզբի *ղ*-ի դիմաց *կ*, երկբարբառների (*ե, ո*) առկայություն, քմայնացած ձայնավորների առկայություն, *ց*-ով բացառական, դերանունների թեք հոլովաձևերում *խ*-ի առկայություն, *կոռ*-ով ներկա, *ք*-ով վաղակատար, *ուկ*-ով հարակատար և այլն: Առկա են նաև տարբերություններ, որոնց քանակը, ըստ Գ.Ջահուկյանի բազմահատկանիշ դասակարգման մեջ ներառված բարբառային հատկանիշների, մեր հաշվումներով կազմում է 18 միավոր:

Եվ քանի որ ըստ բարբառների բազմահատկանիշ դասակարգման՝ մեկ բարբառի մեջ միավորվում են մինչև 22 տարբերակիչ հատկանիշ ունեցող վայրերը³³, կարելի է փաստել, որ ՀՀ Կոտայքի մարզի Լեոնանիստ համայնքի և Հրազդան քաղաքի Վանատուր թաղամասի խոսվածքները ներկայացնում են Վանի բարբառի արդի դրսևորումներ:

Ակնհայտ է, որ հայ բարբառագիտությունը բարբառային հայերենի արդի վիճակը և առանձնահատկությունները հետազոտելու առումով հսկայական անելիքներ ունի:

³³ Տե՛ս Գ.Ջահուկյան, Հայ բարբառագիտության ներածություն, Ե., 1972, էջ 127-128:

**Конструкции с результативным причастием и глаголом
«иметь» в современном восточноармянском языке
(в сопоставительном аспекте)**

Данная работа ставит перед собой задачу рассмотреть семантику и дистрибуцию конструкций, занимающих несколько маргинальное положение в системе личных форм глагола в армянском языке. Речь идет о комбинации результативного причастия с формами презенса и имперфекта глагола *unenal* ('иметь'):

Ինքն փորձած	ունի	դիմակայելու	բոլոր մեթոդները:
ink'ə porjas	uni	dimakayel-u	bolor metod-ner-ə.

он. сам пробовать: RES.PART иметь:PRS:3SG противостоять-DAT все метод-PL-DEF
Он *испробовал* все методы *противостояния* [<http://www.armversion.am>]

Как формально, так и семантически они представляют собой посессивный результатив, в некоторых случаях обнаруживающий тенденцию к развитию значения перфекта. Сосуществование подобных конструкций с формами собственно результата и перфекта со вспомогательным 'быть' позволяет говорить о нетривиальном явлении синонимии форм.

Краткие упоминания об этих формах можно встретить в грамматической и даже учебной литературе [1, с.560-561], [2, с. 104], [3]. При этом авторы не сообщают, в каких случаях и в каком регистре языка используются эти формы; из их указаний можно заключить только, что это относительно редкое явление.

Для того, чтобы определить, насколько частотны формы со вспомогательным *unenal*, от каких глаголов они образуются, и какова их семантика, будут использованы следующие источники материала: 1) электронные корпуса современного восточноармянского [<http://eanc.net/>] и других языков, оснащенные грамматической разметкой; 2) поисковая система Google. Решение использовать Google связано с рабочей гипотезой, согласно которой интересующие нас конструкции в большей степени характерны для разговорного языка; 3) анкетирование носителей языка.

Полученные примеры* будут классифицированы в соответствии с лексическим типом предикатов [6], проанализированы с точки зрения их темпорально-аспектуальных характеристик; результаты будут сопоставлены с данными древнеармянского языка (генитивная форма субъекта при причастии на *-eal*), а также с данными других языков.

* Некоторые глаголы из списка, с указанием числа вхождений: *t'k'el* плевать (284), *brnel* держать / хватать (133), *hagnel* надевать (84), *dnel* класть (58), *pahel* хранить (37), *grel* писать (26), *sackel* покрывать (18), *grkel* обнимать (14), *t'ak'c'nel* прятать (11), *xrel* втыкать (11), *kapel* привязывать (11), *tesnel* видеть (8), *patrastel* готовить (6), *kaxel* вешать (6), *seymel* прижимать (6), *usumnasirel* изучать (4), *šalakel* взваливать на плечи (4), *sertel* зубрить (4), *nkarel* рисовать / фотографировать (3), *utel* есть (2), *kutakel* нагромождать (2), *tnkel* втыкать в землю / сажать (2), *sark'el* сооружать (1), *katarel* совершать (1), *t'ek'el* склонять (голову) (1), *xmel* пить (1), *hašvarkel* рассчитывать (1), *nšel* отмечать (1), *ordegrel* усыновить (1) *c'c'el* втыкать / насаживать (1), *p'orjel* пробовать (1)

Литература

Абегян, М. Х. Теория армянского языка. – Ереван: «Митк», 1965. – 699 с. [на армянском языке].

Антосян, С. М. Историческое развитие времен, образуемых прошедшим причастием древнеармянского языка / С. М. Антосян // Вестник общественных наук. – 10. – Ереван, 1973. – сс. 97–105 [на армянском языке].

Маркосян, А. С. Крунк Айастани: Фонетико-грамматический справочник и армянско-русский учебный словарь / А. С. Маркосян. – М: Баласс, 2004. – 192 с.

Плунгян, В. А. Введение в грамматическую семантику. Грамматические значения и грамматические системы языков мира / В. А. Плунгян. – М.: РГГУ, 2011. – 672 с.

Bybee, J. L. The evolution of grammar: Tense, aspect and modality in the languages of the world / J. L. Bybee and others. – Chicago: The University of Chicago Press, 1994. – 398 p.

- Jaxontov, S. E. The typology of resultative constructions / S. E. Jaxontov, V. P. Nedyalkov // Typology of resultative constructions [ed. by Nedyalkov V. P.]. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins publishing company, 1988. – pp. 3–62.
- Kozinceva, N. A. Armenian / N. A. Kozinceva // Typology of resultative constructions [ed. by Nedyalkov V. P.]. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins publishing company, 1988. – pp. 449–468.
- Kozintseva, N. A. Perfect forms as a means of expressing evidentiality in Armenian / N. A. Kozintseva // Evidentials: Turkic, Iranian and neighbouring languages [ed. by L. Johanson; B. Uras]. – Berlin: Mouton de Gruyter. – pp. 401–417.
- Mačavariani, M. V. Georgian / M. V. Mačavariani // Typology of resultative constructions [ed. by Nedyalkov V. P.]. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins publishing company, 1988. – pp. 259–275.
- Maslov, J. S. Resultative, perfect and aspect / J. S. Maslov // Typology of resultative constructions [ed. by Nedyalkov V. P.]. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins publishing company, 1988. – pp. 63–85.
- Typology of resultative constructions [ed. by Nedyalkov V. P.]. – Amsterdam / Philadelphia: Benjamins publishing company, 1988. – 573 p.
- Сичинава, Д. В. Несколько перфектов в одной системе / Д. В. Сичинава [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://superinf.ru/view_helpstud.php?id=5162 (дата обращения: 30.04.16)

L'arménien de Bourj Hammoud: le cas de code-alternation et les éléments turcs dans l'arménien parlé

Grâce à une mission de terrain effectuée au cours de l'été 2016 dans une commune densément peuplée d'arménophones (Bourj Hammoud, Liban) nous avons constitué un corpus oral auprès de locuteurs arméniens turcophones parlant une variante archaïque (turc anatolien/régional). Le corpus oral comprend 105 enregistrements/interviews de 77 locuteurs arméniens de bilingues arménien-turc, selon la méthodologie de la linguistique de terrain et de l'histoire orale.

Même si notre but était de constituer un corpus du turc parlé dans le cadre de ma thèse de doctorat, ce terrain nous a apporté de grandes ouvertures concernant le contexte social du contact linguistique arménien-turc, après cent ans de rupture de la communauté de son terreau socio-linguistique d'origine, et l'absence de contact avec d'autres turcophones.

En fonction du contexte linguistique, le corpus oral présente des phénomènes de code-alternation et de code-switching (Thomason&Kaufman, 1998; Thomason, 2001; Auer 1998&1999) impliquant cinq codes dont les trois sont :

1) Turc : turc anatolien/régional de leur lieu d'origine d'immigration dans l'Empire ottoman.

Parlé couramment par les deuxième et troisième générations «dans la rue en cas de besoin (avec les touristes etc.) »; parlé entre les ami.e.s homme-homme dans la rue/café et femme-femme dans la rue/maison/cuisine ; les émissions turques suivies quotidiennement dans la maison par toute la famille (les infos, les séries télévisées).

2) Arménien : arménien occidental standard acquis à l'école après la deuxième génération, langue de l'enseignement, de la presse etc.

Parlé et écrit des contextes officiels, littéraires etc.

3) Arménien de Bourj Hammoud : présente le code-switching avec le turc anatolien-régional ; les changements induits par le contact avec le turc qui se présentent au niveau lexical, morphologique et syntaxique.

Parlé dans la vie quotidienne à la maison/au travail/dans la rue/dans les performances ordinaires comme celles qui sont présentées sur les médias sociaux et écrit dans la communication sur les médias sociaux. Mal vu dans les écoles.

Code-alternation quotidien entre (2) arménien et (3) arménien de Bourj Hammoud selon le contexte social/linguistique est courant.

Le phénomène de contact linguistique de l'arménien occidental avec le turc a une longue histoire qui montre des différents degrés selon les différents siècles. Dans l'arménien parlé de Bourj Hammoud le code-switching avec le turc est confiné au niveau lexical, morphologique, syntaxique. De plus, c'est uniquement dans ce code nous observons les formes stigmatisées dans l'arménien standard, comme gor (progressif), ne (conditionnel, subjonctif) etc.

Dans cette communication nous allons montrer le contexte sociolinguistique et la fonction de code-switching avec le turc. Nous allons montrer les changements induits au niveau morphologique et syntaxique de l'arménien de Bourj Hammoud à travers des formes comme la particule MI du turc pour la question en arménien parlé.

Особенности аугмента в армянском по сравнению с другими языками греко-армяно-индоиранского ареала

Распад индоевропейской языковой общности в V-IV тысячелетиях д. н.э. привело к образованию новых диалектных ареалов, в недрах которых, после определенного промежутка времени, образовались современные индоевропейские языки. В первую очередь, из индоевропейской языковой общности выделяются анатолийские языки, а вслед за ними – греко-армяно-индоиранский диалектный ареал. Обособление этих двух диалектных общностей датируется не позднее III тысячелетия д.н.э., что подтверждается разными лингвистическими данными.

Греко-армяно-индоиранский диалектный ареал представляет ряд изоглосс, присущих только языкам относящийся к данной языковой общности. Среди них определенно важное место занимает аугмент, не встречающийся в других диалектных ареалах.

Предполагается, что аугмент первоначально имел значение «тогда, в то время» (Brugmann 1916: 11; Kiparsky 1968: 45), или – «действительно» (Cowgill 1963: 108). Этот префикс, обозначаемый гласным **е** присоединяется к формам прошедшего времени изъявительного наклонения и является избыточной маркировкой для обозначения прошедшего времени. Аугмент будучи поздно-индоевропейским диалектным явлением получил развитие только в одном диалектном ареале. Тот факт, что употребление аугмента в ведийском, авестийском, микенском и гомеровском греческом факультативно – подтверждает это. С другой стороны, возникает вопрос по отношению к практической необходимости появления данного форманта в формах прошедшего времени. Ведь и так индоевропейский язык формировал достаточные формальные способы выделения прошедшего времени в рамках индикатива (первичные и вторичные окончания, противопоставление основ презенса и аориста).

Вся система индоевропейского глагола построена на основе оппозиции. Например, противопоставлением основ презенс-аорист с одной стороны, и имперфектив-перфектив – с другой формировалась видовременная система индоевропейского глагола. Таким же образом маркированные, аугментированные формы прошедшего времени

индикатива противопоставляются формам инъюнктива без аугмента, а формы первичных окончаний презенса индикатива с формантом *-i* противопоставляются формам инъюнктива без форманта *-i* (Широков 1988: 48). Наличие морфологически немаркированных форм инъюнктива, не выражающих временные и модальные значения (Kiparsky 2005: 1) обуславливает присутствие маркированных форм в индикативе.

Специфика применения аугмента в армянском языке дает основание утверждать о возможном наличии инъюнктива в протоармянском языке.

Подводя итоги можно констатировать, что аугмент будучи на раннем этапе развития греко-армяно-индоиранском диалектном ареале факультативным формантом, в дальнейшем становится нормой в древнегреческом, санскрите и древнеперсидском языках. Древнеармянский, образуя свою особую глагольную систему, развивает свои правила употребления аугмента в 3-ом лице единственного числа аориста.

Литература

Brugmann K. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen. Bd. 2: Lehre von den Wortformen und ihrem Gebrauch. T. 3: Vorbemerkungen. S. 11. Straßburg, 1916.

Cowgill W. A Search for Universals in Indo-European Diachronic Morphology // Universals of language. Cambridge, 1963.

Kiparsky P. Tense and Mood in Indo-European Syntax // Foundations of Language. 4, 1968.

Kiparsky P. The Vedic Injunctive: Historical and Synchronic Implications // The Yearbook of South Asian Languages and Linguistics, 2005.

Широков О. С. Реконструкция праязыковых изоглосс общеиндоевропейского диалектного континуума // Сравнительно-историческое изучение языков разных семей. Теория лингвистической реконструкции. Москва, 1988.

Relative Marking in Armenian

Alongside with different participial strategies, the relative in Armenian can be expressed by a subordinate relative clause introduced by: 1) a relative pronoun with a full nominal paradigm in singular and in plural (1), 2) the invariable relativizer/complementizer (2), and 3) a set of case-marked semantically-dependent interrogative pronouns (3). Some combinations of these three strategies are also possible.

(1)

...նա	տեսավ	մի	մեծ	քար,
na	tes-av	mi	mec	k^har
he	see-AOR.3SG	a	big	stone

որից	կապել	եին	տասներկու	լուծ	եզ...
or-ic^h	kap-el	ēin	tasnerku	luc	ez
which-ABL	attach-PFV	be.AUX.3PL	twelve	yoke	ox

‘He saw a big stone from which twelve yoke oxen were attached.’

(2)

երկու	ձիթենիները,	որ	կան	աշտանակի աջ	և	ձախ	կողմերում
erku	zit^heni-ner-ə	or	kan	aštanak-i	až	ew	zax koxm-er-um
two	olive.tree-PL-DEF	that	be.3PL	candlestick-GEN	right	and	left side-PL-LOC

‘...two olive trees on the right and the left of the lampstand...’

(3)

Ես	նրա	կինն	եմ,	նա	սիրել	եմ:
es	nra	kinn	em	um	sirel	em
I	he.GEN	wife- DEF	be.COP.1SG	who.DAT	love- PFV	be.AUX.1SG

‘I am the wife of [he] whom I loved.’

The participial strategy is by far the most frequent one in Modern Armenian, but a relative clause introduced by a relative marker (pronoun/relativizer) is also very frequent.

The antecedent often has a demonstrative attribute. The domain nominal can extend from a single nominal element to a whole matrix clause. The relativization is applicable to almost all the syntactic roles. The relative pronominal marking is accompanied by the movement to the clause-initial position and the relative clause is by default postnominal in respect to the matrix clause, though prenominal (especially in topicalized/focused constructions) and circumnominal options are also possible. External embedded and free relative structures are typical of Armenian. Prenominal omission strategy is ungrammatical, instead participial relativization is widely used. It is argued that the choice of the relative marking strategy depends on the referential peculiarities and semantic-syntactic criteria of the antecedent and the relative clause. Outlining the evolution of relative markers from Grabar up to Modern Armenian, the paper argues that the main complementizer in a language with relative marking often has relative marker origins.

Հայատառ պարսկերեն ժառանգությունն ըստ Մատենադարանի ձեռագրերի

Հայատառ պարսկերեն ձեռագրային ժառանգության մի հատված պահվում է Երևանի Մատենադարանի ձեռագրաֆոնդում, որոնք հայերեն ձեռագրերում վկայված տարաբնույթ պատառիկներ ու առանձին հատորներ են: Ամենահին հայատառ պարսկերեն ձեռագրի նմուշը՝ Աւետարան Մարկոսի ԺԶ գլխի և Աւետարան Մատթեոսի Քրիստոսի հարության նկարագրության թարգմանությունները, գետնելված են 1400/1թ. Թավրիզում գրված ձեռագիր Աստվածաշնչում՝ հմր 184 (էջ 288ա, 296ա): Հայերեն ձեռագրերում վկայված առանձին հատվածներն աղոթքների թարգմանություններ են (հմր 1789, 4618, 5954, 10572, 1771, 8076 կն), հեղինակային քառյակներ կամ բեյթեր (հմր 1245, 6820, 9646 կն), հմայագրեր (հմր 3979), մեծ ու փոքր պարսկերեն-հայերեն բառացանկեր (հմր 1786, 372 կն): Այս պատառիկներն արդյունք են հայ-պարսկական գրական-մշակութային կապերի ու փոխազդեցությունների և կարևորվում են այդ բնագավառի, ինչպես նաև՝ հայերենի ու պարսկերենի պատմության ուսումնասիրության տեսակետներից: Մատենադարանի ձեռագրաֆոնդում պահվում են երկու ամբողջական հայատառ պարսկերեն ձեռագիր՝ հմր 3044, 1779թ Գյանջայում և հմր 8492, 1727-1728թթ. Շամախիում գրված Ավետարանների պարսկերեն թարգմանությունները: Կրոնական բնույթի հայատառ պարսկերեն ձեռագրերի գոյությունը պայմանավորված է ազգային ինքության հարցում կրոնի կարևորությամբ: Պարսկախոս հայերը աղոթում էին պարսկերեն և աղոթքներն ու կրոնական գրականությունը թղթին հանձնում մեսրոպատառ: Միջնադարյան իրականությունից սկսյալ, կրոնական գաղափարախոսության տիրապետության պայմաններում, գիրն ու գրականությունը և հատկապես այբուբենն ու տառերը դարեր շարունակ սրբագործվել ու սրբազան բովանդակություն էին ստացել և այլալեզու կրոնական գրականությունը մեսրոպատառ գրելու հիմքում ընկած էր այդ սրբության գաղափարը: Սույն զեկուցման մեջ հմր 3044 և հմր 8492 ձեռագրերի նյութի հիման վրա լուսաբանվում են հայատառ պարսկերեն կրոնական գրականության ստեղծման նախադրյալները ու նպատակները:

Ըստ հիշատակարանների, այդ ավետարանները գենք էին հայ հոգևորականության ու առաջին հերթին «հասարակ ժողովրդի» ձեռքին մահմեդականացման գործընթացում մահմեդական հոգևորականների հետ քանավիճելու համար: Ավետարաններում վկայված է պարսկերենը հայերեն տառադարձելու առանձնահատկությունները և մի շարք հետաքրքիր բանաձևեր:

Arm. *busanim* and Gr. *πέφυκα* ‘grow’

Since long, CArm. *busanim* ‘grow’ has been derived from PIE **b^hμeh₂-* ‘become’, cf. Gr. *φύω* tr. ‘grow’, etc. (cf. HAB: 469f.; Klingenschmitt 1982:205). Although this root etymology is commonly accepted, the details of morphological reconstruction are debatable. In order to account for the root final -s- in *boys-*, most scholars agree on PArm. **b^heu_h₂-K-* with a velar which may go back to a verbal suffix, cf. Gr. *ἐρύ-ω* ‘drag away’ : *ἐρύ-κ-ω* ‘keep in’ (Clackson 1994: 86). However, the ablaut structure of the alleged Proto-Armenian formation is aberrant.

In my presentation, I will explore the possibility of the direct comparison between the root CArm. *boys-* and Gr. *πέφυκ-*, the perfect stem of *φύω* ‘grow’ which goes back to **b^he-b^huh₂-k-*. Importantly *φύω* was characterized by the split causativity (Kulikov 2014: 276): the transitive present *φύω* ‘grow’ was combined with the intransitive perfect *πέφυκα* the latter being used with the presentic value, cf. *Od.* 7.144: *ἔνθα δὲ δένδρεα μακρὰ πεφύκει τηλεθάοντα* ‘trees grow there, tall and luxuriant’. If the split causativity was an inherited feature of this verb in a dialect variety of Proto-Indo-European, to which both Greek and Armenian belonged, it is legitimate to assume the lexicalization of the perfect stem as a separate verb intr. ‘grow’ in the Armenian branch.

The formal side of the etymology, in particular the change from PIE **-eb^huh₂-C-* (**-eb^hū-C-*) to CArm. *-oy/u-C-*, is more controversial. It involves several issues of the relative chronology of the Proto-Armenian sound changes. On the one hand, PIE **leukos* > CArm. *loys* ‘light’ and **septm* > *ewt’n* demonstrate that PArm. **eūC* (from PIE **eūC*) and PArm. **ewC* (from PIE **epC*) did not behave in the same way, so that **ew* did not merge with **eū* to yield **ou* > *oy/u*. On the other hand, **-w-* (from **-Vb^hV-*) was not lost at least in some of the intervocalic contexts, cf. PIE instr. **-Vb^hi* > CArm. *-Vw/v*. Yet, there is a possibility that **w* (from **-Vb^hV-*) was lost in the intervocalic position when it was followed by **u*: **VwuC* > **VuC*. The relatively late age of the sound change **eu* > **ou* (> *oy/u*), is corroborated by PIE **sūesōr* ‘sister’ > **k^he(h)ur* > CArm. *k’oyr* ‘sister’ and less securely **pejHūr* > **he(i)ur* > CArm. *yoyr* ‘fat’. The formal issues will be addressed in more detail in the paper.

When correct, the etymology presents an important argument in favor of the closer linguistic relationship between Greek and Armenian within the Indo-European language family, since the *k*-perfect derived from **b^hueh₂-* has been so far considered as an idiosyncratic feature of Greek.

References:

Clackson 1994 = Clackson James. 1994. The linguistic relationship between Greek and Armenian. Oxford: Blackwell.

HAB = Hrač'ya Ačařyan. 1971–79. Hayerēn armatakan bařaran. 4 vols. 2. ed. Yerevan: University Press.

Klingenschmitt 1982 = Klingenschmitt, Gert. 1982. Das altarmenische Verbum. Wiesbaden: Reichert Verlag.

Kulikov 2014 = Causative formation. In: Georgios K. Giannakis (ed.), Encyclopedia of Ancient Greek language and linguistics. Vol.1 A-F. Leiden, Boston: Brill. 275–7.

Амшенский армянский: сто лет выживания

В докладе будет рассмотрена ситуация с расселением и численностью амшенских армян по переписям 1926 и 2010 годов, а также будут представлены предварительные результаты недавних полевых исследований их диалектов.

На начало XXI века амшенские диалекты остаются крупнейшей компактной группой носителей армянского языка за пределами Армении и примыкающих регионов. Однако точная численность их носителей до сих пор неизвестна.

По переписи СССР 1926 года (к этому времени практически закончилось переселение армян на российско-черноморское побережье) в тех районах СССР, где преимущественно селились амшенские армяне (современные юг Краснодарского края и Абхазии), проживало 104 тыс. армян. Для того времени можно предположить, что большинство из них были именно амшенские армяне и что большинство свободно владело родным диалектом. По переписям 2010 (Россия) и 2011 (Абхазия) годов в этих же местах проживало 337 тыс. армян. Часто по умолчанию предполагается, что большинство из них являются амшенскими армянами, однако анализ данных российской переписи показывает, что это далеко не так. Кроме того, значительная часть согласно переписи, не владеет армянским языком. Сводная статистика выглядит следующим образом:

	амшенцы		не-амшенцы		всего
владеют армянским	107.494	32%	75.552	22%	183046
не владеют армянским	96.177	29%	58.221	17%	154398
	203671	60%	133773	40%	337.444

Под "амшенцами" в данном случае условно понимаются уроженцы Краснодарского края, Адыгеи и Абхазии для России и все армяне Абхазии. Таким образом, хотя за почти сто лет численность армян в этих краях увеличилась более чем втрое, численность армяно-

говорящих амшенцев осталась практически той же, составляя лишь треть от всех местных армян.

Хотя существует некоторое количество этнографической и исторической литературы по амшенским армянам [Торлакян 2002; Novannisian 2009], с лингвистической точки зрения амшенские диалекты Абхазии и Кубани практически не исследовались. Единственной обзорной статьёй является [Chirikba 2008].

В ходе двух пилотных исследований 2016 года (одно в сочинском село Хлебобоб, другое в абхазском Агараки/Амжикхуа) были собраны стословные лексические списки и сделаны аудиозаписи диалогов. Как показывает предварительный анализ амшенские диалекты довольно существенно отличаются друг от друга, однако требуется гораздо более полномасштабное исследование с охватом большего количества сёл.

Литература

Торлакян Б.Г. Этнография амшенских армян. Краснодар, 2002.

Chirikba V.A. Armenians and their Dialects in Abkhazia. In: Evidence and Counter-Evidence, Festschrift Frederik Kortlandt, Volume 2: General Linguistics. Amsterdam; New York: Rodopi, 2008. (Studies in Slavic and General Linguistics 33) Pp. 51-67.

Hovannisian R.G. (ed). Armenian Pontus. The Trebizond-Black Sea Communities. Los Angeles: Mazda Publishers, 2009. (UCLA Armenian History & Culture Series No. 8)

Հնդեվրոպական *gʰisla /ջի/ արմատի ընդհանրացումները հայերենում և թյուրքական լեզուներում

1. Աջըդ-ը բարբառային բառ է: Սրանից կազմված են **աջուդ, աջուդու, ըջըդվել, ջիգրու** և շատ բառեր: Գրաբարի մատենագրության մեջ դրանք չեն հիշատակվում և հայերենի քիչ բարբառներում են տարածված: **Աջըդ** բառը նշվում է թյուրքական փոխառությունների մեջ՝ **ըջըդու** և **աջըդ** ձևերով, «**ի հեճուկս, ջիգրու**» իմաստներով: Թուրքական է համարում նաև **ըջըդվել** բայը՝ «**զայրանալ, բարկանալ**» իմաստներով: Նույն բառից ծագած **ջիգր** բառը Հ. Աճառյանը նշում է թուրքերենից փոխառյալ բառերի շարքում:

2. **Աջըդ** արմատին ձևով նման է նաև թուրքերենի **acik/miş**՝ «սոված» իմաստով բառը: Ադրբեջաներենի **acıq**՝ 1. **չար, չարություն, 2. հուսահատություն, և acıqca**՝ 1. **հակառակ, դիտավորյալ, 2. սկզբունքից ելնելով** իմաստներով բառերի հիմքում, ինչպես նկատելի է, ընկած է **aci** արմատը: Ադրբեջաներենի **acıqca**՝ «**հակառակ, դիտավորյալ**», մակրայի հոմանիշներից **gecri**-ն է, որ առնչվում է հայերենում գործածական **ջ/իգրու** բառին: Հնչյունաբանական քննությունից պարզվում է, որ **acıq** և **gecri** բառերի համար նույնական է հայերենի **ջիլ** արմատը:

3. Նկատում ենք, որ թյուրքական լեզուներում **աջուդ, աջուդու, ըջըդվել, ջիգրու** բառերին իմաստով և ձևով առնչակից են **gecri, gic, cil և acıqca** բառերը, որոնք, ամենայն հավանականությամբ, հայերենի բարբառներից անցած արմատի՝ թյուրքական բարբառներում կրած փոփոխությունների ձևերն են: Սրանցից առաջինը՝ **gecri-ին**՝ Արար. բարբառից, իսկ մյուսները՝ **gic, cil և acıqca-ն**, Սյունիք-Արցախ բարբառային խմբից: Վերջինը Մերձկասպյան թյուրքերենին անցել է ոչ թե **acıq**, այլ **aciğ /աջըդ/** ձևով և հետագայում ստացել է **-ca** ածանցը:

4. **Ա-ջըդ** բառում կամ **ու-**ն է դարձել **ը**, կամ **ի-**ն՝ **ու**՝ բարբառախմբում առկա հնչյունափոխության օրինակով, ինչպես՝ **ու>ը՝ մուրութ>մըրոթ, պուտուկ>պըտոկ**՝ տարնմանության օրենքով, **խուփն>խըփի/ղըփի**, Արց.՝ **խըփե**՝ շեշտագուրկ դիքում և այլն: **ի>ու՝ իրեար> ուրոուր**, **լեզու>լիզել>լուուզ տալ** և այլն: **Աջըդ** բառը գործածության երկու ձևերն էլ

ունի՝ և՛ **աջրդ**, և՛ **աջուդ**, ուստի **ի>ու, ի>ը, ու>** կամ **ը>ու** հնչյունական փոփոխությունները այս բառի համար օրենք չեն:

5. Ա-ջուդու, ջիգրու բառերում վերջադիր **ու**-ն ձայնավորների ներդաշնակության օրենքով է հավելվել՝ սեռ.-տր. հոլովի իմաստային համաբանությամբ, ինչպես՝ **ինադին> ինադու՝ աջրդու> աջուդին// ջիգրին>ջիգրու** և այլն:

6. Ջիգրու-ն բարբառներում, համեմատած **աջրդ**-ին, տարածված չէ՝ չնայած Արար., Թբիլ. բարբառներում, Սյունիք-Արցախ բարբառային խմբում գործածական են՝ **ջըգ՛ըրվել, ջըգ՛ըրցնել**, որ ունեն նույն **«բարկանալ, բարկացնել, հակառակվել, հակառակել»** իմաստները: **Ջիգր՝ «ոխ, քեն», ջգրցնել՝ «բարկացնել»** բառերը նշված իմաստներով ամկա են ժամանակակից հայերենում: Այսպիսով՝ Սյունիք-Արցախ բարբառային տարածքի բառապաշարում տարածված **աջուդ, աջուդու, ըջըղվել, ջիգրու, ճըլիզ** և սրանցից բաղադրված շատ բառերի ձևի և իմաստի համապատասխանությունից գալիս ենք այն եզրակացության, որ դրանք ***g^hhisla /ջիլ/** արմատի ընդհանրացումներն են Սյունիք-Արցախ բարբառային տարածքում և թյուրքական լեզուներում:

Կապան-Գորիս տարածաշրջանի խոսվածքների բայական համակարգերի համեմատական քննություն

Կապան-Գորիս տարածաշրջանը՝ իբրև բարբառային գոտի, հատկանշվում է **(ԼԻ)Ս** և **Ում** ճյուղերին պատկանող խոսվածքներով: Այս տարածաշրջանի բարբառային միավորների բայական համակարգերը քննել ենք համաժամանակյա կտրվածքում՝ համեմատական մեթոդի կիրառմամբ ներկայացնելով դրանց յուրահատկությունները:

Հետազոտության դրույթները հիմնվում են խոսվածքների բայական համակարգերի հետևյալ իրողությունների վրա.

ա. եթե **ու/ում** -ով անկատարն (**կախթում**) ընդհանրական է Կապան-Գորիս բարբառային գոտու համար, ապա **-իս**-ով կազմությունն (**ըսիս**) առկա է միայն **(ԼԻ)Ս** ճյուղի խոսվածքներում (Եղվարդ, Ներքին Հանդ, Սրաշեն, Կաղնուտ):

բ. Ընթացակցական ներկա և անցյալ ժամանակաձևերը (*հրսնէլալ ըմ, ի*) կիրառում են Եղվարդում, Ներքին Հանդում, Սրաշենում և Կաղնուտում:

գ. Խնդրո առարկա տարածաշրջանի **Ում** ճյուղի բարբառային միավորներում ապակատար դերբայը վերջավորվում է **-ու/ում**-ով (*պիրէլու/պուրուրու*), իսկ **(ԼԻ)Ս** ճյուղի վերոնշյալ խոսվածքներում՝ **-ական**-ով (*մուրընական*):

դ. **Եմ** օժանդակ բայի ներկա ժամանակի եզակի երրորդ դեմքի **ա** ցուցիչը բնորոշ է քննվող տարածաշրջանի բարբառային միավորներին ընդհանրապես, իսկ մյուս դիմաթվային խոնարհիչները տեղայնացված բնույթ ունեն. **ե>է** հնչյունափոխ տարբերակները գործածվում են Գորիսի խոսվածքներում և Կապանի Դավիթ Բեկում, Տանձավերում, Աղվանիում, **ե>ի** անցմամբ փոփոխակները՝ Շիկահողում, Շիշկերտում, Ծավում, Ուժանիսում, Ճակատենում, Վաչագանում, Օխտարում, Ագարակում, իսկ **ե>ը** -ով տարբերակները՝ Կապանի մյուս խոսվածքներում:

ե. Հարակատար դերբայով հարադրված հիմնական և բաղադրյալ երկրորդական ժամանակաձևերը հատուկ են մասնավորապես Կապանի խոսվածքներին, որոնցում հարակատարով հիմնական ժամանակաձևերը

իմաստային տարաբեկություն ունեն (օր.՝ *կաղնած ըմ* «կանգնել եմ, կանգնած եմ»):

գ. Ուսումնասիրության ենթակա խոսվածքները ունեն որոշակի առանձնահատկություններ՝ ըստ խոնարհման հարացույցների անցյալ ժամանակաձևերի դրսևորումների: Կապանի **Ում** ճյուղի բարբառային միավորներում, բացառությամբ Դավիթ Բեկի, Աղվանու, Տանձավերի, բացակայում են օժանդակ բայի անցյալի խոնարհաձևերը և անցյալ ժամանակաձևերի կազմում են անցյալ ցույց տվող **լալ** բառ-մասնիկով, իսկ օժանդակ բայի անցյալի խոնարհաձևեր ունեցող խոսվածքները տարբերակվում են եզակի երրորդ դեմքի **էր** կամ **ա/աի** ցուցիչով: Կապան-Գորիս տարածաշրջանի բարբառային միավորները, ըստ անցյալ կատարյալի ժամանակահամաստի արտահայտման, ևս կարելի է բաժանել երկու խմբի՝ *համադրական* կազմությամբ և *վերլուծական*. վերջին խմբին դասվող խոսվածքներում բացակայում են ըղձական և ենթադրական եղանակների անցյալի առանձին ժամանակաձևերը:

է. Այս տարածաշրջանի միայն Գորիսի խոսվածքներում են կիրառական հարկադրական եղանակի՝ անորոշ դերբայով և **պիտեմ/պետեմ** եղանակավորիչ բայով կազմությունները (*մընալ պիտեմ*) և արգելական հրամայականի՝ անորոշ դերբայով ու հետադաս **մի** մասնիկով ձևերը (*ասի՛լ մի, օյո՛ւմ հի*), իսկ Կապանի բարբառային միավորներում նշված եղանակաժամանակային ձևերը այլ կերպ են դրսևորում:

ը. Երկրորդական բաղադրյալ ժամանակաձևերի (*կերած ըք նո՛ւմ, խըսե՛լիս ըմ նծո՛ւ*) հաճախադեպ գործածությունը հատուկ է Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքներին:

թ. Խնդրո առարկա խոսվածքները նմանվում կամ զանգանվում են նաև անկանոն բայերի եղանակաժամանակային բարբառային տարբերակներով:

Վերոբերյալ և այլ քերականական երևույթներով էլ բնութագրում և առանձնացնում են տվյալ խոսվածքը՝ ընդգծելով դրանց բայական համակարգերի ընդհանրություններն ու տարբերությունները:

Համանունության պատմալեզվաբանական հիմքերը Արցախի բնականուններում

Իբրև լեզվական իրողություն՝ համանունությունը նույնարժեք չէ բառագիտական-իմաստաբանական և տեղանվանական համակարգերում:

Եթե բառային համանունությունն արտահայտվում է նույն հնչույթակազմով տարբեր հասկացություններ արտահայտող միավորներով, ապա *տեղանվան համանունությունն արտահայտվում է բառական նույնանշությամբ ու նույն հնչույթակազմով տարբեր հասցեների նշումով:*

Արցախի բնականվանացանկում համանուն 8 բնականուն կա՝ 18 բնակավայրերի նիշով³⁴: Պատմական տարբեր պայմաններում ու տարբեր ժամանակահատվածներում է առաջացել այդ խումբը: Տարբեր են նաև դրանց առաջացման պատմալեզվաբանական հիմքերն ու կենսագրական ուղիները, որոնց քնությունից պարզորոշ է դառնում, որ տեղանվան համանունությունը ծագումնապատճառաբանությամբ ու լեզվաբանական սահմանումով չի նույնանում բառային համանունությամբ:

Բառային նույնանունությունն առաջանում է բազմիմաստության տրոհմամբ կամ բառաձևերի պատահական զուգադիպումներով, իսկ տեղանվանական համակարգում համանունության առաջացման հիմնական պատճառը պատմական պայմանների նույնականությունն է, ապա և բնաշխարհի ընդհանրական-նկարագրական հիմքի վրա կառուցված պատահական զուգադիպությունը կամ դիպվածային անվանակոչությունը:

Առաջին դեպքում՝ համանունությունը պատմական հիմքով համարմատ է. այն առաջանում է՝

Ա/պատմական, աշխարհագրական նույնական պայմանների, երևույթների, իրողությունների նույնական ընկալմամբ, նույնական ճանաչողությամբ,

³⁴ ԼՂՀ վարչատարածքային բաժանման մասին օրենք, հավելված 2 /26.06.1998թ. /:

Բ/ պատմական իրողությունների կրկնությամբ. հիմնականում՝ վերաբնակեցմամբ՝ գաղթով/այս դեպքում համանունությունը դիտարկելի է տարածմանակյա կտրվածքով/:

Ա. Պատմական նույնական պայմանների, իրողությունների նույնական ճանաչողությամբ է առաջացել Վանք բնականվան համանունային շարքը: Այդ անվամբ Արցախի երեք բնակավայր էր նշվում, որից մեկը, 1998թ. վերանվանվելով, դադարել է շարքի եզրային անդամը լինելուց:

Պատմահասարակական իրողության նույնական ընկալման արդյունք է Մեծ **շեն** բնականվան համանուն գույգի առկայությունը՝ համապատասխանաբար Մարտակերտի և Շուշիի շրջաններում:

Աշխարհագրական համանուն պայմաններից է առաջացել Քարագլուխ/**Քրըրլըլօխ**/ բնականվան համանունությունը: Այդ անվամբ երկու բնակավայր կա Արցախում՝ Ասկերանի և Հաղբուրթի շրջաններում:

Վ. Նիկոնովը նշում է, որ «համանուն տեղանունների առաջացման ամենապարզ եղանակը նույնանուն օբյեկտների միջև առկա նյութական կապն է»³⁵, ինչն ակներև է դառնում մեր քննության ժամանակ:

Բ. Բնակչության տեղահանությամբ, վերաբնակեցմամբ պայմանավորված ու այդ պայմաններում առաջացած համանունային շարքը տարածմանակյա կտրվածքով է առանձնանշելի: Այդ դեպքում ելակետային անունը նույն ժամանակահատվածում տվյալ հասարակության բնականվանացանկում սովորաբար գործառական չի լինում, մեկ այլ դեպքում էլ անվանը հարադրվում է **նոր** հատկանշային բառամիավորը: Ինչպես՝ **Շահումյան** է վերանվանվել Քարվաճառի շրջանը՝ բռնազավթված **Շահումյանի** փոխարեն, իսկ Արցախի 14 բնականվան **նոր** բառային միավորն է հավելադրվել. **Կարմիրավան-Նոր Կարմիրավան, Հայկաջուր-Նոր Հայկաջուր, Բրաջուր-Նոր Բրաջուր, Մարադա-Նոր Մարադա, Ղազանչի-Նոր Ղազանչի** և այլն:

Երկրորդ դեպքում՝ պատահական զուգադիպությամբ առաջացած համանունությունը կարող է թե՛ տարարմատ և թե՛ համարմատ լինել, ու այն պայմանավորված է՝

³⁵ **Никонов В.А.**, Введение в топонимику, Изд. “Наука”, Москва, 1965, стр.113.

1. **լեզվական փոխադրությամբ՝ բառապատճենմամբ կամ թարգմանությամբ** (այդպիսիք տարարմատ համանունության հիմք են դառնում)։

2. **դիպվածով** (և՛ տարարմատ, և՛ համարմատ համանունային շարքեր են կազմում)։

1. Այսպես՝ Ակնադրյուր բնականվան համանունությունը ծնունդ է լեզվական փոխադրության. Ասկերանի շրջանի **Ակնադրյուրը՝** Ղարաբուլաղի, իսկ Հադրութի շրջանի Ակնադրյուրը՝ Աղբուլաղի փոխադրություն վերանվանումներն են։

Իմաստային բաղադրությամբ լեզվական փոխադրության ու դիպվածային ընտրությամբ կազմված համանունության գույգ է **Վարդաձոր** բնականունը։ Այդ անվամբ բնակավայրեր են հասցեավորվում Ասկերանի և Մարտակերտի շրջաններում։

2. **Դիպվածով** առաջացած **համանունության** եռանդամ շարքով **Այգեստան** բնականունն է հատկանշելի։

Պատահական գուգադիպությամբ առաջացած համանունային գույգ է Ջրաբերդը՝ հասցեավորելով բնակավայրեր Մարտակերտի և Հադրութի շրջաններում։

Դիպվածով առաջացած անձնանվանահիմք համանուն համարմատ բնականուն է Վազգենաշենը՝ Քաշաթաղի և Մարտունու շրջաններում։ Երկու բնակավայրերն էլ վերանվանված են. առաջինը՝ Հաջի Սամլուի, երկրորդը՝ Գյուլափլուի։

Բնականունների համանունության սկզբնապատճառային հիմքերի քննությամբ բացահայտվում են թե՛ առկա պատմահասարակական, աշխարհագրական, թե՛ տվյալ ժամանակաշրջանի իրողությունները և թե՛ դրանց նկատմամբ ունեցած հասարակության վերաբերմունքն ու ընկալումները։ «Գտնված տեղանունը դիպուկահարի անվրեպ կրակոցի է նման», - այսպես էր կարևորում տեղանվան արժեքը Լևոն Հարությունյանը։ Ըստ այդմ՝ անվանակոչումը պիտի պատասխանատվությամբ իրականացվի, իսկ վերանվանումների դեպքում հաշվառվեն պատմական իրողություններն ու տեղագրական ճշգրտությունը, որովհետև աշխարհագրական տարածքի յուրաքանչյուր մաս իր անվամբ հիշագրում է տվյալ ժողովրդի պատմությունը։

Armenian personal names: native and Iranian layers

1. This paper aims to present some thoughts about the highlights of Armenian personal names, paying particular attention to the native Armenian and Iranian layers.

2. Armenian anthroponyms with underlying native (Indo-European) appellatives:

Arĵ-uk m., with *arĵ* ‘bear’, cf. Skt. PN *Ṛkṣa-* m. reflecting *ṛkṣa-* m. ‘bear’, Lat. *Ursula* ‘little bear’; note also Arm. *Aršak* m., an Iranian LW (unless from **ršan-* ‘man, hero’);

Arew m. from *arew* ‘sun’, cf. Skt. *ravi-* m. ‘sun’, which is also found as a masculine anthroponym, *Ravi-*;

Hawroy, probably from IE **ph₂tro-* (cf. Arm. *hayr* ‘father’, gen. *hawr*), compare Greek compound anthroponyms with *πατρο-* as the first member; cf. also below on **Arcr-uni**.

3. The Armenian patronymics in *-uni* are often based on full or shortened personal names, some of which are not directly attested as such in Armenian. Here are a few examples:

Amat-uni, patronymic in *-uni* to *Amat-* from OIran. **Ama-t-*, a two-stem short name to OIran. **Ama-tanū-* ‘Kraft im Körper habend’, cf. Parth. m. PN *Amtan* [‘*mtnw*’].

Patspar-uni, reflecting Parth. m. PN *Patispar* [*ptspr*] from OIran. **Patispara-*, with **spara-* ‘shield’, cf. Arm. (Iranian loanword) *patsparem* ‘to protect, defend’ and *aspar* ‘shield’.

Spand-uni, reflecting a shortened form of *Spandarāt* < Parth. **Spandaδāt(a)-* from OIran. **Spanta-dāta-* ‘given by (YAv.) Spəntā- [Ārmaiti-/Mainiiu-]’.

The ancient personal names that are not preserved independently but may be observed in such patronymics can also be of native Armenian provenance. In what follows I shall present such an example.

4. Two circumstances unite the princely families of Arcruni and Gnuni: (1) their descent is traced back to the story of two brothers; (2) they are considered

to have Orontid (Eruanduni) origin. Both circumstances bring us closer to the motif of twins, Sanasar and Adramelēk'/Bałdasar on the one hand, Eruand and Eruaz on the other. Moreover, the Indo-European and Armenian Divine Twins demonstrate a close association with the horse. In this respect one may assume that the original name of one of the Divine Twins was **Arcr-ēš* (var. **Arc-ēš*) 'Having swift horse(s)' (reflected in the patronymic **Arcr-unī**), a native Armenian name directly matching Vedic *Ṛjṛāśva-* and YAv. *Frəzrāspa-*. The semantic nucleus of the hypothetical eponym of the Arcruni **Arcr(-ēš)*, 'Having swift horse(s)', may be identical with that of *Eruand*, probably a shortened form of OIran. **Arvant-aspa-* 'Having swift horses'.

5. Native Armenian and borrowed names based on the same etyma:

'ant': *Mrjīwnik* vs. *Mořč'ek* (cf. also Skt. *Vamrá-*);

'lamb': *Gařn-ik* vs. *Varēn* (cf. also *Varḡoṣ*);

'mouse': *Mukn* vs. *Mušk*;

'wolf': *Gayluk* vs. *Vrkēn* and later *Gurgēn*.

6. Three Armenian names of Iranian origin:

Ahgun f. < OIran. **Āθr(a)-gauna-* 'of the colour / complexion of fire' or 'Fire-like';

Mrhapet m. < **Miθra-pati-*, cf. MPers. m. PN *Mihr-bed* [mtlpty];

Varaz-Šapuh m. < MPers. m. PN **Warāz-šāpuhr* attested via Bactrian *Oapaζoπαφοπο*.

7. Apotropaic names:

Diw-a-tur m. (in an inscription on a 15th century cross-stone from Noratus), literally 'Given by devil'; cf. *Dewdat* < OIran. **Daiva-dāta-* 'Given by devil'.

Other Armenian apotropaic or protective names include: *Anpēt* m. 'useless, insignificant, miserable, worthless'; *Apirat* m. 'unlawful, unjust, wicked', *Apuš* m. 'foolish, stupid'; *Gēš* / *Gišuk* m. 'bad, ugly'; *Yimar* f. 'stupid, idiot'.

Արժվանի շրջանի մի քանի գյուղերի խոսվածքների հնչյունական համակարգերի նկարագիրը

Անցյալ դարի 70-80-ական թվականներին ԳԱԱ լեզվի ինստիտուտի բարբառագիտության բաժինը ձեռնամուխ եղավ հայերենի բարբառների հավաքական աշխատանքներին:

Սույն ուսումնասիրության առարկան 20-րդ դարում վարչական միավոր համարվող Արժվանի շրջանի (ներկայումս՝ Կոտայքի մարզի) մի քանի գյուղերի խոսվածքների հնչյունական համակարգերի համեմատական նկարագիրն է համաժամանակյա կտրվածքով:

Խոսվածքները ձևավորվել են 19-20-րդ դարերում՝ Արևելյան և Արևմտյան Հայաստանի տարբեր վայրերից այստեղ մշտական բնակություն հաստատած հանրությունների խոսակցական լեզուների հիման վրա: Դրանք են՝ Գառնիի, Ջրվեժի, Քանաքեռի, Պտղնիի, Էլարի խոսվածքները:

Հիշյալ լեզվական միավորների բաղաձայնական համակարգերը բառասկզբում կամ ունեն պահպանված ձայնեղներ, կամ գրաբարյան ձայնեղի դիմաց խուլեր (Քանաքեռ, ներկայումս՝ Երևանի թաղամաս), կամ էլ ձայնեղի դիմաց շնչեղ ձայնեղներ (գ. Գառնի): Ուշադրության են արժանի Աճառյանի օրենքի գործառությունը (ձայնավորի քմայնացում) շնչեղ ձայնեղ բաղաձայններից հետո և, ընդհակառակը, բառասկզբի խլացած բաղաձայններին հաջորդող դիրքերում ձայնավորի քմայնացման բացակայությունը: Հնչյունական երկու երևույթներն էլ հազվագյուտ են հանդիպում բարբառներում:

Փակ վանկերում կան երկրաբառներ՝ ^իէ, ^{ու}օ: Որոշ դեպքերում, Աճառյանի օրենքի ազդեցությամբ, գործում է նաև ձայնավորների ներդաշնակության օրենքը:

Հարկ է նշել, որ կարևորում ենք հիշյալ բարբառային միավորներին անդրադառնալը, քանի որ դրանք գիտականորեն բոլորովին ուսումնասիրված չեն, իսկ, հայտնի փաստ է, ժամանակի ընթացքում կարող են փոփոխության ենթարկվել խոսակցական լեզուների թե՛ հնչյունական և թե՛ քերականական համակարգերը:

**Միջին հայերենի բարբառային
տարբերակվածության լեզվական և
պատմահասարակական նախադրյալները**

Հայոց լեզվի զարգացման միջինհայերենյան փուլը՝ որպես պատմահասարակական բարդ հանգամանքներում ձևավորված լեզվական որակ, ժամանակի ընդգրկման առումով մեկ ամբողջություն է և վերաբերում է հայերենի զարգացման 12-16-րդ դարերին: Այն միատարր լեզվական որակ չէ և հանդես է բերում լեզվական (բարբառային) զգալի տարբերություններ տարածք առ տարածք, դար առ դար: Լեզվական այդ տարբերությունների ճշգրտումը և բացահայտումն ունի գիտական հիմնավորումների անհրաժեշտություն:

Միջին հայերենում բարբառային տարբերակվածությունը տարբեր դրսևորումներով ու փուլերով է ներկայանում: Ըստ լեզվական փաստերի՝ միջին հայերենի կազմավորման սկզբնական շրջանում այն թույլ արտահայտվածություն է ունեցել, հետագայում խորացել ու վերաճել է առանձին տարածքային բարբառների տարբերակման: Վաղ շրջանում ընդամենը նկատելի էին այդ բարբառային իրողությունների սաղմերը, որոնք հետագայում ավելի որոշակի և ընդգծված արտահայտվածություն են ձեռք բերել:

Հայոց լեզվի պատմության հիմնախնդիրների վերաբերյալ գիտական հետազոտություններով հայտնի գրեթե բոլոր երախտավորները՝ **Ա. Այտընյանը, Հ. Աճառյանը, Ժ. Կարստը, Ս. Ղազարյանը, Գ. Ջահուկյանը, Ռ. Ղազարյանը, Հ. Մուրադյանը, Մ. Մարգարյանը, Լ. Հովսեփյանը** և այլք, փաստել են, որ միջին հայերենը երբեք չի համարվել լեզվական միասնական նորմաներով ներկայացող լեզու: Միջին հայերենի նորմավորման օրինաչափությունների մասին Գ. Ջահուկյանը գրում է. «Եթե գրաբարի սկզբնական և նոր գրական հայերենների վերջին փուլերը բացահայտորեն նորմավորված և միասնական գրական լեզուներ են, ապա միջին հայերենի պատմության ողջ ընթացքում այդպիսի բացահայտորեն նորմավորված և միասնական վիճակ դժվար է արձանագրել. նրան հատուկ են ձևերի բազմազանությունը և բազմիմաստությունը»³⁶: Հ. Մուրադյանը, որպեսզի ցույց տա

³⁶**Գ. Ջահուկյան, Միջին հայերենը որպես լեզվական որակ**, Բանբեր Երևանի համալսարանի, 1993, 1, էջ 16:

միջին հայերենի լեզվական միասնական համակարգերի բացակայությունը, միջին հայերենի գրավոր հուշարձաններում նշում է բաղաձայնական չորս համակարգի առկայություն՝ ա) *բուն միջին հայերենին վերագրվող եռասարիճան տեղաշարժ-տեղափոխությամբ*, բ) *գրաբարարիայ և արևելահայ գրականի տիպի*, գ) *Մշո և Կարնո բարբառների տիպի*, դ) *արևմտահայ գրական լեզվի երկասարիճան իլլազուրկ*³⁷:

Հետազոտությունները ցույց են տալիս, որ միջին հայերենը միատարր չի եղել գրեթե ամենուր: Տարածքային տարբեր միավորներից մեզ հասած լեզվական նյութերի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ տարբեր վայրեր ունեցել են բարբառային կայուն օրինաչափություններ: Դրանք հանգեցրել են լեզվական որոշակի տարբերությունների և ընդհանրությունների առաջացման, որոնց համամասնությունը, բնականաբար, տարբեր է: Նկատի առնելով լեզվական ընդհանրությունները՝ Մ. Մարգարյանը գրում է. «...միջին հայերենի տերիտորյալ տարբերակների միջև ընդհանրությունները պայմանավորված են նաև լեզվի զարգացման այդ փուլին հանգող ներքին տենդենցների նկատելի համընթացությամբ, մի հանգամանք, որը հիմնականում արդյունք է հին հայերենի՝ բարբառային առումով՝ առավել միասնության»³⁸:

Ըստ մեր դիտարկումների՝ միջին հայերենում լեզվական անհամասեռությունը, լեզվական համակարգերի տարբերակվածությունը և տարածքային տարբերակների՝ առաջացումը հետևանք են հետևյալ պատմահասարակական գործոնների՝

բ) Դետություն ու պետականություն չունենալը. պետական, վարչական, տնտեսական կառույցների բացակայության պայմաններում չկար միասնական կենսագործունեություն և զարգացում: Այս հանգամանքները խորացնում են լեզվական համակարգերի տարբերակվածությունը, նպաստում են առանձին տարածքների ոչ միասնական զարգացմանը:

բ) Լեզվական տարբերակների առաջացման համար կարևոր նախադրյալներ են միջին հայերենի շրջանում կատարված զանգվածային գաղթերը

³⁷ *Ակնարկներ միջին գրական հայերենի պատմության*, հ. Ա, Երևան, 1972, էջ 123:

³⁸ Մ. Մարգարյան, *Գրական միջին հայերենի տերիտորիալ տարբերակների հարցի շուրջը* (XII-XIV դարեր), Լեզվի և ոճի հարցեր, III, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., էջ 220:

քուն Հայաստանից դեպի Կիլիկիա և Եվրոպայի գանազան երկրներ, ինչպես նաև՝ լեզվական այլ հանրությունների՝ սելջուկ-թուրքերի և թաթար-մոնղոլների ներթափանցումը Հայկական լեռնաշխարհի։ Այսպիսի իրավիճակում հայախոս հանրություններն աստիճանաբար մեկուսանում են իրարից, կենսագործունեություն ծավալում լեռնային տարբեր գոտիներում և մեկուսի հովիտներում։ Ձևավորված լեզվական «կղզյակներում» անխուսափելի են դառնում տարածքային միավորների տարբերակումը, բարբառների լեզվական իրողությունների ձևավորումը։

գ) Լեզվական նախադրյալները նույնպես առանցքային են միջին հայերենի տարածքային տարբերակների առանձնացման համար։ Այստեղ կարևոր են մի քանի հանգամանքներ՝ 1. լեզվի՝ որպես բնական զարգացող օրգանիզմի փոփոխությունների ենթարկվելը, 2. հին լեզվական որակներին նոր լեզվական որակներով փոխարինելը, 3. թեքական (համադրական) բնույթ ունեցող հին հայերենի աստիճանական պարզեցումը, նրա բարդ համակարգի քայքայումը, վերլուծական տիպի լեզու դառնալը։

Հայերենի այսպիսի զարգացումը և փոփոխությունների ենթարկվելը հանգեցնում է ոչ միայն լեզվական համակարգերի պարզեցման ու տարբեր ձևերի ազատ գործածության, գուգաձևությունների ու անմիօրինակությունների առատության, այլև՝ նորանոր տարածքային տարբերակների առաջացման։

Կարելի է եզրակացնել, որ միջին հայերենի շրջանում վերջնական ձևավորում ստացած մի շարք բարբառների գոյությունն ուղղակիորեն վերոնշյալ հանգամանքներով է պայմանավորված։ Ըստ վերականգնողական տվյալների՝ կան նաև բարբառային այնպիսի տարբերակներ, որոնք ավելի հին են, քան գրաբարը, ուստի՝ գրավոր ավանդվածություն չունենալով հայերենի զարգացման հինհայերենյան շրջանում՝ գրավոր հիշատակարաններում արտահայտություն են ստանում միայն միջին հայերենի զարգացման շրջանում։

Նշենք նաև, որ հայերենի բարբառների առաջացման, ձևավորման և կազմավորման համար քննարկման ենթարկվող պատմահասարակական և լեզվական նախադրյալներից բացի կարևոր են նաև բնակլիմայական պայմանները։ Հայկական լեռնաշխարհը եղել է լեռնային երկիր, հետևաբար բարբառային և տարածքային առանձին միավորների ու համակարգերի գոյությունը գրեթե բոլոր ժամանակներում օրինաչափ է եղել։

Անգեղ աստվածը

Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանության մեջ միջազեղության Ներգալ աստվածը ներկայացված է որպես Անգեղ (Դ Թագ. Ժէ.30): Այս դիցանունը հանդիպում է նաև տեղանուններում՝ Անգ(ե)ղ, Անգեղտուն, Անգեղակոթ: Ներգալը հայտնի է այդպես շումերական դարաշրջանից, որպես անդրաշխարհի և պատերազմի աստված: Հայոց Անգեղը ևս կապված է եղել անդրաշխարհի հետ. Անգեղտան Անգ(ե)ղ ամրոցում է եղել հին հայ արքաների գերեզմանոցը:

Ըստ Սեբեոսի պատմության առաջին գլխի, Անգեղը եղել է Հայկյան տոհմից մի հերոսի՝ Բագարատի կոչումը, «գոր ի ժամանակին յայնմիկ ազգ բարբարոսացն աստուած կոչեցին»: Այս անունը ստուգաբանվում է որպես իրան. *Baga-dāta* «աստծու տուրք», որտեղ *baga* «աստվածը» հատկապես Միհր աստծու կոչումն է: Իսկ Խորենացին պատմում է մեկ այլ հերոսի՝ Տուրք Անգեղայի մասին (ավանդված է նաև որպես Տորք, որն աղավաղված ձև է): Այստեղից բխում է, որ Բագարատն ուղղակի Տուրք Անգեղայի թարգմանությունն է՝ «(Անգեղ) աստծու տուրք» (Մ. Աբեղյան): Խորենացին Տուրքին ներկայացնում է որպես սաստիկ տգեղ և Անգեղ անունը մեկնաբանում է որպես «տգեղ» (ան-գեղ՝ հնդեվրոպական **h₂-* ժխտականով **wel-* «տեսնել» արմատից, «անտես, անտեսանելի» «անտեսք» և նման իմաստներով, հմմտ. գեղեցիկ, որպես «տեսքոտ»): Ընդհանրապես, կյանքի և մահվան աշխարհների հարաբերությունը բնորոշվում է նրանց բնակիչների փոխադարձ անտեսանելիությամբ, և անդրաշխարհի շատ աստվածներ անտեսանելի դառնալու հատկություն ունեն (Ներգալ, Հաղես, Օդին): Իսկ հունական մահվան աստված Հաղեսի անունը ստուգաբանվում է որպես **h₂-wid-* «ան-տես», «անտեսանելի»: Անգեղը, ըստ այդմ, կարող է մեկնաբանվել որպես Հաղեսի անվանը զուգահեռ կազմություն:

Հաղեսը եղել է գերագույն աստված Զևսի մի հիպոստասիսը, անդրաշխարհի, ստորերկրյայքի Զևսը (*Ζεὺς χθόνιος*, *Ζεὺς καταχθόνιος*), որը ձեռք է բերել ինքնություն կերպարի գծեր: Եղած փաստերի հիման վրա կարելի է կարծել, որ Անգեղը եղել է հայոց հնագույն կարևոր աստվածներից մեկի անունը կամ մականունը, որն իրանական ազդեցության դարաշրջանում նույնացվել է Միհրի հետ:

Նորաբանությունների ներքին կերպավորումը և արտաքին վերաբերությունը

Լեզվական գործունեության ընթացքում նորաբանություններն ստեղծվում են բանական գիտակցության փայլատակումների տեսքով: Լեզվականությունը, առաջ գալով նախագիտակցության խորքերում, նրբին ներըմբռնողական-բանական երանգավորումներով վերածվում է նոր գաղափարի, որն արտահայտվում է նոր կազմությամբ՝ նոր բառով, որը, չնայած լեզվական նույն օրենքների կիրառման, տարբերվում է ըստ բառաստեղծ հեղինակի լեզվականության զարգացածության և ոչ գծային բովանդակություն են ունենում ոչ միայն գեղարվեստական պատկերի հիման վրա ստեղծված նորաբանությունները՝ ըստ փոխաբերության և փոխանությունների սկզբունքների, այլ նաև այն գիտաբառերը, որոնք, նշանակելով նոր երևույթներ, արտահայտվում են բառակազմական հին եղանակներով կամ հնաբանությունների վերափոխակերպումով, ինչպես՝ *մկնիկ* նորաբանությունը կազմվել է գրաբարյան *մուկն* հիմքից՝ այսպիսով տարբերվելով *մուկ* նշանակող փոքր կենդանու անվանումից՝ *մուկիկ*:

Գիտական խոսքում բառայնանում են իրական առարկաներն ու երևույթները, իսկ գեղարվեստական խոսքում՝ վերացական հասկացությունները, հատկանիշները, այդ պատճառով էլ գեղարվեստական նորաբանությունները հասկանալի են տվյալ խոսքային միջավայրում, և շատ հաճախ իրենց հեղինակային իմաստով նրանք լրացնում են դիպվածային բառերի շարքը: Հեղինակի միտքը մարմնավորվում և փոխակերպվում է նոր բառի նյութական տարրերի ամբողջականության: Չափածո խոսքում նորաբանության ստեղծումը նման է երաժշտական ստեղծագործության կատարման. «...արտիստը սեղմում է կետի և այն ձգելով վերածում է գծի, որը պատկանում է հեղինակի ոգու աշխարհին՝ որպես առկա գոյի զգայական կերպավորման, չքնադություն, որպես այդ իդեայի իրայնացման «վերջին խոսք»³⁹:

³⁹ Տե՛ս Է. Աթայան, Լեզվական աշխարհի կերպավորումը և արտաքին վերաբերությունը, Երևան, 1981, էջ 390:

Նորաբանությունների հիմնական և երկրորդական ձևայինները ներկայացնում են տարբեր համաձուլվածքների լեզվական իրականության հարացույցներ, լեզվական գործունեության շարակարգեր, որոնք մեկ են դառնում իբրև իմաստավորված բյուրեղացում՝ նշան, որը, լինելով եզակի, տվյալ հեղինակի մենաշնորհն է: Այսպիսով բառաստեղծումը դառնում է իմաստային «նվագակցում», որն ունի մերձավոր և հեռավոր, ներդաշնակ կամ աններդաշնակ լրացուցիչ երանգավորումներ ստեղծելու հաղորդման նպատակ:

Նորաբանություններն իմացաբանական վերացարկման բարձրագույն մակարդակներում առանձնացվում են իբրև մեկ համընդգրկող կառույց, գոյաբանական մեկ ասույթագործության բանաձև, որը կարող է հանդես գալ որպես ոչ կատեգորիական բնույթ ունեցող հակադրություն: Գոյություն ունեցող նորաբանությունների բառապաշարի ողջ հարստության ներամիտի միասնականության շնորհիվ է, որ հնարավոր են դառնում նրա հայեցակերպային - համաբանական - նշանակցային - մետաֆորային կերպավորումն ու համապատասխան մոտեցման վրա հիմնված ճանաչումը:

Նորաբանությունները առնչվում են ոչ միայն լեզվական գործոններին, այլ նաև կանխենթադրման հարաբերությամբ «հայելային» արտալեզվական գործոններին, որը է. Աթայանը կոչում է «ետենթադրման»՝ բովանդակային կառույցների խնդիր, որը, ուղղակիորեն արտահայտած չլինելով, անմիջականորեն կամ միջնորդավորված ձևով բխում է հաղորդումից և կազմում նրա «ապաստորոգական» կամ որևէ այլ կարգի հեռանկարների հանրագումարը: Այսպիսով նորաբանությունները ևս ետենթադրություն կամ կանխենթադրություն են, որոնք թաքնված են ենթագիտակցության մեջ, և միայն հասկացական վերլուծությունն է, որ ի վիճակի է ինչ-որ չափով ամրակայել դրանք գիտակցական մակարդակում:

Ինչպես յուրաքանչյուր տեսություն, այնպես էլ նորաբանությունների մասին տեսությունը ինքնին մի խնդիր է, որը նշանակալից և ավելի «ենթադրությային» է դառնում շնորհիվ լեզվի բառակազմական հնարավորությունների, որոնց վերջնական արդյունքը լինում է նոր բառը, որի գիտակցումը ճանաչողության կենդանի սկզբի որոշումն է, բառի ստեղծագործությունը: Բառի ստեղծման պատմության ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ այդ իրողությունն ինքն իրենից հրաժարվող, դեպի կյանքը նպատակաուղղված ճանաչողություն է:

К ИССЛЕДОВАНИЮ МЕТРИКИ АРМЯНСКОГО СТИХА: НЕКОТОРЫЕ НЕРЕШЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ

В современном стиховедении существуют исследования армянской метрики (наиболее полной обобщающей работой на сегодняшний день, по-видимому, остается монография Папаян 1980), однако целый ряд проблем описания и интерпретации метрических форм армянского стиха остаются спорными или недостаточно исследованными. Решению этой проблемы способствовало бы создание полного диахронического корпуса армянской поэзии (начиная с древнейших известных образцов) со специализированной метрической разметкой, однако такой корпус пока остается делом будущего.

Предварительный анализ имеющего материала позволяет утверждать, что в армянской поэзии сосуществуют несколько разных метрических систем, употребительность которых связана с многими факторами и варьирует в зависимости от исторического периода, конкретного автора, жанра и т.п. Обычно исследователями выделяются два полюса: на одном из них располагается массив «строгой» силлабической поэзии (имеющей достаточно давнюю традицию, восходящую как минимум к средневековым образцам), на другом – массив классической силлабо-тонической поэзии (во многом формировавшейся, как можно полагать, под влиянием русского стиха, с учетом естественных фонологических ограничений армянского языка). Распределение обоих типов само по себе интересно, однако наибольшего внимания в теоретическом плане заслуживает, по-видимому, промежуточный массив метрических форм, которые не являются в строгом смысле ни силлабическими (в силу отсутствия изосиллабизма), ни силлабо-тоническими (в силу отсутствия изостопности). Установление их метрической природы является нерешенной задачей. Такого рода стих появляется в заметном количестве у (восточно)армянских поэтов с начала XX века (например, у Исаакяна) и тесно связан с фольклорной поэзией.

Можно предложить для этого типа метра условное название «нестрогий силлабический стих». Выбор такого обозначения связан с тем, что единственной константой такого стиха является приблизительное равенство слогов в строках (с колебанием в один-два слога; подсчет слогов часто также оказывается не вполне тривиальным в связи с

поведением редуцированной гласной). Все остальные параметры стиха (число слов, ударения и т.п.) обнаруживают более сильную вариативность и не могут служить метрической основой. Определение такого типа стиха как «дольника» предлагавшееся, с опорой на русскую традицию, некоторыми исследователями) кажется менее предпочтительным.

Папаян, Р. А. Сравнительная типология национального стиха (русский и армянский стих). Ереван: Изд-во Ереванского университета, 1980.

Նոր Ջուղայի աշխարհաբարի բնութագիրը և Կոստանդ Ջուղայեցու լեզվական արվեստը

Պատմական իրադարձությունների բերումով Նոր Ջուղան 17-րդ դարի սկզբներից տնտեսական, մշակութային, հոգևոր առումներով հայահոծ նշանավոր գաղթավայր էր դարձել: Ձևավորված լինելով հիմնականում Արևելյան Հայաստանի բնակավայրերից գաղթեցված հայերով (Առ. Դավրիժեցին թվարկում է բնակավայրերը, որտեղից բերվել էին նոր բնակիչները)՝ Նոր Ջուղայում միաձուլվեցին տարբեր բարբառային միավորներ, և նման ճանապարհով առաջացավ Նոր Ջուղայի բարբառը: Տեղի դպրության կենտրոններում ստեղծվել և պահպանվել են բազմաթիվ երկեր, որոնք ներկայացնում են նոր կազմավորվող աշխարհաբարի նորջուղայական տարբերակը:

Ջեկուցման մեջ փորձ է արվում Նոր Ջուղայում 17-18-րդ ստեղծված աշխարհաբարյան բնագրերի քննության միջոցով վերհանել հայերենի տարածքային այդ կարևոր տարբերակի առանձնահատկությունները, համադրել դրանք ուշ շրջանից հայտնի Ջուղայի բարբառի տվյալների հետ (Հ. Աճառյանի քննությամբ), ներկայացնել հատկապես իր ժամանակի ուսուցչապետ Կոստանդ Ջուղայեցու երկերի լեզվի քննության միջոցով: Թեման առնչվում է հայոց լեզվի պատմությանը, հայերենի պատմական բարբառագիտությանը:

What does Non-Christian Armenian Sound Like?

The Hebrew University of Jerusalem, Israel, and Harvard University, USA.

Some languages, like English, Chinese, or even — it may be argued — modern Russian, have no vital, necessary connection to a given religion. Others, where the language is that of a small people with a faith that defines ethnicity, do. Hebrew is the language of the Jews and Judaism only. But we can observe in its very close relative, Phoenician-Punic, what a "pagan" Hebrew might sound like.

The Armenian language similarly has been linked since the moment of the creation of the alphabet of Mashtots' to the Christian faith of the Armenian Apostolic Church. The alphabet itself encodes Christian doctrine: the final letter, K', is the Chi-Rho (XPICTOC) symbol, for Jesus called himself Alpha and Omega. Christianity has always permeated Armenian literature and speech, even in the atheist Soviet era. There is a de-Christianized Armenian, the Homshetsma of Muslim converts, in which the verb *khachets'nush* means to make a cross-shaped pattern but has no overt religious overtone. We have some fragments of pre-Christian Armenian in epic, preserved mostly by Movses Khorenats'i and Grigor Magistros Pahlavuni.

What would a non-Christian (rather than pre-Christian) Armenian text look and sound like? This paper examines a prayer or oath attributed to "Manichaeans"— a general rubric, more likely of the Arevordik' ("Children of the Sun"). It examines both what is and what is *not* there, and how the prayer inevitably is colored by the surrounding Christian milieu of the Arevordis' compatriots. It is compared to analogous texts in other cultures.

Ղարաբաղի բարբառի ուսումնասիրությունը «լրաբեր հասարակական» գիտությունների հանդեսի էջերում

Ղարաբաղի բարբառի ուսումնասիրության պատմության մեջ կարևոր տեղ ունեն *«Լրաբեր հասարակական գիտություններ»* հանդեսում հրատարակված մեկ տասնյակից ավելի ուսումնասիրությունները: Դեռևս 1955 թվականին հանդեսի նախորդը հանդիսացող *«Հայկական ՍՍՌ ԳԱ Տեղեկագիր»* ամսագրում տպագրվել է Ս. Աբրահամյանի *«Դիտողություններ բարբառների զարգացման ներքին օրենքների վերաբերյալ»* հոդվածը⁴⁰: Չնայած ընդհանուր խորագրին՝ այն նվիրված է Ղարաբաղի և Հաղարթի բարբառներում որոշյալ և անորոշ առումների, ինչպես նաև մակբայների գործածության առանձնահատկություններին:

«Հայոց լեզվի հյուսիս-արևելյան եզրի և հարակից հարցերի մասին» հոդվածում⁴¹ Բ. Ուլուբաբյանը, հենվելով պատմական ու կոնկրետ փաստերի վրա և հանգամանորեն անդրադառնալով խնդրո առարկա տարածքի ու նրա խոսվածքների ուսումնասիրության պատմությանը՝ հանգամանորեն ներկայացրել է Ղարաբաղի բարբառի ծագման և զարգացման հետ կապված մի շարք հարցեր:

Բարբառում *ը^է* և *ը^ի* հնչյունների գործածությունն է քննել Ս. Ալավերդյանը⁴², հանգելով այն եզրակացությանը, որ դրանք *ը* և *է* հնչույթներից առանձին լեզվական իմաստներ չեն արտահայտում և հնչույթային արժեք չունեն:

Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարի տարբեր շերտերի բացահայտման են վերաբերում Լ. Հովհաննիսյանի երեք հոդվածները: Առաջին

⁴⁰ Աբրահամյան Ս., *Դիտողություններ բարբառների զարգացման ներքին օրենքների վերաբերյալ*, 1955, N7, էջ 65-73:

⁴¹ Ուլուբաբյան Բ., *Հայոց լեզվի հյուսիս-արևելյան եզրի և հարակից հարցերի մասին*, 1968, N1, էջ 51-77:

⁴² Ալավերդյան Ս., *Ղարաբաղի բարբառի հնչյունային մի առանձնահատկության մասին*, 1970, N3, էջ 78-82:

հոգվածում⁴³ հեղինակը քննել է բարբառում գործածվող բառային հնաբանությունները՝ գրաբարում չավանդված բնիկ բառերին և բառաձևերին գուգահեռ ներկայացնելով նաև այն միավորները, որոնք գործածվում են և՛ բարբառում և՛ հին հայերենում, սակայն բացակայում կամ քիչ գործածական են արդի գրական հայերենում, միջին հայերենում և ուրիշ բարբառներում, ինչպես նաև այն բարդ բառերը, որոնց բաղադրիչները գրաբարյան են, սակայն բարդությունն ամբողջովին վկայված չէ հին հայերենում: Երկրորդում⁴⁴ քննության են առնվում իրանական լեզուներից փոխառված այն բառերը, որոնք հնչունակազմով կամ իմաստով հարում են հին և միջին իրանական լեզուներին կամ ենթարկվում ուշագրավ ստուգաբանությունների: Առանձին անդրադարձ է կատարվում բարբառում *նի* մասնիկով բայակազմությանը՝ ընդգծելով դրա առնչությունը իրանական լեզուների հետ: Երրորդում⁴⁵ հեղինակը ներկայացրել է բարբառի հնդեվրոպական տարրերը՝ Գ. Զահուկյանի աշխատություններից քաղված ցանկը լրացնելով նոր բառերով, միաժամանակ նշելով, որ նման կարգի օրինակները չի կարելի անվերապահորեն գրաբարից հին համարել, *«քանի որ բարբառային բառերում ձայնավորների հարաբերակցությունը հնդեվրոպական թե գրաբարյան համապատասխանակի հետ հստակ չէ»*⁴⁶:

Հարցին անդրադարձել է նաև Զ. Երվանդյանը⁴⁷՝ վերլուծելով բարբառում գործածվող հնագույն մի շարք արմատներ, որոնց զգալի մասը հանդես է գալիս հնչյունակազմական և իմաստային որոշակի յուրահատկություններով:

⁴³ Հովհաննիսյան Լ., *Բառային հնաբանությունները Ղարաբաղի բարբառում*, 1979, N9, էջ 52-60:

⁴⁴ Հովհաննիսյան Լ., *Ղարաբաղի բարբառում իրանական մի քանի փոխառությունների մասին*, 1990, N11, էջ 65-70:

⁴⁵ Հովհաննիսյան Լ., *Ղարաբաղի բարբառի բառապաշարի հնագույն շերտերը*, 2000, N1, էջ 117-122:

⁴⁶ Նշվվ. Աշխ., էջ 122:

⁴⁷ Երվանդյան Զ., *Հնագույն բառարմարները Ղարաբաղի բարբառում*, 2004, N1, էջ 108-117:

Կարևոր արժեք ունի Գ. Զահուկյանի հոդվածը⁴⁸, որտեղ քննվում են բարբառի որոշ առանձնահատկություններ՝ բառասկզբի հավելուրդային *h*-ի գործածություն, գրաբարյան *h*-ով վերջացող հիմքերի պահպանում և գրաբարից ավելի մեծ տարածում, հնչյունների քմայնացում, ձայնեղների խլացում, ձայնավորների հերթագայություն ևն: Հակադրվելով Հր. Աճառյանին, ով, հիմք ընդունելով Ղարաբաղի բարբառի՝ հայերեն բառերում ու հին փոխառություններում ձայնեղների խլացման երևույթը, որը չի տարածվում թուրքերենից կատարված փոխառությունների վրա, նրա ծագումը կապում է 12-րդ դարի հետ՝ նախքան թուրքերի մուտք գործելը Հայաստան, նշանավոր լեզվաբանը հիմնավորում է դեռևս 1959 թ. իր առաջ քաշած դրույթը, որ հայերենի բարբառների հնչյունական, քերականական և բառապաշարային հատկանիշները ձևավորվել են հայերենի պատմության ողջ ժամանակաշրջանում՝ պատմական տվյալ պայմաններից կախված՝ ուժեղանալով, թուլանալով կամ նույնիսկ ընդհատվելով և պատմական տվյալ պայմաններում տալով բարբառային տվյալ խմբավորումները:

Հանդեսում տպագրված որոշ հոդվածներ վերաբերում են Ղարաբաղի բարբառի առանձին խոսվածքների տարբեր օրինաչափությունների: Բ. Մեժունցն⁴⁹ անդրադարձել է Արցախի Հաղրութի շրջանի Խծաբերդ, Դուլանլար, Շաղախ, Մելիքջանլու, Խրմանջուղ, Աղբուլաղ գյուղերի խոսվածքների ամբողջությունը կազմող Շաղախի ենթաբարբառի որոշ, հատկապես գոյական անունների որոշյալ կամ անորոշ կիրառությամբ պայմանավորված հոլովման, անորոշ դերբայի բայական կիրառության, սահմանական, ըղձական, պայմանական ու հարկադրական եղանակների անցյալի ձևերի կազմության առանձնահատկություններին:

Գորիսի խոսվածքի հնչյունահնչույթաբանական մի շարք առանձնահատկություններին է նվիրված Ժ. Միքայելյանի հոդվածը⁵⁰, որտեղ, քննելով խոսվածքի հնչյունախոսությունն ու հնչյունափոխության դեպքերը, հեղինակը լուրջ ուշադրություն է դարձրել հատկապես գրական հայերենում չվկայված

⁴⁸ Զահուկյան Գ., *Արցախահայ (Ղարաբաղի) բարբառի կազմավորման մասին*, 1991, N5, էջ 52-58:

⁴⁹ Մեժունց Բ., *Հոլովման ու խոնարհման առանձնահատկությունները Շաղախի ենթաբարբառում*, 1974, N3, էջ 86-91:

⁵⁰ Միքայելյան Ժ., *Գորիսի խոսվածքի հնչյունա-հնչույթաբանական մի քանի առանձնահատկություններ*, 1980, N8, էջ 37-48:

քմային ձայնավորներին և ը՛հ հնչյունին՝ հիմնավորելով դրանց հնչույթայնությունը:

Բարբառի մեկ այլ՝ Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքների հնչյունական համակարգը, հատկապես համաժամանակյա և տարաժամանակյա հնչյունափոխությունն է ներկայացրել Ս. Մանուչարյանը⁵¹:

⁵¹ Մանուչարյան Ս., *Կապանի տարածաշրջանի խոսվածքների հնչունական իրողությունների ընդհանուր նկարագիրը*, 2014, N3, էջ 238-243:

Indicative imperfect in the Armenian dialects: an innovative inflection pattern

In the long and complex history of the Armenian diasystem the indicative imperfect shows a strong structural link with the indicative present, but the morphological expression of this connection can vary significantly. In Old Armenian, the paradigmatic relation between present and imperfect was primarily assured by the sharing of the present stem, while endings played the role of differentiating the two tenses. This paradigmatic pattern has been preserved until the present day in the majority of modern Armenian varieties; both in Standard Eastern and Standard Western Armenian the fusional morphology of Old Armenian, almost totally lost in noun inflection, has been preserved especially in verb inflection and the imperfect makes no exception. The verbal stem is the same used for the present tense and the tense information is expressed by inflectional morphemes cumulating also person and number. The morphological innovation in verb inflection of both the present and imperfect tense in modern standards is the presence of an agglutinative morpheme for mood. Originally the present day mood morphemes SEA -*um*/(inf. + *-is* for mono-consonantal roots) and SWA *gə-* represented expressions of progressive aspect and can be traced back respectively to a participle morpheme *-um* and to the grammaticalization of a sequence *kay ew/kay ow* “I stay and”, cfr. the outcomes *ku/gu* and in SWA the allomorph *gu* with mono-consonantal roots (*gu k^ham* “I come”, *gu lam* “I cry”, *gu dam* “I give”). Regarding the grammaticalization of the post-Classical sequence *kay ew/kay ow* the fact that SWA stative verbs do not admit the prefix *gə* (or *gu*) seems to assure that it was in origin a marker of progressivity, cfr. *k^hidnam* “I know”, *ga* “there is”, *gardzem* “I think”, *garenam* “I can, I am able” etc. In fact, a progressive form has supplied the old indicative present and imperfect, which have become more peripheral and marked forms, assuming the function of subjunctive present and imperfect.

The same substitution and change, i.e., a progressive form which generates the new indicative present and imperfect and the old present and imperfect which become subjunctive forms, is ubiquitous in the Armenian dialects and, from a more general point of view, the fact that the same sequence

of innovation has touched almost all modern Armenian varieties is noteworthy. However, some Armenian dialects situated in Siwnik' (e.g. Karchevan, Meghri), Nakhichevan (e.g. Agulis), Gharabagh (e.g. Hadrut') and Northern Iran (e.g. Khoy, Maragha) show a further and particular structural innovation in the inflection of indicative imperfect, whose marker is represented by a non-cumulative morpheme collocated after the person/number marker, cfr. e.g. *siris im lä* "I loved, I was loving" in Meghri dialect, *k'əres əm nis* "I wrote, I was writing" in Hadrut' dialect, with its equivalent *k'ires em er* in Maragha dialect. Despite the use of different morphs (*le* in Karchevan, *lä* in Meghri, *nəl* in Agulis, *nis* in Hadrut', *er* in Khoy and Maragha), the encoding of the imperfect in all these dialects features a close inner morphological organization, which supposes parallel processes of inflection restructuring. Something very similar can also be observed outside this group. For example in the dialect of Svedia a morpheme *-er-* indicates the value of the past tense in the imperfect plural persons cfr. impf. *gə sirērink^h*, *gə sirērik^h*, *gə sirērin* "we, you, they loved (impf.)" vs pres. *gə sirink^h*, *gə sirik^h*, *gə sirin* "we, you, they love". In all these dialects the outcome is a new morpheme expressing remoteness, which also generally appears in other relative past tenses such as the past future and past pluperfect. In other words the tense information defined as *remoteness* has been detached from fusional endings and transferred on a dedicated agglutinative morpheme. Moreover the innovative inflection pattern shown by the dialects of Karchevan, Meghri, Agulis, Hadrut', Khoy and Maragha can be considered typologically rather unusual for placing a morpheme of inherent inflection after that of context inflection. Such a morphological organization also exists in the Indo-Aryan language known as Romani, where the imperfect 3rd sing. of *to be* has become, in a pre-European stage of this language, the only morpheme marking the imperfect and past pluperfect. It cannot be excluded that Romani imperfect and past pluperfect could rest on an innovative Armenian structural model or, perhaps more probably, that the emergence of both innovative Armenian and Romani imperfect inflections could have been triggered by contact with other, possibly Iranian, languages. The paper will discuss the above mentioned innovative imperfect inflection in Armenian dialects from a historical and typological point of view.

Semantic and origin of the Armenian word «բազմական»

The word *bazmakan* is well attested in the Bible translation: it is primarily used with the meaning of ‘host’, ‘person invited (to a feast)’, ‘table companion’, for example in 1Kings 1 41, where it translates gr. κλητός ‘host, invited’, or in Jn 13 28, where it corresponds to gr. ἀνακειμένος ‘invited, table companion’. But in the text of the Armenian Bible, it displays the meaning of ‘seat’ i.e. ‘carpet’ or ‘couch’ as well: for example in Jth 12 15.

The etymology of the word has been already declared by H. Hübschmann (1897: 114; see also Ačařyan 1971: 376), who considered it as an internal formation from the verbal stem *bazmim* ‘to banquet’, by the mean of the suffix *-akan*. Both of these elements are loans from Iranian: *bazmim* corresponds to the Persian noun *bazm* ‘banquet’. The Armenian suffix *-akan* is a replay of the Middle Iranian suffix *-akān* (> *-agān*), coming from Old Iranian *-akāna*; this suffix is largely productive in Armenian as well, even in connection with base words of non-Iranian origin: e.g. in *jrakan* ‘aquatic’ (from *jowr* ‘water’); *giřerakan* ‘nocturnal’ (from *giřer* ‘night’), *leřnakan* ‘mountainous’ (from *leařn* ‘mountain’).

In such cases, where both the base word and the suffix are loans from the same foreign language, the reconstruction of the formation process is not straightforward: in particular, it is not clear if the derivation happened either in the source language, or in the target one. This doubt is clearly expressed by B. Olsen (1999: 256-57): «It remains an open question whether the suffix was actually more widely used in the source language than is immediately revealed by the texts or, alternatively, constellations of the type *ormizd-* + *-akan*, *bazm-* + *-akan* were internal Armenian creations».

More recent researches on Iranian Manichaean manuscripts can support an Iranian origin of the derived word *bazmakan*: it is clearly attested in a Middle Persian hymn, but it can also allow a better interpretation of a Parthian fragment.

References:

- Ačařyan, H. (1971), *Hayeren armatakan bařaran*. Erevan (1st ed. 1926).
 Hübschmann, H. (1897), *Armenische Grammatik*. Leipzig.
 Olsen, B.A. (1999), *The Noun in Biblical Armenian: Origin and Word Formation – With Special Emphasis on the Indo-European Heritage*. Berlin.

СИНТЕТИЧЕСКОЕ VS АНАЛИТИЧЕСКОЕ БУДУЩЕЕ ВРЕМЯ В ДРЕВНЕАРМЯНСКОМ ЯЗЫКЕ

Древнеармянский язык не имеет специализированного показателя будущего времени – для выражения соответствующих значений в подавляющем большинстве случаев используются формы презенса или аориста конъюнктива; также в этой функции могут употребляться презенс индикатива и аналитическая форма, состоящая из вспомогательного глагола *em* ‘быть’ и причастия на *-loc*’. В рамках доклада мы сосредоточим основное внимание на факторах, определяющих выбор синтетического (формы конъюнктива и презенс индикатива) или же аналитического (конструкции с причастием на *-loc*’) способа выражения значений будущего времени. Материалом исследования служат тексты четырёх Евангелий, представленные на сайте проекта PROIEL⁵².

Основное различие между формами презенса и аориста конъюнктива типологически наиболее точно можно описать как противопоставление имперфективного и перфективного будущего⁵³, ср. (1), где имперфективной является ситуация, задаваемая формой презенса конъюнктива *unic'i* ‘не будет иметь’, в то время как перфективные ситуации передаются формами аориста конъюнктива (Синодальный перевод здесь не отражает указанного противопоставления, и мы приводим в скобках буквальный):

⁵² Pragmatic Resources in Old Indo-European Languages: <http://foni.uio.no:3000/>.

⁵³ Примерно об этом говорит, в частности, Э. Г. Туманян: «В будущем I (конъюнктив презенс) и будущем II (конъюнктив аорист) наиболее чётко прослеживается видовая оппозиция и.е. основ по длительности и мгновенности, которая, очевидно, первоначально выражала их основное значение, частично утерянное впоследствии. При этом конъюнктив презенс выражает процесс длительный, незавершённый, а конъюнктив аорист – процесс, законченный <...>» (Туманян 1971: 363).

(1) Мк. 3:28-29

<i>amenayn</i>	<i>t'ol-c'i</i>	<i>ord-uc'</i>	<i>mardkan</i>
весь	отпустить-CON _{AOR} ,3SG	сын-GEN.PL	человеческий
<i>melk' ew hayhoyut'iwn-k'</i>	<i>orč'ap' ew hayhoyes-c'en</i>		
грех и	проклятье-NOM.PL	сколько и	проклинать-CON _{AOR} ,3PL
<i>bayc' or hayhoyes-c'ē</i>	<i>z=hogi=n</i>	<i>surb</i>	
но	REL проклинать-CON _{AOR} ,3SG	z=дух=DEF	святый
<i>oč' uni-c'i</i>	<i>t'olut'iwn</i>	<i>yawitean</i>	
не иметь-CON _{PRES} ,3SG	отпущение	вечный	
<i>ayl partapan li-c'i</i>	<i>yawiten-ic'=n</i>	<i>meł-ac'</i>	
но должник	становиться-CON _{AOR} ,3SG	вечный-GEN.PL=DEF	грех-GEN.PL

‘Будут прощены сынам человеческим все грехи и хуления, какими бы ни хулили, но кто **будет хулить** Духа Святого, тому **не будет** прощения вовек, но **подлежит** он вечному осуждению’. (букв. ≈ ‘Отпустятся сынам человеческим все грехи и хуления, какими бы ни похулили, но кто похулит Духа Святого, тот **не будет иметь** прощения вовек, но **станет** должником вечных грехов’).

Аналитическая глагольная форма с причастием на *-loc'* в большинстве работ описывается скорее, как дебитив⁵⁴, что, на наш взгляд, не вполне верно. Данная конструкция в значительной степени тяготеет к проспективным контекстам (то есть используется при описании ситуаций типа ‘положение дел таково, что в ближайшем будущем произойдёт P’):

⁵⁴ “Periphrastic forms with a connotation of necessity” (Godel 1975: 38), “indicate what will or should happen” (Thompson 1989: 77), «сочетаясь с презенсом бытийного глагола, будущее причастие выражает будущее действие, которое обязательно должно иметь место <...> сочетаясь с имперфектом бытийного глагола, будущее причастие выражает действие, которое должно было совершиться в прошедшем» (Туманян 1971: 412) и др.

(2) Лк. 19:4

ew ant'ac'-eal yaṛaṣ el i žantat'zeni=n
и продвинуться-PTCP_{RES} вперёд идти.AOR.3SG PREP смоковница=DEF
zi tesan-ic'ē z=na
чтобы видеть-CON_{PRES}.3SG Z=он
k'anzi and ayn isk anc'ane-loc' ēr
потому что с тот, но проходить-PTCP_{FUT} AUX.PAST.3SG
'и, забежав вперед, взлез на смоковницу, чтобы увидеть Его, потому
что Ему **надлежало проходить** мимо нее'

Если смотреть на соответствие древнеармянской аналитической формы с причастием на *-loc'* древнегреческой перспективной конструкции с *μέλλω*, то процент совпадений окажется очень высоким – 80.5% (29 контекстов из 36). Помимо этого, как мы и ожидаем в случае с перспективом, конструкции с причастием на *-loc'* не употребляются с показателями отрицания.

Следует отметить, однако, что аналитическая конструкция в древнеармянском не ограничивается только лишь перспективными употреблениями, но может также выражать и «обычное» будущее индикатива:

(3) Мф. 24:6

Lse-loc' ēk' paterazmun-s ew
слышать-PTCP_{FUT} AUX.PRES.2PL война-ACC.PL и
z=hambaw-s paterazm-ac'
Z=слух-ACC.PL война-GEN.PL
'Также **услышите** о войнах и о военных слухах'.

Список глосс: **2, 3** – 2, 3 лицо; **ACC** – аккузатив; **AOR** – аорист; **AUX** – вспомогательный глагол; **CON_{AOR}** – аорист конъюнктива; **CON_{PRES}** – презенс конъюнктива; **DEF** – определённый артикль; **GEN** – генитив; **NOM** – номинатив; **PAST** – прошедшее время глагола-связки; **PL** – множественное число; **PREP** – предлог; **PRES** – настоящее время; **PTCP_{FUT}** – причастие на *-loc'*; **PTCP_{RES}** – причастие на *-eal*; **REL** – относительное местоимение; **SG** – единственное число; **Z** – проклитика *z*.

Литература

Туманян 1971 – Э. Г. Туманян. Древнеармянский язык. М.: Наука, 1971.

Godel 1975 – R. Godel. An introduction to the study of Classical Armenian. Wiesbaden: Reichert.

Thompson 1989 – R. W. Thompson. An introduction to Classical Armenian. Delmar, New York: Caravan Books, 1989.

**Քերականական տեղեկություններ Բարդուղիմեոս
Մարաղացու «Հաւաքումն համառօտ և յոյժ օգտակար ի
ղիալէթիկէն» երկում**

Ինչպես հայտնի է, Մարաղայի եպիսկոպոս Բարդուղիմեոսը, Քոնստանտնուպոլիսի հայ ունիթորների առաջնորդությունը, միաբարական քարոզչությանը զուգահեռ ծավալել է նաև մատենագրական գործունեություն, և դավանակից միաբանների հետ ստեղծել է հիմնականում աստվածաբանական բովանդակությամբ ծավալուն գրականություն: Նրա նշանավոր երկերից մեկը՝ «Հաւաքումն համառօտ և յոյժ օգտակար ի ղիալէթիկէն» (ՄՄ. ձեռ. 69), պարունակում է քերականագիտական բազմաթիվ և արժեքավոր հատվածներ: Արժարժված հարցերի նախնական ամփոփումը պարզում է բավականին ընդգրկուն պատկեր՝ հետևյալ բովանդակությամբ. ղիալէթիկայի և քերականության համեմատական գնահատումը՝ իբրև կատարյալ և անկատար իմացություն ստանալու միջոցներ, հնչման սահմանումը՝ իբրև հատուկ և ըստինքյան միավոր, դրա տեսակը՝ ձայնը, իբրև բնականորեն ձևացած, հնչման և ձայնի տարբերությունը, ձայնի տեսակները՝ նշանական և աննշանակ, կամային նշանական ձայնի տեսակները՝ շարահյուսված՝ իբրև խոսք, անշարահյուս, որոնք են անուն և բայ, անվան սահմանումը՝ որպես կամային նշանական և ամբողջական ձայն՝ առանց ժամանակի, հատկանշված մի շարք տարբերություններով, որոնք են որոշակի և անորոշակի, ուղղակի և հոլովական և այլն, բայի սահմանումը՝ որպես կամային նշանական և ամբողջական ձայն՝ ժամանակով արտահայտված, դարձյալ հատկանշված մի քանի տարբերություններով, բայի և ընդունելության տարբերությունը՝ ըստ ենթակա և ստորագյալ դառնալու կարողության, ենթակայի և ստորոգյալի հարաբերությունը, դրանց սահմանումները, բանի սահմանումը՝ որպես կամային նշանական և տրոհված ձայն, բանի տեսակները՝ ըստ ժամանակային հատկանիշի կարգի բացակայության կամ առկայության՝ անկատար և կատարյալ, կատարյալ բանի տեսակները՝ սահմանական, հարցական, հրամայական, ըղձական կամ աղաչական, կոչնական, նախադասության սահմանումը՝ որպես ճշմարտություն կամ ստություն նշանակող խոսք, տեսակները՝ «քաթեգորիկա» կամ ստորոգական և «իվոթեթիկա», սրանց ենթատեսակ-

ները՝ ընդհանուր, մասնավոր, անորոշակի, եզական, ստորասական, բացասական, ներհակական, ենթաներհակական, շաղկապական և այլն: Բովանդակությունը ներկայացնելուց զատ՝ կարևոր է նաև մատնանշել Բարդուղիմեոսի աշխատության աղբյուրները: Այն, հղումներից դատելով, շարադրված է հիմնականում Արիստոտելի տրամաբանական կորպուսի հետևողությամբ, զուգահեռ ներառում է նաև այլ նյութեր, օրինակ, Սեվերինոս Բոետիոսի տրամաբանական տրակտատներում տեղ գտած քերականական որոշ դիտողություններ (ձեռ. 69, էջ 287ա): Բարդուղիմեոսը, ենթադրաբար, գործնական օժանդակություն է ցուցաբերել իր աշակերտ Հովհաննես Քոնեցուն՝ «Յաղագս քերականին» երկը ստեղծելիս: Ուստի կարևոր է նաև համեմատական քննությամբ՝ կենտրոնանալով հատկապես շարահյուսական նյութի վրա (քանի որ այն առաջին անգամ համակարգված շարադրվել է ունիթորական միջավայրում), պարզել այդ վարկածի իսկությունը, ըստ այդմ՝ հստակեցնել Քոնեցու քերականության ևս մեկ աղբյուր:

Об одной фонетической изоглоссе греко-армяно-индоиранской общности

Изоглоссы в рамках греко-армяно-индоиранской общности в основном сводятся к лексическим: морфологические и фонетические также выделяются, но их значительно меньше [Martirosyan 2013]. Кроме того, подобные изоглоссы не всегда распространяются сразу на греческий, армянский и индоиранские языки: например, протетические гласные есть только в греческом и армянском.

На наш взгляд, существует важная фонетическая изоглосса, характеризующая греко-армяно-индоиранский ареал. Это наличие определенного рода начальных консонантных кластеров, которые запрещены в остальных группах индоевропейских языков и, соответственно, должны считаться ареальной особенностью. Подробно все типы подобных начальных кластеров были рассмотрены в диссертации [Трофимов 2015].

Среди начальных кластеров, отразившихся в армянском материале особенно выделяются кластеры структуры *ТТ (где Т – глухой смычный), включая *ТК (где К – глухой заднеязычный). Когнаты, встречающиеся в греческом, индоиранских и армянском, бесспорны; параллели из других языков редки и сомнительны. Любопытно, что примеры на подобные начальные сочетания согласных есть и во фригийском, что является аргументом в пользу включения фригийского в греко-армяно-индоиранский ареал.

Литература:

Трофимов 2015 = Трофимов А. А. Развитие индоевропейских консонантных сочетаний, содержащих s, в греко-армяно-индоиранском ареале. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Москва: Московский государственный университет имени М. В. Ломоносова, 2015.

Martirosyan 2013 = Martirosyan H. The place of Armenian in the Indo-European language family: the relationship with Greek and Indo-Iranian // Вопросы языкового родства. № 10, 2013., pp. 85-137.

La dissimilation d'aperture vocalique en arménien (loi d'Olsen)

Il s'agit d'un phénomène entrevu par Meillet (dans le cas de **i-u > e-u*) et reconnu par Olsen (1999 : 801-805). Nous distinguerons trois formules :

I : **i-i > e-i*, **u-u > o-u*, mais aussi **i-u > e-u*, **u-i > o-i* (quel que soit l'accent).

Exemples (Olsen l. c.) souvent incertains, sauf pour **i-u > e-u* : *zgenum* 'je me vêts' < **zu-ginúma* < **wesnumai* ; *atbewr* 'source' < **rbíwúr* < **b^hrēwōr*.

II : **o-u > *a-u*, **o-i > a-i* (quel que soit l'accent) :

**doru* 'bois' > *tarr* 'élément' (Lamberterie 2003 : 251),

**poliwo-* 'blanc pâle' (gr. *πολύς*), n. pl. **poliwā > alik* 'vagues ; cheveux blancs'.

e n'est pas affecté.

III : **ey* (inaccentué) > *e* devant *i*, *u*, dans des conditions qui restent à préciser :

**swoiniā* (lit. *sváinē*) > **k'eynía > k'eni* 'sœur de l'épouse' (Olsen 1999 : 803).

La formule I présente de nombreuses exceptions :

– La dissimilation ne s'applique pas aux emprunts iraniens (elle est antérieure).

– Elle est souvent empêchée par l'analogie : *zgenum* 'je me vêts' : *zgec'aw*, mais *lnum* (< **linúm*) 'je remplis' : *elic* '.

– Elle n'agit pas en syllabe fermée.

– Elle n'agit pas dans les séquences **iRi*, **uRu*, p. ex. *glux* 'tête', *cunr* 'genou'.

L'exposé consistera essentiellement en listes d'exemples et d'exceptions (avec essai d'explication de celles-ci).

Nous préciserons aussi la chronologie relative de ces dissimilations par rapport aux autres lois phonétiques impliquant le vocalisme – c'est un contrôle nécessaire.

LAMBERTERIE, Charles DE, 2003 : compte rendu d'OLSEN 1999 dans *BSL* 98/2 : 247-259.

OLSEN RASMUSSEN, Birgit Anette, 1999 : *The Noun in Biblical Armenian*, Berlin-New York.

Принцип устройства армянского дактильного алфавита, разработанного Вачаганом Геворковичем Халатяном (1973 г.)

Семиотические системы, обеспечивающие коммуникацию людей, позволяют не только общаться, обмениваться информацией, но и развивают мышление человека, запуская формирование «речемыслительного механизма». Недостаток (а тем более отсутствие) вербального развития негативно сказывается не только на психическом, но и на ментальном (когнитивном) развитии ребенка. Отсутствие навыков оперирования семиотической системой (самой универсальной – человеческим языком) у ребенка дошкольного возраста приводит к необратимым последствиям в развитии когнитивных структур.

Можно ли утверждать, что характер семиотической системы, которая осуществляет «запуск» когнитивного развития, оказывает огромное влияние на формирование представлений об окружающем мире? Создают ли звуковой язык (акустико-артикуляционный) и жестовый язык глухонемых разные «картины мира»? Ответы на эти вопросы нужно искать в анализе устройства языков глухонемых и слышащих людей.

Коммуникация глухонемых обеспечивается как минимум двумя семиотическими системами, имеющими принципиально разное устройство: это **жестовый язык** и **дактильный алфавит**.

Жестовый язык – иероглифическая система, т.е. отдельный жест может передавать не только определенное понятие, но и описать ситуацию в целом. Жест в такой системе передает слово или целое предложение, а не звук или букву. Жестовый язык характеризуется опорой на коммуникативную ситуацию, широкой и образной семантикой знаков (жестов), развитым синтаксисом и отсутствием морфологии (грамматической категоризации). Некоторые жесты иконичны, т.е. по жесту можно догадаться о его значении. Однако большинство жестов в языке глухонемых (как и слова в естественном языке) условны, именно поэтому язык жестов необходимо учить, без специальных навыков понять коммуникацию глухих невозможно.

Особенностью жестового языка является его ограниченный характер (существуют региональные жестовые языки, особые языки для коммуникации социальных групп и т.п.). Языку жестов можно обучать лишь в условиях непосредственного контакта, т.к. жесты сочетаются с мимикой, жест имеет множество характеристик – скорость исполнения, резкий или плавный характер движений, положение руки (обеих рук)

относительно корпуса, направление движения и т.п. Большой проблемой являлось также создание словаря жестов, т.к. жестовый язык – система динамическая: жест живет лишь в движении, а описать это движение в формате печатной книги было непросто. В последнее время ситуация несколько улучшается, т.к. жест можно передавать в режиме онлайн и создавать визуальные словари жестов.

Дактильный алфавит – система жестов, посредством которой кодируется каждая буква алфавита, слова дактилируются, то есть передаются последовательностью жестов, передающих конкретные буквы. Очевидно, что система дактилологии может опираться лишь на **алфавит** того или иного языка. Именно эта особенность предопределяет плюсы и минусы дактильных систем.

Во-первых, дактилология является совершенно условной системой, которой необходимо специально обучать глухонемого. Догадаться по жесту о том, какую букву этот жест передает, почти невозможно («почти» – ведь жест тоже может в большей или меньшей степени напоминать графический знак).

Во-вторых, каждый язык будет иметь собственную систему дактильного алфавита, поэтому важно при разработке дактильного алфавита учитывать социолингвистическую ситуацию, ведь глухой может пользоваться несколькими дактильными алфавитами в многоязычном государстве, поэтому необходимые ему дактильные системы не должны противоречить друг другу, должны, наоборот, поддерживать и логически дополнять друг друга.

В-третьих, дактилология опирается на буквы, а не на звуки (фонемы), ведь звуков глухие не слышат, а соответствие буквы и звука для разных алфавитов не всегда однозначно.

В настоящем докладе предпринята попытка анализа дактильного алфавита, разработанного для армянского языка, известным армянским сурдопедагогом В.Г. Халатяном. На основе сопоставления структур нескольких дактильных алфавитов (для русского, польского, румынского, эстонского языков) В.Г.Халатян выявил наиболее удачные для использования в коммуникации жесты, передающие буквы армянского языка. Исследователь особенно отмечает жесты, максимально похожие на буквы, при этом учитывались графические особенности армянских букв по сравнению с буквами алфавитов европейских языков (имеется в виду квадратная, а не круглая основа начертания армянских букв и малая их контрастность). Сложность графического облика армянских букв привела к тому, что многие дактилемы оказались очень похожи, их трудно было различать в процессе дактилирования. В.Г.Халатян предлагает для армянского языка новый принцип устройства дактильной азбуки – **опора**

на фонетическую систему армянского языка, а не на графическое изображение букв.

Поскольку многие учащиеся специализированных школ Армении изучали русский язык, В.Г. Халатян предложил использовать дактилемы русского дактильного алфавита для обозначения звуков армянского языка, похожих на звуки русского языка. Для остальных звуков армянского языка автор создал новые дактилемы. В результате новый дактильный алфавит для армянского языка приобрел следующий вид:

Рис.10. Армянский дактильный алфавит

Удачный опыт армянского ученого В.Г. Халатяна необходимо учитывать при разработке принципов создания новых дактильных алфавитов для национальных языков и для создания универсального мирового языка для глухонемых.

Литература:

Гейльман И.Ф. Знакомьтесь: Ручная речь. М.: Загрей, 2001.

Гейльман И.Ф. Специфические средства общения глухих (дактилология и мимика). Язык жестов. Л. 1975.

Зайцева Г.Л. Жестовая речь. Дактилология. М. 2000.

Руки говорят: Армянский словарь жестов (учеб. пособие). — 2004.

Соколянский И.А. Усвоение слепыхглухонемым ребенком грамматического строя словесной речи // доклады Академии педагогических наук РСФСР. № 1. 1959.

Халатян В.Г. Разработка дактильного алфавита для специальных школ с обучением на армянском языке. Диссертация на соискание уч. ст. кандидата педагогических наук. М. 1983.

**Արևելահայերենի շարահյուսական վերլուծիչ ու շարահյուսական
ծառերի շտեմարան նախագիծ. հետազոտության
ընթացիկ վիճակը**

Նախագիծը արդի արևելահայերենի մասնագիտացված լեզվաբանական կորպուս է, որի շրջանակում ստեղծվում է մեքենայական ուսուցմամբ ձևաբանական և շարահյուսական վերլուծիչ:

Կորպուսի հիմքում ժամանակակից գեղարվեստական գրականության (արձակ) նմուշներ են, էլեկտրոնային և տպագիր մամուլից տարբեր բնույթի և բնագավառների տեքստեր, բուհական դասագրքերից վերցված օրինակներ:

Կորպուսի հիման վրա մշակվում է տեքստերի ինքնակա բառանիշավորման մոդուլ: Բառանիշերն այնուհետև ծանոթագրվում են ձևաբանորեն, ապա շարահյուսորեն՝ կախումների մեթոդով վերլուծության եղանակով:

Ծանոթագրումների համար գործածվող ձևաբանական (POS-խոսքի մասային պատկանելության) ու շարահյուսական կախումների պիտակները համապատասխան են UD (Universal Dependencies v2) մշակումներին:

Ջեկուցմանը ներկայացվելու է հետազոտության ընթացիկ վիճակը, խոսվելու նախագծի հիմքում դրված կորպուսի բնութագրերի, մատենագիտական ծանոթագրման համակարգի ու մետատվյալների ընտրության առանձնահատկությունների մասին: Ապա խոսվելու է բառանիշավորման մոդուլի, խոսքիմասային ծանոթագրման համակարգի հիմքում դրված կանոնների ու դրանց տեխնիկական իրացման ընթացքում ընդունված որոշումների մասին: Օրինակներով ցույց է տրվելու այս կանոնների իրացման ճշգրտությունը կորպուսի տեքստային նյութի վրա կիրառելիս: Նախանշվելու են ուղղությունները, դեպի ուր զարգացման ներուժ է պարունակում նախագիծը:

On areal semantic parallels to Sasun Daredevils: deep semantics of proper names

The parallel between Mher from the Armenian epic and Iranian Mihr (Mithra) lies on the surface, which was pointed out many times starting from very early studies. At the same time, different explanations were proposed in order to elucidate the semantic dependences between Mher-Lion and Mher the Little. Despite the fact that in most versions only one of them appears, these characters represent two substantial and significantly differentiated elements in the semantic structure of the epic. As it was shrewdly pointed out by Joseph Orbeli, the image of this deity in the epic is split into two characters: if Mher-Lion corresponds to a rising sun, Mher the Little correlates with a setting sun (more precisely — a midnight-black sun, which correlates with death and burial). The parallels between Mher-Lion and Iranian Mihr are obvious, but in the case of Mher the Little this does not look convincing enough. However, for the reconstruction of the semantics of the cave, one should refer to another Mher's prototype. In this case, Mher the Little inherited some attributes of the god Mithra from a Roman (exclusively male) cult — the deity born to a rock without any female interference. Mithra's birth from an inseminated stone has a semantic structure which represents a total inversion of the initial episode in the Armenian epic (the birth of twins). Such a duality can be viewed as typical for the Armenian identity, which is known for some peculiar syntheses between Eastern and Western traditions.

This story also resembles the birth of Sosruko (Sosryko, Sozyrko, Sasrykva) — the main hero of the North-Caucasian epic about Narts. Sosruko was born out of a stone inseminated by a mythical giant shepherd. This corresponds to the episode of the captivity of the Alanian Princess Satenik by the Armenian king Artashes and their further marriage. This was reported by Movses Khorenatsi as a historical event, and this is also reflected in Armenian wedding songs.

A comparison in the opposite direction also proves to be fruitful – the Nartic epic allows to explain some episodes which are not clear in the Armenian epic. For example, the final episode where Mher — the last hero

from Sasun — gets detained, has evident parallels with the North-Caucasian mythology: the magical "Pataraz" cross which had protected the Sasun heroes and was sometimes used as a weapon refers to the name of the Nartian hero Patraz/Batraz and his magical sword, etc.

In our paper, we intend to demonstrate that the above-mentioned parallels and similarities are structural and that it would be wrong to explain them as a result of occasional loans, particular coincidence or as universal typological patterns. The similarities are more evident if they are considered on the deep (structural and conceptual) rather than on the surface (textual) level.

Язык поэзии Мисака Мецаренца

Сборники «Радуга» (1908) и «Новые песни» Мисака Мецаренца ознаменовали новое качество армянской литературы: поэтическая парадигма перешла от повествовательности к изобразительности. Вместе с тем изменился поэтический язык, существенно расширился арсенал средств выразительности (эпитетов, метафор).

В картине мира Мецаренца появляются новые для армянской поэзии образы иных миров, Ночи как объекта поклонения, лирический субъект, погруженный в жизнь Вселенной; природа изображается не в статике, а в вечно изменчивом движении, переливах и нюансах, через сиюминутные впечатления (импрессионистичность образа), ощущения. Особенно явно черты символистской поэтики проявляются в структуре образа. Стих Мецаренца музыкален. Существенную роль играют нюансы, полутона; многообразие мира и его пластическая красота передается через запахи, ароматы, цвет, что естественно влечет за собой и изменение лексического состава. По терминологии стиховедов, мы наблюдаем высокую степень троповместимости в текстах Мецаренца. Приводятся статистические таблицы частотного словаря поэзии М. Мецаренца.

Հեղինակները / Authors

Արեշյան Գրեգորի, Areshian Gregory – American University of Armenia.

Արսլանյան Գառնիկ, Arslanian Karnig – Université de Moncton.

Ակուտինա Նատալյա, Akutina Natalia – National Research University Higher School of Economics, Moscow.

Առաքելյան Գոր, Arakelyan Gor – ԵՊՀ, Ինֆորմատիկայի և կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետ:

Առաքելովա Վիկտորիա, Arakelova Victoria – Institute of Oriental Studies, Russian-Armenian (Slavonic) University, Yerevan.

Ասատրյան Գառնիկ, Asatrian Garnik – Institute of Oriental Studies, Russian-Armenian (Slavonic) University, Yerevan.

Արսենտյև Դենիս, Arsentyev Denis – National Research University Higher School of Economics, Moscow.

Բաղդասարյան Քրիստինա, Bagdasaryan Kristina – National Research University Higher School of Economics, Moscow.

Բեզրուկով Նիկիտա, Bezrukov Nikita – University of Pennsylvania.

Գյունաշվիլի Հելեն, Giunashvili Helen – G. Tsereteli Institute of Oriental Studies, Tbilisi.

Գորգաձե Ռամազ, Gorgadze Ramaz – G. Tsereteli Institute of Oriental Studies, Tbilisi.

Գյուրջինյան Դավիթ, Cyurjinyan Davit – Վալերի Բրյուսովի անվան Երևանի պետական լեզվա հասարակագիտական համալսարան:

Գուրգուզյան Պյոտր Արա, Guekguezian Peter Ara – University of Southern California.

Գրիգորյան Սուսաննա, Grigoryan Susanna – ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ:

Դալայան Տորք, Dalalyan Tork – ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ; Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ:

Դանիելյան Աննա, Danielyan Anna – ԵՊՀ, արևելագիտության ֆակուլտետ:

Դիլբարյան Նարինե, Dilbaryan Narine – ԵՊՀ, հայ բանասիրության ֆակուլտետ:

Դոխոյան Ռուզաննա, Dokhoyan Ruzanna – Վալերի Բրյուսովի Բրյուսովի անվան Երևանի պետական լեզվահասարակագիտական համալսարան:

Դունդուա Դմիտրի, Dundua Dmitri

Զոլյան Սուրեն, Zolyan Suren – ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտ:

Զուլումյան Բուրաստան, Zulumyan Burastan – Institute of World Literature RAS.

Թօփարլաք Թապիթա, Toparlak Tabita – Université Sorbonne-Nouvelle.

Խաչատրյան Հրանտ, Khachatryan Hrant – ԵՊՀ, ինֆորմատիկայի և կիրառական մաթեմատիկայի ֆակուլտետ:

Խուրշուդյան Վիկտորյա, Khurshudyan Victoria – Université Sorbonne Paris

Կատվալյան Վիկտոր – ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ:

Կազիրովա Վասիլիսա, Kagirova Vasilisa – St. Petersburg State University.

Կասպարյան Սիլվիա, Kasparian Sylvia – Université de Moncton.

Կիրակոսյան Հասմիկ, Kirakosyan Hasmik – Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան, ԵՊՀ, իրանագիտության ամբիոն:

Կորյակով Յուրի, Koryakov Yuri – Institute of Linguistics RAN.

Համբարձումյան Արթուր, Ambartsumyan Artur – St. Petersburg.

Համմիգ Աննա Էլիզաբեթ, Hämmig Anna Elizabeth – Department of Comparative Linguistics, University of Zürich.

Հայրապետյան Փիրուզա, Hayrapetyan Piruza – Doctoral Candidate, Department of Interdisciplinary Medieval Studies Central European University.

Հայրիյան Արայիկ, Hayriyan Arayik – The University of Verona.

Հարությունյան Խաչիկ, Harutuunyan Khachik – Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան:

Հարությունյան Քնար, Harutyunyan Knar – Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան:

Հոդգսոն Քեթրին, Hodgson Katherine – Institut National des Langues et Civilisations Orientales:

Ղազարյան Վարդան, Kazaryan Vartan – Lomonosov Moscow State University:

Մանուչարյան Սվետլանա, Manucharyan Svetlana – Գորիսի պետական համալսարան:

Մարգարյան Լուսինե, Margaryan Lusine – Արցախի պետական համալսարան:

Մարտիրոսյան Հրաչ, Martirosyan Hrach – Leiden University.

Միքայելյան Դիանա, Mikaelian Diana – Institute of Linguistic Studies RAS.

Միքայելյան Ժաննա, Mikayelyan Zhanna – ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ:

Մկրտչյան Գարիկ, Mkrtchyan Garik – ՀՀ ԳԱԱ, Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ:

Յավրումյան Մարատ, Havrumyan Marat – ԵՊՀ, Արևելագիտության ֆակուլտետ.

Պարոնյան Լուկ, Baronian Luc V. – Université Du Québec à Chicoutimi.

Պետրոսյան Արմեն, Petrosyan Armen – ՀՀ ԳԱԱ, Հնագիտության և ազգագրության ինստիտուտ:

Պետրոսյան Լիլիթ, Petrosyan Lilit – Վանաձորի Հ. Թումանյանի անվան պետական համալսարան.

Պլունգյան Վլադիմիր, Plungian Vladimir – Member of RAS, Institute of Linguistics.

Պողոսյան Նորայր, Poghosyan Norayr – ԵՊՀ, հայ բանասիրության ֆակուլտետ:

Ջաղացալանյան Ելենա, Jaghatspanyan Elena – Lomonosov Moscow State University.

Ռասսել Ջեյմս, Russell James R. – Harvard University.

Ռոյեր-Արտուսո Նիկոլաս, Royer-Artuso Nicolas – Université Du Québec à Chicoutimi.

Սարգսյան Արմեն, Sarkisyan Armen – ԼՂՀ կրթության, գիտության և սպորտի նախարարություն:

Սեմյոնովա Քսենիա, Semionova Xenia – Lomonosov Moscow State University.

Սիրունյան Տիգրան, Sirunyan Tigran – Մ. Մաշտոցի անվան Մատենադարան:

Սկալա Անդրեա, Scala Andrea – University of Milan.

Սքիրրո Ջանկարլո, Schirru Giancarlo – Università di Napoli.

Վիրեդազ Ռեմի, Viredaz M. Rémy – Genève.

Վոլոշինա Օքսանա, Voloshina Oxana – Lomonosov Moscow State University.

Տրոֆիմով Արտյոմ, Trofimov Artem – Lomonosov Moscow State University.

Տոնապետյան Անահիտ, Donabédian-Demopoulos Anaïd – Institut National des Langues et Civilisations Orientales.

Քարաբըլչըք Փընար, Karakilçik Pinar – Institut National des Langues et Civilisations Orientales.

Բլաքսոն Ջեյմս, Clackson James – Cambridge University.

Քոչարով Պյոտր, Kocharov Petr – Institute of Linguistic Studies RAS.

Քումունց Մհեր, Kumunts Mher – Գորիսի պետական համալսարան:

Ֆեդոտով Մաքսիմ, Fedotov Maksim – Institute of Linguistic Studies RAS.

Ֆորկեր Դիանա, Forker Diana – Friedrich-Schiller- Universität Jena

Ֆրից Մաթյաս, Fritz Matthias – Free University of Berlin.

**ՀԱՅ ԼԵՋՎԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ
XI ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԳԻՏԱԺՈՂՈՎ՝
ՆՎԻՐՎԱԾ ԶՈՆ ԳՐԵՊԻՆԻ ՀԻՇԱՏԱԿԻՆ
(1937-2016)**

2-5 հոկտեմբերի, 2017
Հիմնադրույթների ժողովածու

**XI INTERNATIONAL CONFERENCE
ON ARMENIAN LINGUISTICS
DEDICATED JOHN A. C. GREPPIN
(1937-2016)**

2-5 October 2017

Abstracts

Տպագրված է «ԱՍՈՂԻԿ» հրատարակչության տպարանում:

Ք. Երևան, Մալաթ-Նովա 24, (գրասենյակ)

Ավան, Դավիթ Մալյան 45 (տպարան)

Հեռ. (374 10) 54 49 82, 62 38 63

Էլ. փոստ՝ info@asoghik.am